

אפרים קם

איראן הרעינית: משמעויות ודרכי פעולה

המכון למחקרי ביטחון לאומי

המכון למחקרי ביטחון לאומי הוקם באוקטובר 2006. מטרותיו של המכון הן שתיים: הראשונה - לבצע מחקר בסיסי, העומד במבחן אמות המידה האקדמיות הגבוהות ביותר והעוסק בתחומי הביטחון הלאומי של ישראל, המזרח התיכון והמערכת הבינלאומית. השנייה - לתרום לדיון הציבורי ולעבודת הממשל בנושאים הנמצאים - או אמורים להימצא - בראש סדר היום הביטחוני של ישראל.

קהל המטרה של המרכז הוא: הקהילייה האקדמית, העוסקת בתחומי הביטחון, בישראל ובעולם, דרג מקבלי ההחלטות ומעצבי דעת הקהל בישראל והציבור המתעניין באשר הוא.

הדעות המובעות במזכר זה הן דעותיו של המחבר לבדו ואינן משקפות בהכרח את עמדות המרכז, נאמניו, או האישים והגופים התומכים בו.

פרסום המזכר הזה מעיד שהוא נמצא ראוי לעיון הציבור.

אפרים קם

איראן גרעינית: משמעויות ודרכי פעולה

ינואר 2007

מזכר 87

Ephraim Kam

A Nuclear Iran:
Analysis and Implications

המכון למחקרי ביטחון לאומי

חיים לבנון 40

ת.ד. 39950

תל אביב 61398

טל: 03-640-0400

פקס: 03-744-7588

דוא"ל: jcss2@post.tau.ac.il

<http://www.tau.ac.il/jcss/>

ISBN: 965-459-072-7

© כל הזכויות שמורות

הביא לדפוס: משה גרונדמן

עיצוב גרפי: חגית

עיצוב השער: יעל

דפוס: דפוס קדם בע"מ

תמונת השער: בושהר, איראן - תצלום לוויין

תוכן עניינים

7	תקציר מנהלים
15	הקדמה
17	מבוא
21	חלק ראשון: האם אפשר לעצור את איראן בטרם תשיג נשק גרעיני?
21	המאמצים המדיניים
28	האופציה הצבאית: שיקולי ישראל
34	האופציה הצבאית: מסקנות לישראל
36	האופציה הצבאית: שיקולי ארצות-הברית
40	סיכום - האופציות לעצירת איראן
43	חלק שני: והיה אם איראן תשיג נשק גרעיני
43	המשמעות לישראל
50	משמעויות אזוריות
53	מדיניות הגרעין העתידה של איראן
58	סיכום - המשמעויות של איראן גרעינית
61	חלק שלישי: המענה לאיראן גרעינית
61	החזרת הגלגל לאחור
66	לחיות עם איראן גרעינית
74	סיכום - המענה לאיראן גרעינית
75	סיכום

תקציר מנהלים

טווח הזמן שבו תוכל איראן להשיג נשק גרעיני אינו ברור. לפי הערכת המודיעין הישראלי, איראן עלולה להחזיק בפצצה גרעינית ראשונה לקראת סוף העשור הנוכחי. קהילת המודיעין של ארצות-הברית מעריכה שהדבר עלול לקרות בין תחילת העשור הבא למחציתו. הערכות כאלה בעבר לא עמדו במבחן המציאות, וגם בעתיד עשויים תנאים שונים להאריך את לוח הזמנים או לקצרו: הוא עשוי להתארך אם תיתקל איראן בקשיים טכניים נוספים, או אם תסכים להשעיה נוספת של פעילותה הגרעינית. הוא עלול להתקצר אם איראן מנהלת פעילות גרעינית חשאית, שעדיין אינה מוכרת.

עדיין אפשר לבלום את איראן בדרכה לנשק גרעיני, אולם התנאים לעצירתה אינם מספיקים בשלב זה, והזמן פועל נגד המאמצים לעכב את התקדמותה:

◀ עצירת איראן בדרך המדינית, שהיא הדרך המועדפת עד כה, תחייב כנראה הסכמה בינלאומית להטיל סנקציות כלכליות משמעותיות ומתמשכות על איראן. מועצת הביטחון החליטה בסוף דצמבר 2006 להטיל סנקציות על איראן, עקב פעילותה הגרעינית, והצביעה על האפשרות של החמרתן, אם איראן לא תיענה לדרישותיה. אולם בינתיים אלה סנקציות מרוככות, שאין בהן כדי להניע את איראן לעצור את פעילותה. גם אם יוחמרו הסנקציות, הצלחתן אינה מובטחת: אפשר לעקוף אותן, להפר אותן או למצוא דרכים חלופיות לצמצם את השפעתן - לפחות חלקית. בשימוש בסנקציות יש גם משמעות לממד הזמן: יידרש פרק זמן עד שהן יתחילו להכאיב ולהשפיע, כשרוב הציבור הפוליטי באיראן תומך בהמשך התכנית הגרעינית, ובינתיים הטלתן תחייב דחיית האופציה הצבאית. ככלל, אין ביטחון שהטלת סנקציות תעצור את איראן בדרכה לנשק גרעיני, אך הן יכולות לסייע לכך וצריך להניח שללא הטלתן איראן לא תעצור.

בשלב זה גם טרם נוצרו תנאים מספיקים להידברות משמעותית בין הממשל האמריקאי לבין איראן, ושינוי באופי המשטר בה אפשרי, אך אינו נראה קרוב. משמעות הדברים היא, שהסיכויים לעצור את איראן בדרך המדינית אינם גבוהים בנתונים הנוכחיים.

פעולה צבאית נגד מתקני הגרעין באיראן היא מהלך בעייתי ומורכב, כרוך בסיכונים לא מעטים ובכללם האפשרות שאיראן תגיב, ויפתח חשבון ארוך טווח בין איראן למדינה התוקפת, מה גם שהצלחת פעולה צבאית אינה מובטחת. בשלב זה אין גם תנאים מדיניים לבצעה, כל עוד נמשכים המאמצים הדיפלומטיים מול איראן. עם זאת, האופציה הצבאית אפשרית וחשוב להכינה - גם כדי להכביד את הלחצים על איראן - כאשר שתי המדינות היחידות שאינן פוסלות אותה הן ארצות-הברית וישראל. הסיכוי להביא לשינוי בעמדת איראן עשוי להיות תלוי במידה רבה גם בהימצאות האופציה הצבאית על סדר היום. לוח הזמנים לביצוע מהלך צבאי ייגזר מההערכה המודיעינית המעודכנת בדבר יכולתה של איראן לבנות פצצה גרעינית ראשונה. ואולם לוח הזמנים האפקטיבי עלול להיות קצר יותר - עד שאיראן תוכל, לפי ההערכה, להפיק כמות של חומר בקיע שתספיק לייצור פצצה, משום שאז יהיה בידיה להסתירו באתרי אחסון שיהיה קשה לגלותם.

מידת ההצלחה של איראן לייצר נשק גרעיני תהיה תלויה בשני גורמים מנוגדים: במידת נחישותה של איראן לייצר נשק זה, למרות המחיר שתשלם, לעומת מידת נחישותן של מדינות המערב ומדינות נוספות לעצור את חתירתה לנשק זה, על אף המחיר הכרוך בכך. מאחר שאיראן מפגינה נחישות להתמיד בחתירתה לנשק גרעיני, מול ההססנות שמגלות המדינות המבקשות לבלום אותה, ובכלל זה בעניין הטלת סנקציות משמעותיות עליה, יש להביא בחשבון, שאם מאפיינים אלה לא ישתנו - איראן תשיג נשק גרעיני בסופו של דבר. צריך להניח, שאיראן תשאף לבנות מערך גרעיני מבצעי מלא ובו מספר גדול של פצצות ואמצעי שיגור מגוונים, גם כדי לרכוש יכולת מכה שנייה. לאחר השגת הפצצה הראשונה יידרשו עוד כמה שנים עד לבניית מערך גרעיני מלא, של שמונה עד עשר פצצות לפחות.

בגבשה את מדיניות הגרעין שלה לעתיד תוכל איראן להחליט בין שלוש גישות:

- ◀ הליכה עד הסף הגרעיני - כלומר, איראן תחליט שלא לייצר בינתיים נשק גרעיני מבצעי, אך תפתח יכולת ליצור תוך זמן קצר.
- ◀ מדיניות של עמימות גרעינית - כלומר, איראן תייצר נשק גרעיני אך לא תודיע על קיומו ולא תערוך בו ניסוי, כדי למנוע לחצים נוספים עליה. זו נראית האפשרות היותר סבירה, בשלב הראשון לפחות.
- ◀ איראן תודיע שיש בידה נשק גרעיני, ואולי אף תערוך בו ניסוי. אף שזו אפשרות בעייתית יותר לאיראן, נטייתה, בשלטון הנשיא אחמדי-נג'אד, לקרוא תיגר על העולם ולקבוע עובדות בתחום הגרעיני, תוך גילוי חוסר רגישות לדעת הקהל העולמית, ואולי גם התגובה לניסוי הגרעיני שעשתה צפון-קוריאה, יכולות להוביל לאפשרות זו.

הימצאות נשק גרעיני בידי איראן תיצור משמעות חמורה לישראל: לראשונה תהיה בידי מדינת אויב יכולת טכנית להנחית מכה אנושה על ישראל, מה גם שהמשטר האיראני קורא במפורש להשמדת ישראל. בעצם צרוף זה יש פוטנציאל של איום קיומי על ישראל. עם זאת, בהנחה שאיראן תפעל כשחקן הגיוני - גם אם במונחים איראניים - השוקל גם את המחיר ואת הסיכונים הכרוכים בצעדיו, ואינו פועל רק ממניעים דתיים-אידיאולוגיים, קיימות כמה סיבות העשויות לקזז במידה ניכרת מהסיכון שאיראן תפעיל נשק גרעיני נגד ישראל:

- ◀ המניע הבסיסי של איראן להשיג נשק גרעיני הוא הגנתי-הרתעתי - נגד עיראק בעבר ונגד ארצות-הברית היום. נוסף על כך העניין האסטרטגי של איראן להשיג הגמוניה במרחב המפרץ ובמזרח התיכון, והשאיפה לחזק את מעמדו הפנימי של המשטר האיראני. סביר להניח, שגם בעתיד תעדיף איראן לשמור נשק זה כקלף אחרון נגד סיכונים קיצוניים, וכי חיסול ישראל אינו בגדר אינטרס חיוני שראוי להשתמש בנשק זה לשם מימוש.
- ◀ ההרתעה הישראלית - ישראל נתפסת בעיני איראן כמעצמה גרעינית, כנראה בעלת יכולת מכה גרעינית שנייה. גם ליכולת מערכת ההגנה האקטיבית נגד טילים, ובמרכז מערכת ה"חץ", העשויה להקטין את האפקטיביות ואת מידת ההצלחה של התקפה איראנית, יש כנראה חשיבות בעיני איראן. אף על פי שהמשטר האיראני פועל גם ממניעים דתיים-משיחיים, ספק רב אם ירצה להסתכן בתגובה גרעינית ישראלית, שמחירה יהיה בלתי נסבל בעבורו.
- ◀ ההרתעה האמריקאית - איראן צריכה להניח שהתקפה גרעינית על ישראל תוביל לתגובה קשה מאוד של ארצות-הברית, כולל באמצעות מכה גרעינית.

הבעיה היא שאילוצים אלה הם בגדר הנחות והערכות הגיוניות, אך אין בהם ביטחון, והערכות מטבען עלולות להתברר כשגויות. יתר על כן, בינתיים אין שום בסיס נתונים להעריך את מדיניותה הגרעינית העתידה של איראן, כאשר זו מכחישה כל כוונה לפתח נשק גרעיני, ולכן אינה רומזת כיצד תנהג אם זה יהיה בידה. קשה במיוחד להעריך את כוונותיהם של מקבלי החלטות פונדמנטליסטים, שמניעים דתיים-אידיאולוגיים מנחים אותם, השוקלים אחרת את המחיר ואת הסיכונים הכרוכים בהשגת יעדיהם. ולכן כל עוד לא יאומתו ההנחות המקלות האלה, על בסיס מידע שיצטבר ובמבחן הזמן, תצטרך ישראל להתייחס לאיום הגרעיני האיראני בכל החומרה והזהירות.

גם אם הנחות אלה יתבררו כנכונות במהלך הזמן, ואיראן אכן לא תשתמש בנשק

גרעיני נגד ישראל, נשק גרעיני בידי איראן יוליד משמעויות מדאיגות אחרות:

- ◀ איראן עלולה לנקוט מדיניות אגרסיבית יותר בתחומים שונים. אגרסיביות זו עלולה להיות מופנית נגד מדינות ערביות ומוסלמיות מתונות, ובעיקר מדינות המפרץ, ונגד עיראק. היא גם עלולה להשתקף בהפעלת לחצים על הנוכחות

האמריקאית בעיראק ובמפרץ, בפעולה נגד אינטרסים אירופיים ותורכיים באזור, ובתחום מדיניות הנפט. בהקשר הישראלי, מדיניות זו עלולה להתבטא בהפעלת ארגונים הקשורים לאיראן, ובראשם חזבאללה, נגד ישראל, כשאיראן תראה צורך בכך.

◀ איראן תיצור מִמד הרתעתי נוסף כלפי ישראל - בין השאר, אם תיתן הבטחה, מפורשת או מרומזת, של מטרייה גרעינית לסוריה בעת מצוקה צבאית. הבטחה כזאת עלולה לשכנע את סוריה שחופש הפעולה שלה יתרחב מול ישראל. כך, ההרתעה האסטרטגית של ישראל כלפי מתקפה ערבית קונבנציונלית נרחבת עלולה להיפגע בחלקה עקב הימצאות נשק גרעיני בידי איראן.

◀ מדינות נוספות עלולות לחתור להצטרף למעגל הגרעיני - בעיקר מצרים, סעודיה, סוריה, ובטווח הארוך עיראק - על כל הפוטנציאל של הגברת אי-היציבות האזורית הכרוך בכך.

◀ איראן תתייצב כעמוד התווך של המחנה הרדיקלי המוסלמי, ובכך תיצור לחץ על המדינות המוסלמיות והערביות להתיישר לפי הקו האיראני ולפגוע ביחסיהן עם ישראל.

◀ הסבירות שאיראן תעביר נשק גרעיני לידי ארגוני טרור נראית נמוכה. ואולם איראן גרעינית עלולה לנסות להרתיע את ישראל מלפגוע פגיעה רחבה בחזבאללה על-ידי איום מפורש או מרומז להגן על הארגון בכל האמצעים שבידיה. הסבירות שאיראן תשתמש בנשק גרעיני להגן על חזבאללה אינה גבוהה. אולם איום כזה, ואולי אף עצם הימצאות נשק גרעיני בידי איראן, עלולים להצר את חופש הפעולה של ישראל כלפי חזבאללה בנסיבות של עימות נרחב אתו.

◀ עלולה להיווצר אווירת חרדה בישראל, העלולה להשפיע לרעה על העלייה לישראל, להשפיע על הירידה ממנה ועל ההשקעות הכלכליות בה. הדגשת האיום האיראני כאיום קיומי יכולה לתרום להיווצרות אווירה כזו.

◀ בדרך להשגת נשק גרעיני, ואם תשיג נשק זה, עלולה איראן לנקוט צעדים שיפתיעו את ישראל ואת ארצות-הברית.

◀ במעגל האזורי, הסביבה האסטרטגית של ישראל תהיה פחות יציבה: איראן עלולה להגביר את תמיכתה בארגוני טרור; תגבר ההשפעה על עיראק הבלתי-יציבה; יגדלו הסיכונים לאינטרסים האמריקאים במרחב; ותגדל אי-הוודאות לגבי כוונותיה ומדיניותה של איראן, ובכך תתרום לתקופות של מתח ומשברים באזור.

הימצאות נשק גרעיני בידי איראן תוביל את ארצות-הברית, ישראל ומדינות נוספות לשקול שלושה ערוצי פעולה אפשריים לפירוק נשקה הגרעיני של איראן:

- ◀ לנסות להביא לפירוק הנשק הגרעיני שבידי איראן באמצעות הדברות, פיתויים ולחצים. סיכויי דרך זו אינם אפשריים, וסביר שאם איראן תגיע לידי ייצור נשק גרעיני יוטלו עליה סנקציות כלכליות ומדיניות. ואולם מותר להניח שסנקציות אלה לא יתמידו לאורך זמן, וכי סיכויי דרך זו להחזיר את הגלגל לאחור נמוכים יותר מאשר אם תופעל לפני שאיראן תשיג נשק גרעיני, לפחות כל עוד לא יחול שינוי באופי המשטר האיראני.
- ◀ לתקוף את אתרי הגרעין של איראן. ביצוע מהלך צבאי, לאחר שבידי איראן יהיה נשק גרעיני, לא יהיה מעשי מבחינה מבצעית, משום שאיראן תוכל לפזר ולהסתיר את נשקה הגרעיני, ולא יהיה אפשר להבטיח הצלחה מלאה בהשמדתו.
- ◀ לנסות להגיע להסכמה כוללת בין מדינות האזור על הרעיון המוכר של כינון מזרח תיכון נקי מנשק גרעיני. הרעיון טרם נדון עם איראן ולא ברור אם תסכים לו, אלא אם כן תסכים ממילא לפירוק תכניתה הגרעינית עקב הלחצים עליה. הרעיון עלול לעלות אם לא תימצא דרך אחרת לעצור את איראן בחתירתה לנשק גרעיני, בטרם תשיג, או כדי לפרקה ממנו לאחר שתשיגו. במקרה זה תעמוד ישראל בפני הצעה או דרישה להצטרף למשטר בקרת נשק גרעיני אזורי. שיקוליה של ישראל בעניין זה צריכים להיות תלויים בכמה תנאים, שחלקם חורגים מהסוגיה של איראן גרעינית.

מסקנת הדברים היא משולשת:

- ◀ על ארצות-הברית, ישראל ומדינות אחרות לעשות כל שביכולתן לעצור את איראן בדרכה לנשק גרעיני, משום שלאחר שנשק זה יהיה בידה, יהיה קשה הרבה יותר להחזיר את הגלגל לאחור ולפרק את נשקה, אם הדבר יהיה אפשרי בכלל. הטלת סנקציות חמורות על איראן תוכל לסייע גם להרתעת מדינות אחרות מלהצטרף למעגל הגרעיני.
- ◀ המהלך הצבאי צריך להיכלל בין דרכי הפעולה שיישקלו, הן כאופציה בפני עצמה והן לשם עיבוי הלחצים המדיניים על איראן. מטבע הדברים, לארצות-הברית יש יכולת מבצעית כוללת משופרת יותר לביצוע מהלך צבאי משיש לישראל.
- ◀ בו בזמן על מדינות אלה להיערך למצב שלאיראן יהיה נשק גרעיני, למרות מאמצי הסיכול, ובלי לוותר עליהם.

מה צריכה ישראל לעשות במסגרת היערכותה לתרחיש זה

- ◀ לנקוט עמדה שלפיה האחריות לבלימת חתירתה של איראן לנשק גרעיני, ולפירוק נשק זה אם תשיג אותו, הן בדרך הצבאית והן בדרך המדינית, צריכה להיות מוטלת על המעצמות המובילות, ובעיקר על ארצות-הברית, ולא על מדינה אזורית. זאת הן משום שהאיום האיראני מופנה גם כלפי אינטרסים אמריקאיים חיוניים וכלפי מדינות נוספות, והן משום שמעצמת-על ערוכה טוב יותר לטפל באיום ולהתמודד עם תוצאות פעולתה. בו בזמן, על ישראל להיזהר מלהיתפס כמי שדוחפת את הממשל האמריקאי לתקוף את איראן.
- ◀ להמשיך להבהיר בפומבי, בנתונים הנוכחיים, שישראל לא תשלים עם נשק גרעיני בידי איראן, ובמקביל - להמשיך לפתח אופציה של פעולה עצמאית כלפי אפשרות התגרענותה של איראן.
- ◀ לחזק את כושר ההרתעה שלה כלפי איראן, העלול להתכרסם בחלקו אם תשיג איראן נשק גרעיני. בין הצעדים שישראל יכולה לנקוט: לחזק את אמינות ההרתעה כלפי המשטר האיראני, גם על-ידי שכנועו שאם ישראל תותקף בנשק גרעיני, תיוותר לה יכולת מכה שנייה, שתגבה מאיראן מחיר כבד מאוד; ולפעול לשכנוע את איראן, כי התקפה גרעינית על ישראל עשויה להיכשל לאור ביצועיה של מערכת ההגנה נגד טילים, כאשר מערכת ה"חץ" תהיה גם אחד המרכיבים שיבטיחו לישראל יכולת מכה שנייה; ולשכנע את המשטר האיראני שישראל תהיה מוכנה ונכונה לפגוע באיראן כתגמול במלוא עוצמתה האסטרטגית.
- ◀ להדק את שיתוף הפעולה האסטרטגי עם ארצות-הברית ומדינות נוספות כלפי איראן. ישראל צריכה לשאוף שהממשל האמריקאי יבהיר לאיראן, ללא השארת ספק, שכל התקפה גרעינית איראנית על ישראל תחשב להתקפה על ארצות-הברית עצמה, ותחייב את ארצות-הברית לפעול ללא רתיעה ובמלוא עוצמתה האסטרטגית נגד איראן. על ישראל יהיה לשקול מחדש את האפשרות של כניסה לברית הגנה עם ארצות-הברית ו/או הצטרפות לנאט"ו, בעיתוי מתאים, אם תעריך שצעד כזה יתרום משמעותית לכושר ההרתעה שלה כלפי איראן.
- ◀ לנקוט צעדים, בשיתוף עם ארצות-הברית ומדינות נוספות, לצמצום הסיכונים האחרים - מלבד איום ההתקפה הגרעינית - שינבעו מהשגת נשק גרעיני בידי איראן, ובכלל זה הרתעת מדינות אחרות באזור מלהיכנס למירוץ הגרעיני. ראוי להזכיר כי מדינות ערביות ומוסלמיות נוספות במזרח התיכון מודאגות מאוד מהאיום הגרעיני האיראני, אך ספק אם לאלה יש יכולת פעולה ממשית בעניין ואם ישתפו פעולה במישרין עם ישראל.

- ◀ לבחון מחדש את מדיניות העמימות הגרעינית שלה. לישראל עדיף להמשיך במדיניות העמימות; ואולם ייתכן שייווצרו תנאים שיצדיקו ויתור עליה, ובכלל זה התנהגותה של איראן, הצורך לחזק את ההרתעה כלפיה ולהבהיר את "הקווים האדומים" של ישראל, או היווצרות ערוצי תקשורת עם איראן בנושא הגרעין, שבמסגרתם יהיה צורך להבהיר את היכולות של שני הצדדים.
- ◀ לבחון את האפשרות להגיע להסדר שלום עם סוריה, בעיתוי מתאים ובתנאים מקובלים על ישראל, בתקווה שזה יוביל לצמצום יחסיה הקרובים עם איראן והפסקת תמיכתה בחזבאללה. אם יהיה אפשר להגיע לשלום עם סוריה, שבעקבותיו תחול הפשרה נוספת ביחסים בין ישראל לשאר מדינות ערב, תצטמצם גם השפעתה של הגישה המיליטנטית האיראנית, ואולי אף תחל הידברות בין איראן לישראל. אך גם אם לא תתפתח הידברות כזאת, קשה להניח שבנסיבות אזוריות כאלה תמצא איראן לנכון לתקוף את ישראל במכה גרעינית.

האם ישראל יכולה לחיות עם איראן גרעינית?

הדבר אפשרי, אולם יהיה קשה להעריך זאת מראש. למתן תשובה חיובית יוכלו לסייע כמה תנאים - שחלקם אינם קיימים עדיין - שיצמצמו את האיום הגרעיני האיראני ואת חוסר הוודאות הכרוך בו, כגון:

- ◀ הצטברות מידע מודיעיני אמין, לפיו אין בכוונת איראן להשתמש בנשק גרעיני נגד ישראל.
- ◀ מתן מחויבות אמריקאית ברורה להגיב במכה גרעינית נגד איראן, אם זו תתקוף את ישראל בנשק גרעיני.
- ◀ גיבוש הערכה בישראל, על בסיס מידע וסימנים מעידים, כי יכולותיה האסטרטגיות אכן מרתיעות את איראן מלהשתמש בנשק גרעיני.
- ◀ יצירת ערוצי הידברות ותקשורת, ולו בצינורות עקיפים, בין ישראל לאיראן, שיאפשרו יצירת כללי משחק ואמצעים בוני אמון בסביבה גרעינית, ויסייעו למניעת הידרדרות גרעינית.
- ◀ כניסת אישים מתונים יותר למעגל מקבלי ההחלטות באיראן.

ולבסוף, נשק גרעיני בידי איראן יחייב את ישראל לנסות לבנות מאזן הרתעה יציב מול איראן, שימנע הידרדרות בלתי-מכוונת לעימות גרעיני. הבעיה היא, שבין איראן לישראל אין מערכת כללים מקובלת להתנהגות בסביבה גרעינית, וללא תקשורת והידברות ביניהן אי-אפשר להגיע להבנה על כללים כאלה. ישראל ואיראן אינן מכירות ואינן מבינות במידה מספקת את מערכת השיקולים וקבלת ההחלטות של הצד האחר,

ואי-וודאות זו עלולה להגדיל את הסיכונים של שיקול מוטעה, תגובות יתר, הסלמה של משברים וקושי לרסן במועד הידרדרות לכיוון עימות גרעיני. מסיבות אלה יהיה חיוני לישראל לחתור לבניית ערוצי תקשורת והידברות, ולו עקיפים, עם איראן. בהנחה שגם לאיראן יהיה עניין למנוע שיקול מוטעה מצד ארצות-הברית וישראל, העלולה להוביל להידרדרות בלתי-רצויה ולפגיעה של ארצות-הברית או של ישראל באיראן - האפשרות של בניית ערוצי קשר כאלה, ייתכן באמצעות ממשלות אירופיות, אינה בלתי-סבירה.

איראן – ערים עיקריות

הקדמה

בשנים האחרונות מושקעים מאמצים בינלאומיים ניכרים לעצור את איראן בדרכה להשיג נשק גרעיני, בעיקר באמצעות צירוף של לחצים ופיתויים כדי לשכנעה להפסיק את חתירתה לנשק זה, אך בו בזמן עומדת באופק גם האפשרות של מהלך צבאי לעצירת תכנית הגרעין שלה. סיכויי הצלחתם של מאמצים אלה עדיין אינם ברורים. משום כך צריך להביא בחשבון כי מאמצים אלה לא ישאו פרי, וכי איראן תצליח לייצר נשק גרעיני בשנים הבאות.

מחקר זה – תוצר ראשון במסגרת פרויקט מקיף בנושא איום הגרעין האיראני, שמרכז "המכון למחקרי ביטחון לאומי" – מבקש לבחון את המשמעויות ואת ההשלכות של התרחיש שבו יהיה בידי איראן נשק גרעיני למרות המאמצים למנוע זאת, ואת הפעולות שתוכל ישראל לנקוט כדי להתמודד עם המצב הזה. הניתוח כולל שלושה חלקים עיקריים. **החלק הראשון** יבחן את השאלה, האם אפשר לעצור את איראן בדרכה לנשק גרעיני, בדרך המדינית או בדרך הצבאית. **החלק השני** יעסוק בהשלכותיה של הימצאות נשק גרעיני באיראן על ישראל ועל מדינות אחרות, ויעריך את מדיניות הגרעין העתידה של איראן. **החלק השלישי** יבחן את דרכי הפעולה שיעמדו לפני ישראל ומדינות אחרות כדי להתמודד עם המציאות של איראן גרעינית, בשני חתכים: הדרכים לנסות להחזיר את הגלגל לאחור ולפרק את יכולתה הגרעינית של איראן, לאחר שתשיג אותה; והצעדים שיידרשו כדי למזער את הסיכונים שבמציאות זו - אם לא יהיה אפשר למנוע אותה.

עיקרה של עבודה זו עוסק במצב עתידי, בטווח של כמה שנים מהיום. ואולם ההנחות שביסוד הניתוח של מצב זה, והאפשרויות הגלומות בו, נשענות על הנתונים המוכרים היום. מטבע הדברים, נתונים אלה עשויים להשתנות בעתיד, או שייראו אחרת ככל שיתקבל עליהם מידע נוסף, בייחוד כשסוגיית הגרעין האיראני מתפתחת במהירות. משום כך יהיה צורך לבחון שוב ושוב את מסקנותיה של עבודה זו ככל שהנתונים יתבהרו או ישתנו.

בכתיבת עבודה זו הסתייעתי הרבה בהערותיהם של חברי קבוצת מחקר שהוקמה ב"מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים" - כיום "המכון למחקרי ביטחון לאומי" - לשם מעקב אחר התפתחות סוגיית האיום האיראני.

אני מבקש אפוא להודות לראש המכון צבי שטאובר, ולשמואל אבן, מאיר אלרן, אפרים אסכולאי, יהודה בן-מאיר, שלמה ברום, משה גרונדמן, מרק הלר, אמילי לנדאו, יאיר עברון, עוזי עילם, עוזי רובין, ג'ודי רזן וג'ורא רום על הערותיהם ועצותיהם המועילות.

אתרי הגרעין של איראן

מבוא

מאז קיץ 2002 נחשפו פרטים רבים על תכנית הגרעין של איראן - הן על מתקנים גרעיניים, שמקצתם לא היו מוכרים או שלא היו קיימים עד אז, והן על פעילות גרעינית חשאית של איראן, שנמשכה שנים רבות, הקשורה גם להעשרת אורניום וגם להפקת פלוטוניום. פרטים אלה התגלו על-ידי קהילות מודיעין מערביות, ארגוני אופוזיציה איראניים, הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית וגם על-ידי האיראנים עצמם. חשיפה זו תרמה לשתי מסקנות עיקריות, המקובלות כיום על דעתם של רוב העוסקים בנושא: שאיראן אכן מנהלת תכנית גרעינית צבאית, במקביל לתכנית האזרחית, שמטרתה לפתח נשק גרעיני; ושאיראן עשתה כברת דרך ארוכה לקראת השגת נשק גרעיני.

לא ברור עד כמה קרובה איראן לנשק גרעיני. הערכת המודיעין בישראל באמצע שנת 2006 הציגה לוח זמנים של כמה חודשים עד שאיראן תשלוט בכוחות עצמה בטכנולוגיה ובידע הדרושים לייצור חומר בקיע, ללא תלות בסיוע חיצוני, ועוד כמה שנים מנקודה זו ועד ייצור פצצה גרעינית ראשונה.¹ קהילת המודיעין של ארצות-הברית הציגה לוח זמנים ארוך יותר, שלפיו עלולה איראן לייצר פצצה ראשונה בין תחילת העשור הבא לבין אמצעיתו.² לא ניתן בשלב זה לקבוע איזו הערכה מבוססת ומדויקת יותר, וראוי להזכיר כי התחזית שהציגו בעבר קהילות המודיעין של ישראל ושל ארצות-הברית, שצפו כי לאיראן יהיה נשק גרעיני עד שנת 2000, ואף לפני כן, לא התממשה. לוח הזמנים עד ייצור נשק גרעיני עלול להתקצר אם יתברר, לדוגמה, שאיראן מנהלת פעילות גרעינית משמעותית שעדיין אינה ידועה. לחלופין, הזמן עשוי להתארך אם הפעילות הגרעינית של איראן תיתקל בקשיים טכניים נוספים, או אם יסכימו האיראנים עקב הלחצים הבינלאומיים להשעות שוב את הפעילות. מכל מקום, מובן שאם ההערכה האמריקאית תתברר כנכונה, כי אז נותר עדיין מרחב זמן ניכר כדי לנסות לעצור את התכנית האיראנית, או לצמצם את משמעותה המאיימת, בטרם

1 ראו למשל דברי ראש אמ"ן, האלוף עמוס ידלין, מעריב, 12.4.2006.

2 U.S. House of Representatives, Permanent Select Committee on Intelligence, *Recognizing Iran as a Strategic Threat: An Intelligence Challenge for the United States*, August 23, 2006, p. 10.

תהיה בידי איראן יכולת גרעינית צבאית. לחלופין, אם יתברר כי ההערכה הישראלית היא הנכונה, כי אז לוח הזמנים לעצירת איראן בטרם תתחיל לבנות מאגר נשק גרעיני יהיה קצר בהרבה.

מאז חשיפת התכנית הגרעינית החשאית של איראן מופעלים עליה לחצים מדיניים כבדים כדי לעצור את פעילותה. לחצים אלה מופעלים מכמה כיוונים. ראשית, הממשל האמריקאי מפעיל זה שנים מאמצים ניכרים לעצירת תכנית הגרעין של איראן, בעיקר באמצעות ניסיונות לעצור העברת טכנולוגיה, ציוד וחומרים גרעיניים לאיראן. ממשל בוש מחויב למנוע השגת נשק גרעיני על-ידי איראן, ומפעם לפעם הוא מאותת שאין הוא פוסל שימוש בדרך הצבאית לשם כך. לחציו של הממשל האמריקאי עובו על-ידי האיום הגלום במהלכים הצבאיים שנקט בתחומי שכנותיה של איראן - באפגניסטן ובעיקר בעיראק - ובכך שאיראן מוקפת כיום מרוב עבריה מדינות הקשורות לארצות-הברית, כשבחלקן מוצבים כוחות אמריקאיים. בשלב זה הממשל האמריקאי מעדיף למצות את המאמץ המדיני לעצירת תכנית הגרעין של איראן, בגלל הקשיים הכרוכים בהתקפה צבאית. עמדתו היא, כי לנוכח כישלון המאמצים המדיניים שננקטו עד כה, ואם המאמץ הדיפלומטי הנוכחי לא ישא פרי, צריכה מועצת הביטחון של האו"ם להטיל סנקציות כלכליות משמעותיות והגבלות אחרות על איראן.

שנית, מדינות אירופה - ובראשן צרפת, גרמניה ובריטניה - מובילות את המאמץ המדיני-הדיפלומטי לעצירת התכנית האיראנית. מאמץ זה נובע מהשינוי שחל בגישתן של הממשלות האירופיות, מאז קיץ 2002, לאחר שהבינו כי איראן רימתה אותן, וכי היא מתקרבת בחשאי ליכולת לייצר נשק גרעיני. פעילותן המדינית נובעת אפוא מדאגתן מפני ההשלכות השליליות של האיום הגרעיני האיראני על היציבות האזורית, ואולי גם מחששן ממהלך צבאי אמריקאי נגד איראן אם לא יושג הסדר מדיני בסוגיה. בשלב הנוכחי, שלוש הממשלות האירופיות תומכות בהטלת סנקציות על איראן באמצעות מועצת הביטחון, אך הן מסתייגות ממהלך צבאי נגדה.

שלישית, הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית תורמת ללחץ על איראן. מאז תחילת שנת 2003 שיגרה הסוכנות דרך קבע את פקחיה לביקורת באתרי גרעין באיראן, הציבה אמצעי בקרה באתרים המוכרים ופרסמה אחת לשלושה חודשים דוחות על מצב פעילות הגרעין של איראן. דוחות עונתיים אלה מותחים ביקורת על התנהלותה של איראן, ובכלל זה על התחמקותה מלהצהיר על שורה ארוכה של פעילויות גרעיניות, ומלתת הסברים מניחים את הדעת על חלק מפעילותה החשודה. אבל הסוכנות ממנעה עד כה מלקבוע במפורש כי איראן חותרת להשגת נשק גרעיני. החידוש בעמדת הסוכנות הסתמן בספטמבר 2005, כאשר מועצת הנגידים שלה החליטה שאיראן אינה ממלאת את התחייבויותיה במסגרת האמנה למניעת תפוצת נשק גרעיני, ולכן היא מעבירה את הסוגיה לדיון במועצת הביטחון של האו"ם, במועד שלא נקבע. חידוש נוסף אירע בנובמבר 2005, כאשר ראש הסוכנות, מוחמד אל-

בראדעי, הצביע לראשונה במפורש על האפשרות שאיראן תשיג נשק גרעיני אם תמשיך בהעשרת אורניום. על רקע זה החליטה מועצת הנגידים של הסוכנות בפברואר 2006, ברוב גדול, להעביר את סוגיית הגרעין האיראני לטיפול מועצת הביטחון, ומאז נמצאת הסוגיה בטיפול המועצה.

ללחץ האמריקאי-אירופי הצטרפה גם רוסיה, אם כי בהסתייגויות. מאז סוף שנת 2005 עמדה על הפרק הצעת פשרה של רוסיה, ולפיה הרוסים יעשירו אורניום עבור איראן, וזה יועבר אליה תחת פיקוח לשם שימוש בכורים הגרעיניים. אלא שאיראן דחתה את ההצעה והבהירה שגם אם הרוסים יעשירו אורניום בעבורה, היא לא תוותר על המשך העשרת האורניום בתחומה, ולו בהיקף מוגבל. כישלון השיחות על הצעת הפשרה הניע את רוסיה למתוח ביקורת פומבית על עמדת איראן ולתמוך בהעברת הסוגיה למועצת הביטחון. יתר על כן, מאז יולי 2006 החלו להישמע איתותים מכיוונה של רוסיה, כי זו לא תתנגד שמועצת הביטחון תטיל סנקציות מסוימות על איראן, עקב התחמקותה של זו מלהיענות לדרישה להשעות את העשרת האורניום. ואכן בסוף יולי 2006 החליטה המועצה - בהסכמת רוסיה וסין - שאם איראן לא תשעה את פעילותה הגרעינית מסוף אוגוסט, תתכנס המועצה להחליט על הטלת סנקציות עליה. בינתיים דחתה איראן את דרישת המועצה ואיימה כי תגיב בצעדים משלה, למשל בתחום מדיניות הנפט, או יחסיה עם המדינות האירופיות ועם הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית, אם יינקטו צעדים נגדה.

המאמץ המדיני הניב בעבר שני הסכמים, שהושגו באוקטובר 2003 ובנובמבר 2004, ובהם התחייבה איראן להשעות את פעילותה הגרעינית החשודה עד שיושג הסכם כולל עם הממשלות האירופיות בנושאי הגרעין ובנושאים טכנולוגיים וכלכליים. להסכמים אלה היה יתרון חשוב: השעיית הפעילות הגרעינית של איראן האטה את התקדמותה בדרך לנשק גרעיני, כנראה בסדר-גודל של שנה לפחות. עם זאת, מאוחר יותר הבהירו האיראנים כי ניצלו את חסות המשא והמתן כדי להתקדם בפיתוח הגרעיני, וכי הסכימו להשעות רק את הפעילויות שבהן לא נתקלו בבעיות טכניות. חשוב מכך, איראן הבהירה מלכתחילה כי התחייבותה זו היא חד-צדדית וזמנית, ואין בכוונתה לוותר על תכניתה הגרעינית ועל זכותה לבנות מעגל דלק גרעיני שלם, וכי תחזור לעסוק בהעשרת אורניום אם לא יושג הסכם כולל בינה לבין הממשלות האירופיות.

ואכן שני ההסכמים לא האריכו ימים, וכעבור כמה חודשים מהשגתם הודיעה איראן שהיא מפסיקה את ההשעיה ומחדשת את פעילותה בתחום העשרת האורניום. בפועל, מאז ינואר-פברואר 2006 נקטה איראן כמה צעדים בתגובה על הלחץ עליה ועל העברת הנושא למועצת הביטחון: היא סילקה את רוב אמצעי הפיקוח של הסוכנות שהותקנו באתרי הגרעין שלה, חזרה בשלבים לפעילות להעשרת אורניום ואותתה שהיא עלולה לבטל את חברותה באמנה למניעת תפוצת נשק גרעיני אם

הלחצים עליה יגברו. פעילות זו עלתה מדרגה בתחילת אפריל 2006 כשאיראן הודיעה רשמית כי עלה בידה להעשיר אורניום. אמנם מדובר בכמות קטנה ובהעשרה באיכות נמוכה, שאינה מתאימה למטרות צבאיות; אבל משמעותה של הודעה זו היא, שאיראן קרובה לשליטה בטכנולוגיה להעשרת אורניום, ללא תלות בגורמים חיצוניים, גם אם היא עדיין נתקלת בקשיים טכניים, למשל בהפעלת הצנטריפוגות. בד בבד איראן ממשיכה להתקין צנטריפוגות במתקנים בנתאנז, הן במתקן הניסוי והן במתקן הגדול, וגורמים איראניים מסרו, שבכוונתה להתקין ולהפעיל 3,000 צנטריפוגות להעשרת אורניום עד מארס 2007. ובאוגוסט 2006 חנכה איראן במופגן מפעל לייצור מים כבדים, שמשמעותו שאיראן חותרת במקביל להתקדם להשגת יכולת גרעינית גם במסלול של הפקת פלוטוניום.

אף שבתחילת 2006 חזרה איראן לנקודת המוצא וחידשה במופגן את הפעילויות הקשורות להעשרת אורניום, המאמצים שהושקעו בשלוש השנים האחרונות היו חשובים להמשך הטיפול בסוגיית איראן. חל עיכוב מסוים בלוח הזמנים של תכנית הגרעין של איראן. נוצרה חזית בינלאומית רחבה יחסית נגד איראן, צומצם הפער בין ארצות-הברית לממשלות אירופה בעניין הערכת מהותה של תכנית הגרעין האיראנית והדרך המדינית לעצור אותה, ונאסף מידע רב על התכנית האיראנית, העשוי לסייע למניעת חזרה על הטעות המודיעינית שנעשתה לפני המלחמה בעיראק. ואם בסופו של דבר לא יהיה מנוס מפעולה צבאית נגד איראן, היה חשוב למצות את המהלך המדיני בטרם תינקט.

חלק 1

האם אפשר לעצור את איראן בטרם תשיג נשק גרעיני?

עיקר המאמצים לעצור את איראן בטרם תשיג נשק גרעיני מתמקדים כיום בתחום המדיני-הדיפלומטי. מאז שנת 2003 קיימת לראשונה חזית אמריקאית-אירופית מאוחדת למדי, החותרת לעצירת התכנית הגרעינית של איראן באמצעות הידברות מדינית. בד בבד נשקלת בארצות-הברית ובישראל גם האפשרות הצבאית – לתקוף את מתקני הגרעין של איראן אם ייכשלו המאמצים המדיניים.

המאמצים המדיניים

מאז שנת 2003 חותרות הממשלות האירופיות, בתמיכת ארצות-הברית, לגבש עסקה כוללת עם איראן, שבמסגרתה תוותר זו על מרכיבים בפעילותה הגרעינית העלולים להוביל לייצור נשק גרעיני. לשם כך הציעו הממשלות האירופיות לאיראן בקיץ 2005 חבילת הצעות, שכללה הבטחות לסייע לאיראן בתחומים הגרעיני, הטכנולוגי והכלכלי, תמורת התחייבותה שלא לפתח נשק גרעיני, ולהפסיק את פעילותה בתחום העשרת האורניום, הפקת הפלוטוניום ובניית מפעל לייצור מים כבדים. אלא שאיראן דחתה את ההצעה האירופית והמשיא והמתן בנושא זה נפסק באוגוסט 2005. יתר על כן, מאז בחירתו של מחמוד אחמדי-נג'אד לנשיא איראן ביוני 2005, ובעקבותיה גם החלפת חלק מהאישים המרכזיים בממשלת איראן ובצוות האיראני המנהל את המגעים בנושא הגרעין, ניכרת הקשחה אצל האיראנים, לפחות בסגנון המשא והמתן אם לא בתכניו.

במאי-יוני 2006 עודכנה ההצעה האירופית והוגשה לאיראן כחבילה של "גזרים ומקלות". על רקע הקושי להגיע להסכמה בדיוני מועצת הביטחון בדבר הטלת סנקציות על איראן, חל שינוי גם במתכונת ההידברות אתה: חבילת ההצעות לא הוגשה עוד מטעם שלוש הממשלות האירופיות, אלא מטעם שש המדינות: חמש החברות הקבועות במועצת הביטחון (ארצות-הברית, רוסיה, בריטניה, צרפת, סין) וגרמניה. ארצות-הברית גם הודיעה שהיא מוכנה להצטרף במישורין למשא והמתן אם תשעה איראן את העשרת האורניום. ואולם הצטרפותה טרם התממשה משום שאיראן סירבה עד כה להשעות את העשרת האורניום. חבילת ההצעות הייתה אמורה

להניע את המשא והמתן בין הצדדים, אלא שאיראן הודיעה שהיא רואה בחבילה צדדים חיוביים, אך אינה מסכימה להשעות את העשרת האורניום בלא הגבלת זמן, ולכן המשא ומתן נעצר בראשיתו. עם זאת, כדי להקשות על הטלת סנקציות עליה, הציעה איראן להשעות את העשרת האורניום למשך כמה שבועות ולהיכנס למשא ומתן על חבילת ההצעות מתוך גישה חיובית.

ככל הידוע, חבילת ההצעות כוללת את המרכיבים האלה:³

- ◀ לאיראן יש זכות בלתי-מעוררת להשתמש באנרגיה גרעינית לצורכי שלום. שש המדינות יסייעו לתכנית הגרעין של איראן ובכלל זה על-ידי בניית כור מים קלים.
- ◀ איראן תשעה את הפעילות הנוגעת להעשרת אורניום בלא הגבלת זמן, והסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית תבדוק את מימוש ההשעיה. ההשעיה היא תנאי לכל העסקה.
- ◀ איראן תוכל בעתיד להעשיר אורניום על אדמתה, אולם רק אחרי שהסוכנות תקבע בוודאות שתכנית הגרעין שלה נועדה לצורכי שלום בלבד, שישבו כל הסוגיות הבעייתיות שעליהן דיווחה, ושאין באיראן פעילות או חומרים שלא הוצהר עליהם. מתן אפשרות לאיראן להעשיר אורניום ידרוש גם אישור של מועצת הביטחון, ואיראן תצטרך להוכיח שלכל פעילות גרעינית שתבצע יש הצדקה כלכלית והיא קשורה לצורכי שלום. האמריקאים טוענים שתהליך הבדיקה והאימות ימשך שנים רבות, מה גם שהם יוכלו למנוע את אישור מועצת הביטחון להעשרת האורניום על-ידי הטלת וטו.
- ◀ איראן תקבל דלק גרעיני לכורים באחת משתי דרכים: איראן תשתתף בהפעלת מתקן העשרה ברוסיה שיעשיר בעבורה אורניום, שיומר לפני כן באיראן; או שאיראן תקבל דלק גרעיני בפיקוח הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית.
- ◀ איראן תקבל הטבות כלכליות וטכנולוגיות: היא תתקבל לארגון הסחר העולמי; האיחוד האירופי יסייע לפיתוח מגזר האנרגיה באיראן; איראן תוכל לרכוש חלפים למטוסים אזרחיים מתוצרת ארצות-הברית; יוסרו הגבלות על שימוש של איראן בטכנולוגיה אמריקאית בחקלאות, ועוד.
- ◀ אם איראן תדחה הצעות אלה, ישקלו שש המדינות להטיל עליה סנקציות כלכליות ומדיניות, מתוך חבילת סנקציות שהן גיבשו (האיום בהטלת סנקציות הוצג לאיראנים כנראה בנפרד מרשימת ההטבות).

3 חבילת ההצעות טרם פורסמה רשמית, אך מרכיביה הודלפו לתקשורת. ראו לדוגמה: "תוכן הצעת הקהילה הבינלאומית (5+1) לאיראן בנושא הגרעין", MEMRI, 15.6.2006, www.memri.org.il

לכאורה, נוצרו כמה תנאים העשויים לתרום להשגת עסקה כוללת עם איראן. ראשית, האיום הצבאי העיראקי על איראן, ובכללו האיום הלא-קונבנציונלי, נעלם למשך שנים רבות. ככל שאפשר לשפוט, האיום העיראקי והתגלמותו במלחמת עיראק-איראן - שגבתה מאיראן מעל 200,000 הרוגים, והמחישה לאיראנים את האיום הכימי ואת איום הטיילים - היו המניע הראשוני להחלטתה של איראן לפתח את תכנית הגרעין ואת תכנית הטיילים. מעתה איראן פטורה מאיום זה לעתיד הנראה לעין.

שנית, במקומו של האיום העיראקי גבר מאוד האיום האמריקאי על איראן. ארצות-הברית נתפסת בעיני המשטר האיראני כאיום אסטרטגי: מנקודת ראותו, ארצות-הברית עושה כל שביכולתה לבלום את עוצמתה הצבאית של איראן, לפגוע בהתפתחותה הכלכלית, לבוודד אותה מדינית, להציב מולה אתגר אידיאולוגי ותרבותי ולהפיל את משטרה. איראן סבורה שכדי להשיג מטרות אלה עלולה ארצות-הברית אף לנקוט מהלכים צבאיים נגדה - והתרחיש הסביר ביותר במקרה זה הוא התקפה על מתקני הגרעין. השגת עסקה מקיפה בסוגיות המחלוקת עשויה לצמצם במידה ניכרת את האיום האמריקאי, גם אם לא להעלימו.

שלישית, חבילת "המקלות והגזרים" שהוגשה לאיראן הולכת כברת דרך ניכרת לקראת דרישותיה. היא מכירה בזכותה של איראן לפתח תכנית גרעינית משלה, אמנם במגבלות מסוימות, מוכנה עקרונית לאפשר לה להעשיר אורניום בתחומה, אמנם בתנאים מרחיקי לכת, ומבטיחה לה סיוע טכנולוגי ובכלל זה בתחום הגרעין. קבלת ההצעה וחיידוש הקשר הכלכלי עם ארצות-הברית יוכלו להעניק תנופה גדולה למשק האיראני. יתר על כן, מתן האישור לאיראן להמשיך בפיתוח תכנית גרעין לצורכי שלום מותיר בידיה, לפחות להלכה, אפשרויות לעקוף את התחייבויותיה ולהמשיך בחשאי בפיתוח תכנית צבאית.

אלא שמול שיקולים אלה ניצבת עמדתו הבסיסית של המשטר האיראני בסוגיית הגרעין ובסוגיית היחסים עם ארצות-הברית. בעיני הנהגת איראן, השגת נשק גרעיני היא ככל הנראה אינטרס אסטרטגי מהמעלה הראשונה. הוא דרוש לה בראש ובראשונה כדי להרתיע את ארצות-הברית - ואולי גם אויבים פוטנציאליים אחרים - מלאיים עליה ולפגוע בה. בשעה שלאיראן יש תשובה הגנתית סבירה נגד יריביה האזוריים, וכאשר האיום הרוסי עליה הצטמצם מאז קריסת ברית-המועצות והאיום העיראקי נעלם, אין לה מענה מספק על האיום האמריקאי. הנשק להשמדה המונית, ובעיקר הנשק הגרעיני, נתפס בעיני איראן כתשובה הולמת על האיום של ארצות-הברית וכמרכיב העיקרי בהרתעה האסטרטגית שהיא חותרת לבנות. יתר על כן, בעיני איראן, הנשק הגרעיני דרוש לה גם כדי לקדם את ההגמוניה שלה במרחב המפרץ הפרסי והמזרח התיכון ולבנות את מעמדה כמעצמה אזורית. איראן מאמינה שהשגת נשק גרעיני תשחרר אותה מתלותה בגורמים אחרים בתחומי הביטחון, תצמצם את פגיעותה לאיומים ולחצים, ותאלץ גורמים בינלאומיים ואזוריים להתחשב יותר באינטרסים

האזורים שלה ותסייע לה לקדם אותם. המשטר האיראני גם מאמין כנראה, שמשק גרעיני יחזק את יוקרתו ואת מעמדו מבית.

אפשר אפוא להניח, כי מהסיבות האלה יש כנראה הסכמה רחבה בצמרת האיראנית, שאיראן חייבת להמשיך במאמציה להשגת נשק גרעיני, למרות הלחצים המופעלים עליה. גם בציבור הפוליטי באיראן יש כנראה תמיכה ניכרת בהמשך תכנית הגרעין, ואם יש בו ויכוח בנושא - הוא על טקטיקה יותר משהוא על אסטרטגיה. יתר על כן, העוינות כלפי ארצות-הברית והניתוק הממושך ממנה - מהסממנים המובהקים של המשטר האסלאמי הרדיקלי בטהראן, שוויתור עליהם ייחשב כרסום ממשי באופיו של המשטר ובבסיסו האידיאולוגי - יקשו עליו לעשות עסקה עם הממשל האמריקאי, אף שזה מוכן כיום להידבר עם איראן. גם עמדתו הנוקשה של ממשל בוש כלפי איראן והעוינות כלפי משטרה בחוגים רחבים בארצות-הברית אינן תורמות בינתיים לסיכוי לעסקה עמה בעתיד הקרוב.

מה אפשר ללמוד מהתנהלותה של איראן עד כה לגבי הסיכויים להגיע לעסקה כוללת אתה, ובמוקדה בסוגיית הגרעין? מצד אחד, איראן מפגינה נחישות שלא לוותר על בניית מעגל דלק גרעיני שלם, המותיר בידיה למעשה את האפשרות להמשיך ולפתח יכולת לייצר נשק גרעיני. בשל האינטרס האסטרטגי שיש לאיראן בנשק גרעיני, סביר יותר להניח שבעתיד הקרוב היא לא תוותר על האופציה להשגתו. לאחר שהמשטר חייב את עצמו בפומבי שוב ושוב להמשיך בבניית מעגל דלק שלם, ובכלל זה העשרת אורניום בתוך איראן, הוא גם מתקשה כנראה לסגת מעמדה זו בלי שנסיגתו תתפרש באיראן ככניעה לארצות-הברית. כדי שאיראן תהיה מוכנה לעסקה כוללת, שבמסגרתה תוותר על חתירתה לנשק גרעיני, צריך שיווצרו כמה תנאים, או לפחות חלקם: שינוי במאזן הכוחות הפנימי בהנהגה האיראנית לטובת מי שיהיו מוכנים להתפשר בסוגיית הגרעין; נכונות של איראן להידברות משמעותית עם הממשל האמריקאי; נכונות של ארצות-הברית להגיש הצעות מרחיקות לכת לאיראן בתחום המדיני, הכלכלי והטכנולוגי ולשינוי כולל במערכת היחסים עמה; חשש של איראן מפני התקפה צבאית קרובה נגד אתרי הגרעין שלה; והבנה של איראן שהיא תשלם מחיר כבד ביותר על המשך חתירתה לנשק גרעיני. תנאים אלה עדיין לא נוצרו, ולכן סבירותה של עסקה כוללת אינה נראית גבוהה בינתיים.

מן הצד האחר, נכונותה של איראן להגיע לשני ההסכמים, ב-2003 וב-2004, מלמדת שהיא רגישה למעמדה בזירה הבינלאומית ושהיא מוכנה להגמיש את עמדתה, עד גבול מסוים, כדי למנוע הטלת סנקציות עליה והסתכנות בבידוד מדיני ואולי התקפה צבאית. באפיון זה של גישת איראן יש כיום מידה גדולה יותר של ספק לאחר שנבחר אחמדי-נג'אד לנשיא איראן, והסגנון הבוטא שהוא נוקט, המפגין גם פחות רגישות לדעת הקהל העולמית. אף-על-פי-כן נראה שעדיין יש מרחב תמרון להגיע לעסקה מוגבלת, שלא תחייב את איראן לוותר על תכניתה הגרעינית, אך תכלול

את הסכמתה להשעות פעילויות גרעיניות מסוימות. העובדה שהממשלות האירופיות כבר הסכימו לאפשר לאיראן לנהל תכנית גרעינית לצורכי שלום ואף לסייע לה, עשויה לשכנע אותה כי בפועל תוכל לנצל תכנית זו כדי לקדם בעתיד תכנית גרעינית צבאית חשאית. צריך לומר, כי בהשגת הסדר חלקי או זמני עם איראן יש תועלת, משום שהוא עשוי לדחות שוב את המועד שבו יהיה בידי איראן נשק גרעיני, ולו לזמן מוגבל. ואולם כל עוד הסדר כזה לא ישקף החלטה אסטרטגית ברורה של איראן לנטוש את חתירתה לנשק גרעיני, אופיו יהיה זמני בלבד, ותמיד תעמוד על הפרק האפשרות שאיראן תמשיך להפעיל בחשאי את תכניתה הצבאית.

בתנאים הנוכחיים - כאשר הנהגת איראן מצויה בהלך רוח של קריאת תיגר על הלוחצים עליה, ולאחר שאיראן השיגה לטענתה יכולת להעשיר אורניום - לא יהיה כנראה בלחצים הקיימים די כדי להניע אותה להסכים להשעיה ממשית נוספת של פעילותה הגרעינית. המפתח להצלחת מאמץ מדיני לעצור את תכנית הגרעין של איראן עשוי להיות מידת היכולת להטיל עליה סנקציות מדיניות, ובעיקר כלכליות. אמנם מאז שנת 2000 השתפר מצבה הכלכלי של איראן עקב העלייה הדרמטית במחירי הנפט, ולכן היכולת ללחוץ עליה פחתה במשהו. אולם למרות עושר הנפט של איראן, המשק שלה נותר חלש ופגיע. תרמו לכך תלות המשק במגזר הנפט, התורם 80 אחוז מהיצוא; המצוקה הכלכלית שנבעה מהשפל במחירי הנפט מאמצע שנות השמונים ועד שנת 2000, ומנזקי מלחמת עיראק-איראן; והמדיניות הכלכלית הלקויה והכישלון בביצוע רפורמות כלכליות. המצוקה הכלכלית מתבטאת בשיעור נמוך של צמיחה, שיעור אבטלה גבוה, אינפלציה גבוהה, מחסור בדיור מתאים ובמוצרי צריכה, ורמת חיים נמוכה. מצוקה זו השתקפה גם בכישלון לגייס הון והשקעות חיצוניות, ידע וטכנולוגיה לשיקום וחידוש חלק מהתשתית הפיזית המזנחת והמתישנת של מגזרים שונים, ובייחוד של מגזר הנפט, החסר גם מתקני זיקוק בכמות מספקת כדי לענות על הצריכה הפנימית. קשיים אלה יחשפו את איראן ללחץ כלכלי ממושך, אם יהיה אפשר ליצור אותו.

כמה סוגי סנקציות כלכליות עשויים להיות אפקטיביים במיוחד כלפי איראן: הטלת איסור על ייבוא תזקיני נפט ומוצרי צריכה ועל השקעות זרות באיראן, בעיקר במגזר הנפט, הטלת חרם על ייצוא נפט ומוצרים נוספים מאיראן והפעלת סנקציות פיננסיות על נכסים איראניים.⁴ מטרת הסנקציות צריכה להיות ליצור תחושה של

4 ניתוח משמעותה של הטלת סנקציות כלכליות על איראן - ראו: Anthony Cordesman and Khalid R. Al-Rodhan, *Iranian Nuclear Weapons? Options for Sanctions and Military Strikes*, Center for Strategic and International Studies, Washington, D.C., August 30, 2006, pp. 13-30; George Perkovich and Silvia Manzanero, "Iran Gets the Bomb - Then What?" in: Henri Sokolski and Patrick Clawson (eds.), *Getting Ready for a Nuclear Iran*, The Strategic Studies Institute, October 2005, pp. 181-189; Shmuel Even, "The Iranian Nuclear Crisis: The Implications of Economic Sanctions", *Tel-Aviv Notes*, No. 185, 5.9.2006.

מצוקה ומחסור בקרב שכבות בעלות משקל בציבור האיראני, שתוכל להניע את המשטר לוותר בנושא הגרעין כדי למנוע תסיסה שתפגע ביציבותו. להטלת הסנקציות עשויה להתלוות הפגנת כוח צבאית/ימית אמריקאית מול איראן.

נקודת המפתח היא מידת היכולת להשיג שיתוף פעולה בינלאומי, החיוני לקיום לחץ כלכלי משמעותי ומתמשך על איראן. הממשלים האמריקאיים, מאז ממשל קרטרי, הטילו סנקציות כלכליות נרחבות על איראן החל בשנת 1979, וביתר שאת משנות התשעים. סנקציות אלה מתקיימות ברובן עד היום והן כוללות, בין השאר, איסור על חברות אמריקאיות לסייע בפיתוח תעשיית הנפט של איראן, איסור לייבא את רוב המוצרים האיראנים לארצות-הברית, פיקוח על ייצוא מוצרים אמריקאיים מסוימים לאיראן ומאמץ דיפלומטי לחסום מתן הלוואות לאיראן על-ידי מוסדות פיננסיים בינלאומיים. אלא שסנקציות אמריקאיות אלה נותרו חד-צדדיות, וממשלות אחרות כמעט שלא הצטרפו להטלתן. יותר מכך, חברות אירופיות ואחרות תפסו את מקומן של חברות אמריקאיות שביקשו להשקיע באיראן. בסופו של דבר, באין שיתוף פעולה בינלאומי, הסנקציות הכלכליות האמריקאיות לא הביאו עד כה לידי שינוי ממשי בהתנהגות איראן בנושא הגרעין, אם כי ההגבלות על השגת ציוד וטכנולוגיה תרמו לעיכוב תכנית הגרעין שלה.

עקב הקשיים להשיג הסכמה בינלאומית להטיל סנקציות משמעותיות על איראן באמצעות מועצת הביטחון, בוחנת ארצות-הברית גם את האפשרות לנקוט צעדים כלכליים שלא באמצעות המועצה. הכוונה היא לשכנע מדינות, ארגונים ובנקים גדולים לצמצם את קשריהם עם איראן, להגביל את החופש הפיננסי של אישים וארגונים איראנים הקשורים בתכנית הגרעין, בטרור ובאלימות בעיראק, להגביל את גישת איראן לשווקים בינלאומיים, להקפיא נכסים איראנים באירופה ובאסיה ולסגור חשבונות בנק איראנים מחוץ לאיראן. עם זאת נראה, שלחצים כלכליים מחוץ למסגרת מועצת הביטחון וסנקציות אמריקאיות חד-צדדיות, חמורים ככל שיהיו, לא יספיקו כדי להניע את איראן לעצור את תכנית הגרעין שלה, והסיכוי שיהיו אפקטיביים יותר בהטלתם על-ידי כל המדינות הרלוונטיות, בגיבוי מוסדות בינלאומיים, כמו מועצת הביטחון של האו"ם.

מסקנת הדברים היא, שאין ביטחון שהטלת סנקציות כלכליות תעצור את תכנית הגרעין של איראן משום שאפשר לעקוף או להפר אותן, או למצוא חלופות לחסימת הקשרים הכלכליים עם איראן, ובסופו של דבר איראן עלולה להחליט שלא לוותר למרות הקשיים הכלכליים. ואולם יש סיכוי שהטלת סנקציות בינלאומיות מקיפות ומשמעותיות תביא את איראן לידי השהיה או עצירה של תכנית הגרעין שלה, בשל פגיעותו של המשק שלה ובשל השלכותיה של מצוקה כלכלית על היציבות הפנימית באיראן. איראן תוכל לעמוד בסנקציות עד גבול מסוים, והעם האיראני עשוי לתמוך בתחילה במשטרו ולהתלכד סביבו מול הלחצים עליו; אך אם אלה יתמידו בפרק זמן

ארוך, הן עלולות לעורר תסיסה חברתית. ואולם לנוכח התנהלותן של כמה ממשלות עד כה בסוגיית היחסים עם איראן, ספק אם יושגו תמיכה והשתתפות נרחבות בהטלת הסנקציות, משום שממשלות אלה אינן רואות בנשק גרעיני בידי איראן משום איום חמור על האינטרסים שלהן, שיצדיק הפסדים כלכליים ניכרים מצידן, לפחות בטווח הקצר, עקב הסנקציות.

גם אם תושג הסכמה בינלאומית בעניין זה, ספק אם זו תתמיד לאורך זמן - כשהתמדה זו חשובה להצלחת הסנקציות. ברור שיידרש זמן עד שהסנקציות יתחילו להכאיב ולהשפיע, בשעה שרוב הציבור הפוליטי באיראן תומך בהמשך תכנית הגרעין, ובניתיים הטלתן עשויה לחייב לדחות את מימוש האופציה הצבאית ולהעניק לאיראנים מרחב להתקדם בתכנית הגרעינית. להטלת סנקציות על מגזר הנפט האיראני עלול להיות מחיר יקר בשני מובנים לפחות: השגת שיתוף פעולה בינלאומי בהטלת הסנקציות עשויה לחייב את ארצות-הברית לתגמל ולפצות ממשלות אחרות על ההפסדים שיגרום להן החרם הכלכלי על איראן, כדי לשכנען להשתתף בו, ופיצוי זה עלול להיות יקר לארצות-הברית; ופגיעה בייצוא הנפט מאיראן עלולה לגרום עלייה ניכרת נוספת במחירי הנפט, מה גם שייצוא הנפט מעיראק ממילא נפגע מאז המלחמה בה. התמקדות באיסור לייצא מוצרים לאיראן, הזקוקה למוצרי יבוא שונים, או באיסור להשקיע בה עשויה להיות בעייתית פחות. עם זאת, ממשלות שונות עשויות להירתע מכך ואף לנסות להפיק רווחים מחרם חלקי, ואילו איראן עלולה להגיב על איסור כזה בצמצום זמני של ייצוא הנפט שלה.

התגובה הבינלאומית לניסויים הגרעיניים שערכו הודו ופקיסטן בשנת 1998 עשויה להעיד על הקשיים להתמיד בה. תחילה הטילו ארצות-הברית וממשלות נוספות סנקציות כלכליות ומדיניות על שתיהן, ובהן הגבלות שונות על מכירת מוצרים ועל הענקת סיוע כלכלי, אספקת ציוד צבאי ומתן אשראי לשתיהן. אולם הסנקציות החזיקו מעמד זמן קצר בלבד: כעבור כמה חודשים הוחל בצמצום הדרגתי של ההגבלות הכלכליות, ושאריתן בוטלה לאחר התקפת הטרור בארצות-הברית ב-11 בספטמבר 2001, כשזו ביקשה לרתום את פקיסטן למאבק בטרור. גם היחסים המדיניים עם הודו ופקיסטן הוחזרו לקדמותם. איראן היא מקרה שונה, מכמה בחינות: בראשה עומד משטר רדיקלי, הנתפס מאיים בעיני מדינות שונות; עדיין אין בידי איראן נשק גרעיני, ויש סיכוי שסנקציות ימנעו את השגתו; וקיימת כבר חזית בינלאומית החותרת לעצירת איראן בטרם תשיג נשק גרעיני. ואולם איראן, מנקודת ראותה, עשויה להניח שלא תינזק הרבה ולאורך זמן מהסנקציות, בין השאר עקב משקלו של הנפט שלה. אף על פי כן, חשוב למצות את אופציית הסנקציות הכלכליות, משום שזו עשויה להיות הדרך העיקרית לעצירת תכנית הגרעין של איראן בטרם תושלם.

הסיכוי להגיע להסדר מדיני עם איראן מותנה במידה רבה בנחישות אירופית-אמריקאית לא לוותר לה בכל הנוגע להיבטים קריטיים של פעילותה, ובהפעלת לחץ

בינלאומי מתמיד עליה להפסיק את חתירתה לנשק גרעיני, תוך איום בפעולה צבאית של ארצות-הברית אם תמשיך בכך. בינתיים תנאי זה מתמלא חלקית בלבד. בסוף דצמבר 2006 הטילה מועצת הביטחון לראשונה סנקציות על איראן, עקב פעילותה הגרעינית החשודה בעיקר בתחום העשרת האורניום. הסנקציות היו תוצאה של פשרה בין הממשלות המערביות לבין רוסיה וסין. הן כוללות איסור על עסקות עם איראן הכוללות ידע טכנולוגי, ציוד וחומרים היכולים לשמש לקידום תכניות הגרעין והטילים של איראן, ועל אספקה של מרכיבים אלה אליה. ההחלטה כוללת גם הקפאת הנכסים של יחידים וארגונים המעורבים בתכניות הגרעין והטילים של איראן. מועצת הביטחון תשקול סנקציות נוספות תוך שישים יום, אם יתברר שאיראן אינה נענית לדרישות המועצה.

אלא שהמכנה המשותף שהושג בין חברות המועצה הוא נמוך, רשימת הסנקציות שהוסכם עליהן דוללה, והן אינן מכאיבות מספיק כדי להניע את איראן לוותר בעניין פעילותה הגרעינית. ואכן איראן מיהרה להודיע שלא תעצור את קידום תכנית הגרעין שלה. יחד עם זאת, הטלת הסנקציות יוצרת דינמיקה, העשויה להימשך, ולהגביר את הלחץ על איראן. כפי שהיה עד כה, המפתח בעניין זה עשוי להימצא בידי רוסיה. חילוקי הדעות בעניין הסנקציות, כל עוד יימשכו, עלולים ליצור אצל איראן את הרושם שנותרה בידה יכולת תמרון והתחמקות מלחצים. במצב זה היא עשויה להעריך, שהלחצים ברמתם הנוכחית – ואפילו הסנקציות הנוכחיות והעתידיות – אינם נוחים לה, אך הם נסבלים ואפשר לתמון ביניהם, ובלבד שתוכל להמשיך להתקדם במימוש תכנית הגרעין.

ולבסוף, הנקודה הישראלית. אין לישראל יכולת ממשית לתרום לעצירת תכנית הגרעין האיראנית באמצעים מדיניים. אין לישראל בשלב זה מה להציע לאיראנים בתמורה לעצירת תכניתם, אין לה צינורות ממשיים להידברות עם המשטר באיראן ואין היא שותפה, גם לא בעקיפין, למשא והמתן המתנהל עם איראן. הדרך היחידה שישראל יכולה לתרום למשא ומתן היא באמצעות הכבדת הלחץ על איראן, הנובעת מההנחה שיש לישראל יכולת צבאית לתקוף את מתקני הגרעין באיראן, אם השיחות בסוגיה זו ייכשלו, וכן על-ידי אספקת מודיעין איכותי – אם יושג – על תכנית הגרעין של איראן.

האופציה הצבאית: שיקולי ישראל

האפשרות לעצור את תכנית הגרעין של איראן באמצעות מהלך צבאי נשקלת בשתי מדינות בלבד - ארצות-הברית וישראל. כל המדינות האחרות, ובהן מדינות אירופה, דוחות את האפשרות הזאת. גם ארצות-הברית וישראל מבהירות שהאופציה הצבאית עשויה להיות רלוונטית רק לאחר שימוצו המאמצים המדיניים. הממשל האמריקאי מאותת מפעם לפעם, כי בנסיבות של כישלון הלחץ המדיני הוא עשוי לשקול

קונקרטי את האפשרות לנקוט מהלך צבאי לעצירת תכנית הגרעין של איראן. ראשי הממשל הודיעו מאז שנת 2004 על מחויבותם למניעת הגעתו של נשק גרעיני לידי איראן, וכי הממשל מתמקד כיום במהלך מדיני לבלימת תכנית הגרעין של איראן, אולם אין הוא פוסל גם אופציות אחרות, אם לא תהיה ברירה. הממשל גם לא הסתיר שערך בעבר תרגילים צבאיים ומשחקי מלחמה הקשורים לפעולה צבאית באיראן, והוא מדליף מפעם לפעם מידע על הכנות ותכנונים לביצוע מהלך צבאי נגד אתרי הגרעין באיראן.

האופציה הצבאית נשקלת גם בישראל. ההתבטאויות בישראל בעניין זה מפורשות יותר מאלה שבארצות-הברית. אישים בכירים במערכת הביטחון הישראלית הודיעו בעשור האחרון, כי ישראל תצטרך לנקוט את כל האמצעים, ובכלל זה הצבאיים, כדי לבלום את האיום הגרעיני האיראני. ראשי המדינה וראשי מערכת הביטחון הודיעו בשנה האחרונה כי הם ממתנים לתוצאות הלחץ הבינלאומי המופעל על איראן, אך אם אלה לא יהיו מספיקות, תצטרך ישראל לסמוך על עצמה ולנקוט צעדים להגנתה.

היעד של פעולה צבאית, של ישראל או של ארצות-הברית, צריך להיות עיכוב משמעותי בהשלמת תכנית הגרעין של איראן לכמה שנים לפחות – בתקווה שבפרק זמן כזה יתגבש בטהראן משטר מתון יותר, שיסכים לוותר על התכנית. מטרה חלופית, שעיקרה עצירה מוחלטת של התכנית, תהיה קשה להשגה באמצעות מהלך צבאי. צריך להניח שבעקבות התקיפה תנסה איראן לבנות מחדש מתקני גרעין במקום אלה שיפגעו, או לפנות לפיתוח גרעיני חלופי - כפי שעשתה עיראק בעקבות תקיפת הכור "אוסיראק" בשנת 1981. עצירה מוחלטת של ניסיונות איראן להגיע ליכולת ייצור נשק גרעיני עשויה לחייב תקיפות חוזרות ונשנות על מתקני הגרעין שלה לאורך שנים, עד שזו תתייאש מהניסיונות האלה.

מהו לוח הזמנים הרלוונטי לפעולה צבאית נגד האתרים באיראן? לוח הזמנים לפעולה צריך להיגזר מהערכת המודיעין המעודכנת בנוגע להתקדמות תכנית הגרעין. לכאורה, הזמן הקריטי הוא בטרם תייצר איראן את הפצצה הראשונה שלה. אם נכונה ההערכה המקובלת בקהילת המודיעין של ישראל, נותרו עד אז כשלוש-ארבע שנים, דהיינו סמוך לסוף העשור הנוכחי. ואולם השלב הקריטי לתקיפה צריך להיות עד הרגע שאיראן תייצר חומר בקיע בכמות מספקת לייצור פצצה, משום שמרגע זה ואילך היא תוכל לפזרו ולהסתירו באתרי אחסון לא ידועים, וכך תקשה מאוד על תכנון וביצוע של פעולה צבאית, שתהיה מורכבת בלאו הכי. הנחה זו בדבר השלב הקריטי עלולה להכתיב טווח זמן קצר מזה שעד ייצור הפצצה הראשונה. היות שהערכת לוח הזמנים להשגת הפצצה הראשונה השתנתה במרוצת השנים, יהיה צורך לבדוק מעת לעת את תקפותן של הערכות הזמנים.

ישראל בחרה בשעתו לתקוף מהאוויר את הכור העיראקי. ואולם כבר אמר הרמטכ"ל לשעבר, משה יעלון, בתחילת שנת 2006, שיש לישראל כמה דרכי פעולה לבצע מהלך צבאי באיראן, מלבד תקיפה מהאוויר. מטבע הדברים, הבולטת היא אפשרות התקיפה האווירית. אלא שתקיפה מהאוויר על מתקני הגרעין באיראן, אם תבוצע, תהיה בעייתית ותיעשה בתנאים קשים. אמנם היכולת המבצעית לתקוף מתקנים מהאוויר – הן של ארצות-הברית והן של ישראל – משופרת בהרבה לעומת זאת שהייתה להן לפני עשרים וחמש שנה; ואולם בשונה מהכור בעיראק, המתקנים באיראן רחוקים בהרבה. המרחק מישראל לאתרי הגרעין באיראן הוא 1,200 עד 1,500 ק"מ. מטוסי תקיפה שימריאו מישראל יצטרכו לעבור את המרחק הזה, לתקוף ולחזור ולעבור אותו שוב בדרך חזרה. המרחק עלול להיות גדול יותר אם המטוסים יידרשו לעקוף את ירדן כדי שלא לפגוע ביחסים עמה, ולהימנע מלעבור דרך עיראק – אם המבצע לא יתואם עם ארצות-הברית – ולהשתמש בנתיב גישה דרך האוקיינוס ההודי. במרחקים כאלה יזדקקו מטוסי התקיפה לתדלוק באוויר פעמיים, בדרך ליעדים ובחזרה. צורך זה יסבך את המבצע בשל פגיעותם של מטוסי התדלוק. יתר על כן, המתקנים באיראן ממוגנים היטב, חלקם מצויים עמוק מתחת לפני הקרקע, ויש להם הגנה של תותחים וטילים נגד מטוסים והגנה של מטוסי יירוט. נתונים אלה יחייבו תקיפה של כוח אווירי גדול יחסית ובו מטוסי תקיפה, מטוסי יירוט להגנה עליהם, מטוסי תדלוק ומטוסי תמיכה אחרים. כוח כזה יהיה פגיע לתקלות ולהפרעות.⁵

מבצע מורכב ומסובך כזה יושפע גם מפיזורם של האתרים באיראן. אי-אפשר לפגוע פגיעה כוללת ביכולת הגרעין של איראן על-ידי תקיפה של מתקן אחד בלבד, כמו במקרה של עיראק. כדי להשיג פגיעה כוללת אין צורך להרוס את כל מתקני הגרעין של איראן, אולם יהיה צורך לתקוף לפחות שלושה-ארבעה מתקנים, הקשורים להעשרת אורניום ולייצור פלוטוניום. ספק אם יהיה אפשר להשיג הפתעה כוללת, כמו בתקיפה בעיראק, משום שהאיראנים חוששים מתקיפה ישראלית, מביאים אותה בחשבון שיקוליהם ומתכוונים לקראתה, אם כי תיתכן הפתעה טקטית, בתכנון התקיפה ובאמצעים שיופעלו במסגרתה.

על אף הקשיים הללו, לחיל האוויר של ישראל יש יכולת מבצעית לתקוף את אתרי הגרעין באיראן ולפגוע בהם. הבעיה היא, שבטווחים ארוכים כאלה יוכל חיל האוויר לבצע כמה תקיפות מדויקות על האתרים; אבל הוא יתקשה לנהל מערכה כוללת ומתמשכת – שתכלול תקיפות חוזרות לאורך זמן, אם תידרשנה – שתפגע

5 פירוש בעניין היכולות המבצעיות הקשורות לתקיפה ראו: Shlomo Brom, "Is the Doctrine Still a Viable Option for Israel?", in: Henry Sokolski and Patrick Clawson (eds.), *Getting Ready for a Nuclear Iran*, Strategic Studies Institute, October 2005, pp. 148-149.

מהותית בכל מרכיביה הקריטיים של תכנית הגרעין של איראן.⁶ צריך לומר, שגם אם יש ביכולתה של ישראל לבצע מספר מוגבל של תקיפות, יש להן משמעות משום שהן יפגינו נחישות לעצור את מאמציה של איראן לייצר נשק גרעיני.

ויש עוד שיקול מבצעי ומדיני: עיראק היא כיום זירת מבצעים של כוחות ארצות-הברית ובריטניה, וגם במפרץ הפרסי מצויים כוחות אמריקאיים גדולים. כל פעולה באיראן – בשונה מתקיפת הכור בעיראק – עשויה לחייב תיאום מוקדם עם ארצות-הברית כדי להימנע מהיתקלות עם כוחות אמריקאיים. תיאום זה עשוי להתחייב גם משום שאיראן עלולה לפעול, בתגובה על תקיפה, גם נגד יעדים אמריקאיים, או לנקוט צעדים בתחום הנפט, ומשום שזו עלולה לעורר גל אנטי-אמריקאי במזרח התיכון. לפיכך חשוב יהיה לידע את ארצות-הברית מראש בדבר כוונת התקיפה. אלא שלא ברור אם ארצות-הברית תסכים לתקיפה ישראלית, ויתכן שניסיון לתאם אותה עם הממשל יגרור הטלת וטו אמריקאי על הפעולה.

התמונה מורכבת עוד יותר. בשונה מעיראק של 1981, פיתוח היכולת הגרעינית של איראן נעשה בהיקף רחב יותר ומצוי במצב מתקדם בהרבה. נראה שאיראן אינה תלויה עוד משמעותית בהשגת טכנולוגיה גרעינית מבחוץ, ועיקר הידע הדרוש לפיתוח חומר בקיע נמצא בידיה. יש ברשותה חומרי גלם גרעיניים; היא מייצרת בעצמה צנטריפוגות להעשרת אורניום; המתקן הגדול שבנתה להעשרת אורניום כמעט הושלם והיא החלה להעשיר אורניום; היא מפעילה מתקן להמרת אורניום; היא בנתה מפעל לייצור מים כבדים; היא ערכה ניסויים בהפרדת פלוטוניום; ויש לה כנראה כוח אדם מיומן ומקצועי בהיקף ובאיכות מספיקים. משמעות הדברים היא, שגם אם יותקפו כמה מהמתקנים המרכזיים של איראן, יהיה בידה להקים מתקנים חלופיים בפרק זמן לא ארוך, אם לא תופרע. בניית מתקן ההעשרה בנתאנז נמשכה כשלוש שנים, בין שנת 2000 ל-2003. בהתחשב בניסיון שהאיראנים צברו בבנייתו, הקמת מתקן חדש עלולה להימשך זמן קצר יותר. שאלה פתוחה היא, מה יהיה היקף הפגיעה בכוח אדם מקצועי שיימצא באתרים.

יתר על כן, אין להוציא מכלל אפשרות שאיראן כבר בנתה בחשאי מתקנים גרעיניים נוספים, שעדיין אינם מוכרים, כגיבוי למתקנים שהתגלו. צריך לזכור שחלק חשוב ממתקני הגרעין המרכזיים של איראן – ובהם מתקן הצנטריפוגות בנתאנז, בתי המלאכה לייצור צנטריפוגות, מתקן ההעשרה בלייזרים, המפעל לייצור מים כבדים באראק ומתקנים נוספים – לא היו מוכרים כלל לפני 2001-2002. מאחר שמתקני צנטריפוגות ובתי מלאכה לייצור צנטריפוגות ניתנים להסתרה במבנים קטנים יחסית, האפשרות שמתקנים כאלה כבר קיימים בחשאי היא ריאלי, והיא עלולה לתת בידי איראן יכולת שיוטית משמעותית גם לאחר שיותקפו מתקניה המוכרים.

תקיפת המתקנים תוביל את איראן לצומת החלטה בדבר המשך תכניתה הגרעינית. התקיפה עשויה אמנם לשכנע את האיראנים שישראל ו/או ארצות-הברית נחושות לעצור את התכנית, בייחוד אם יחזרו ויתקפו שוב את המתקנים שייבנו שוב או יתגלו. במקרה זה, היא עשויה לחזק את אלה באיראן – אם אמנם יש כאלה – הסבורים שהחתירה לנשק גרעיני מיותרת ומזיקה לאינטרסים שלה. ואולם יש סבירות לא נמוכה שהתקיפה לא תניע את איראן לזנוח את חתירתה לנשק גרעיני, לפחות כל עוד המשטר הנוכחי והיחסים העוינים עם ארצות-הברית יישארו בעינם. תכנית הגרעין של איראן היא פרויקט לאומי, וכאמור יש תמימות דעים בצמרת האיראנית בדבר הצורך להמשיך בו. פעולה צבאית נגד איראן עלולה ללכד את העם סביב המשטר ולבלום מגמות ליברליות בה, לפחות לטווח הקצר. מאחר שאיראן כבר עשתה דרך ארוכה לקראת נשק גרעיני, תקיפת המתקנים עלולה דווקא לדרבן אותה לחדש ולהאיץ את מאמציה להגיע לנשק זה, כפי שקרה בעיראק לאחר שישראל הפציצה את הכור שלה. הפעולה עלולה גם להציג את איראן כקורבן לתוקפנות, ובכך תסייע לה לנער מעליה את הלחץ הבינלאומי ואת פיקוח הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית ולחציה, ואולי גם תאפשר לה לבטל את חתימתה על האמנה למניעת תפוצת נשק גרעיני בלי לשלם מחיר כבד על כך.

לאיראן יש יכולת תגמול כלפי ישראל בעקבות תקיפה, המתמקדת כיום בשלושה תחומים:

◀ שיגור טילי "שהאב-3" לעבר שטח ישראל. הטיל עדיין אינו מדויק, אך הוא עלול להיות יעיל נגד מטרות גדולות. איראן כבר הודיעה במפורש שהיא תגיב בירי טילים אלה על ישראל, אם זו תתקוף את מתקני הגרעין שלה. לאיראן יש גם כמות קטנה של טילי שיוט AS-15 שנרכשו מאוקראינה, ושל טילי BM-25 שנרכשו מצפון קוריאה – שניהם טילים לטווח ארוך המגיעים אף לאירופה. לאיראן אין בינתיים, כנראה, יכולת לשגר מספר רב של טילים לעבר ישראל, ולמערכת ה"חץ" יש יכולת טובה ליירט מטחים של טילים בודדים. משום כך נראה כי נזקם האפשרי של הטילים שבידי איראן הוא מוגבל, כל עוד לא יהיו מצוידים בראש לא-קונבנציונלי. ואולם צריך להביא בחשבון שהיכולת הטיילית של איראן עלולה להשתפר בשנים הבאות, כמותית ואיכותית. לאיראן יש גם יכולת מוגבלת לתקיפת ישראל מהאוויר, אך ספק רב אם תשתמש בה. בידי איראן 24-36 מטוסי תקיפה מדגם סוחוי-24, שביכולתם להגיע עד ישראל, וכן יכולת מסוימת לתדלוק באוויר. אך האיראנים יתקשו לבצע ניסיון תקיפה לטווח כה ארוך מול חיל האוויר וההגנה האווירית של ישראל.

- ◀ עידוד חזבאללה להפעיל את מערך הרקטות הגדול שלו – שנבנה בחלקו בידי איראן עצמה – נגד צפון ישראל. מערך זה – ובייחוד הרקטות לטווחים היותר ארוכים – נפגע בחלקו במהלך הלחימה בלבנון ביולי 2006, ובשלב זה לא ידוע עד כמה הוא ישוקם, אולם סביר להניח שלחזבאללה נותרה יכולת פגיעה בישראל, גם אם מוקטנת. במקביל, איראן צפויה לעודד את הארגונים הפלסטיניים להגביר את פיגועי הטרור שלהם נגד ישראל.
- ◀ ביצוע פיגועים מרשימים נגד יעדים ישראלים/יהודיים מחוץ לישראל, כפי שעשתה איראן בארגנטינה באמצע שנות התשעים. במסגרת זו יש להביא בחשבון גם פגיעה בקהילה היהודית באיראן.

בסך הכול, יכולת התגמול של איראן כלפי ישראל מוגבלת יחסית בשלב זה. היכולת לשגר טילים אל ישראל עדיין מוגבלת, ואם מערכת ה"חץ" תוכיח את יעילותה כלפיהם, תיפגע גם יכולת ההרתעה של איראן. מערך הרקטות של חזבאללה נפגע, וגם אם ישוקם במידה זו או אחרת, העימות בלבנון בקיץ 2006 הוכיח, שנזקי הרקטות אינם מבוטלים, אך משמעותם אינה ארוכת טווח, ובהיערכות נכונה יותר אפשר לצמצמם. ואיראן אכן עושה ממילא כמיטב יכולתה להגביר את הפיגועים שמבצעים הפלסטינים נגד ישראל. עם זאת, איראן עלולה להגיב על תקיפה ישראלית גם בצעדים נגד יעדים אמריקאיים ומערביים – גם בעיראק – ובפעולה בתחום הנפט.

יתר על כן, תקיפת המתקנים תפתח חשבון ארוך טווח בין איראן לישראל, העלול להימשך גם מעבר לימיו של המשטר הנוכחי. משום כך, תגובתה של איראן עלולה לבוא מיד, אך גם כעבור פרק זמן ניכר, כשתבנה יכולת לכך. בו בזמן, התקיפה עלולה לעורר גל של רגשות אנטי-ישראליים בקרב העם האיראני, שרובו אינו עוין כיום את ישראל באותה מידת עוינות של המשטר עצמו. גל כזה ילובה בידי המשטר, והוא עלול להשאיר את אותותיו לאורך ימים.

ולבסוף, תקיפה ישראלית שתפגע בתכנית הגרעין של איראן תשרת את האינטרסים של מדינות רבות – ארצות-הברית, מדינות מערביות נוספות ואף מדינות ערביות ומוסלמיות הרואות את עצמן מאוימות בידי איראן. אף-על-פי-כן צפויה ביקורת ניכרת על תקיפה כזאת גם מצד מדינות המודאגות מחתירת איראן לנשק גרעיני. במדינות מוסלמיות יהיו מי שיראו בפעולה מעשה תוקפנות נגד העולם המוסלמי בכללו, וייתכן שזו תשפיע לרעה על מערכת היחסים הקיימת בין ישראל למדינות ערביות ומוסלמיות. אין גם להוציא מכלל אפשרות שתהיינה מדינות שינקטו צעדים מדיניים נגד ישראל. בכל מקרה, התקיפה תיתפס בעיני רבים כפעולה משותפת של ארצות-הברית וישראל, וודאי אם יתברר שתואמה ביניהן מראש, והיא

עלולה לתרום להגברת העוינות בעולם הערבי והמוסלמי כלפי ארצות-הברית. ואולם למרות הביקורת והגינויים הצפויים, מותר להניח שהמחיר הבינלאומי שישראל תידרש לשלם לא יהיה גבוה ומתמשך, מכמה סיבות: איראן נתפסת כפועלת בתחום הגרעין נגד הקונסנסוס הבינלאומי; הרוב הגדול של המדינות הנוגעות בדבר מעוניינות בחיסול תכנית הגרעין של איראן; והתבטאויותיו של נשיא איראן, אחמדי-נג'אד, בדבר השמדת ישראל תרמו לדימוי של איום קיומי איראני על ישראל, שיש בו כדי להצדיק פעולה שלה להגנה עצמית.

האופציה הצבאית: מסקנות לישראל

הניתוח דלעיל מצביע על מאזן בעייתי של סיכונים לעומת סיכויים הכרוכים בתקיפת מתקני הגרעין של איראן בידי ישראל. בתמצית הדברים, התקיפה תצטרך להתמודד עם בעיות מבצעיות ואחרות, העלולות לפגוע בהשגת מלוא מטרותיה, ומנגד היא עלולה להוביל לתגובה איראנית ובינלאומית, גם אם מוגבלת. מכאן נובעת המסקנה, שעל ישראל להניח למערכת הבינלאומית למצות עד תום את המהלכים המדיניים לעצירת תכנית הגרעין של איראן, ולהותיר את נקיטת הצעד הצבאי כאמצעי אחרון בלבד. מסקנה זו תקפה במיוחד בשלב הנוכחי, כאשר המשא והמתן עם איראן בדבר הפסקת פעילותה הגרעינית החשודה אמנם אינו מתקדם, אך עדיין יש סיכוי להמשכו למרות הקשיים החמורים המתגלים בו, מה גם שסוגיית הגרעין האיראני עברה לטיפול מועצת הביטחון ועל הפרק עומדת הטלת סנקציות על איראן. צריך להדגיש שוב, כי בשונה מהמקרה של עיראק בשנת 1981, יש כיום חזית בינלאומית המבקשת לעצור את תכנית הגרעין של איראן, גם אם הצלחתה עד כה היא חלקית, ואולי זמנית. כל עוד האופציה הדיפלומטית לא ירדה מעל הפרק אין לגיטימציה בינלאומית מספקת לתקוף את מתקני הגרעין באיראן. ברור שיש בגישה זו קושי מובנה: לוח הזמנים למיצוי המהלכים המדיניים הוא מוגבל, עד הנקודה שבה איראן תתחיל לבנות מאגר נשק גרעיני, ולוח זמנים זה גם אינו ידוע במדויק מראש.

ניתוח זה אינו מבקש לפסול מראש את נקיטת הדרך הצבאית בידי ישראל כאופציה לעצירת חתירתה של איראן לנשק גרעיני. על ישראל להמשיך להבהיר בפומבי, שהיא לא תשלים עם מצב שבו יהיה לאיראן נשק גרעיני, ובאורח מעשי עליה לפתח אופציה לפעולה עצמאית כלפי אפשרות התגרענותה של איראן. קיום אופציה צבאית, אמריקאית או ישראלית, ועמידתה על הפרק עשויים להיות חשובים מאוד גם לשם הכבדת הלחץ המדיני על איראן, ובלעדיה גם המהלך הדיפלומטי יאבד חלק ניכר מעוצמתו. אולם ניתוח זה מציע כמה תנאים, שהשגת מטרות הפעולה הצבאית תלויה במילויים, ושכלי התקיימותם מוטב אולי לישראל לוותר על נקיטת הפעולה. התנאים העיקריים הם:

- ◀ גיבוש הערכת מודיעין מדויקת על מצב תכנית הגרעין של איראן. כשלי קהילות המודיעין של מדינות המערב לקראת המלחמה בעיראק, בנושא הערכת קיומו של נשק להשמדה המונית, צריכים להדגיש את החיוניות שבהצגת הערכה מוצקה ומשכנעת שאיראן אכן קרובה להשגת נשק גרעיני.
- ◀ ריכוז מודיעין מדויק לא רק על המתקנים המוכרים, שיאפשר את השמדתם המלאה, אלא גם כזה שיוכל לקבוע בסבירות גבוהה, אם קיימים מתקנים מרכזיים לא מוכרים. מודיעין זה חייב להבהיר מראש שהתקיפה תפגע בתכנית הגרעין של איראן לפרק זמן משמעותי, גם אם אי אפשר לעצור אותה לשנים רבות. אם ההערכה תהיה שעקב התקיפה תידחה השלמת התכנית בשנה-שנתיים בלבד, ייתכן שאין בכך כדי להצדיק את הסיכונים. צריך גם להביא בחשבון, שהנסיבות לא יאפשרו תקיפה חוזרת של מתקנים מרכזיים שלא ייפגעו בתקיפה הראשונה, או שיתגלו לאחר מכן.
- ◀ הערכה של סבירות גבוהה להצלחת הפעולה. הדבר הגרוע ביותר יהיה לבצע פעולה כושלת. כישלון התקיפה ישכנע את האיראנים להמשיך בתכניתם בתחושה של חסינות, יקשה על פעולה חוזרת, יפגע בכושר ההרתעה של ישראל, ויהיה כרוך במחיר ניכר מבחינת ישראל.
- ◀ השגת תיאום מוקדם, או לפחות הבנה בשתיקה, עם ארצות-הברית. כבר נאמר, כי תיאום עם ארצות-הברית עלול להיות בעייתי. אין ביטחון שהממשל האמריקאי יסכים לתיאום כזה, הכרוך בסיכונים גם בעבורו, ועדיין לא ברור אם הוא מצדד בכלל בפעולה צבאית נגד איראן. ואולם אין להוציא מכלל אפשרות שהממשל יהיה מעוניין שישראל תעשה בעבורו את "העבודה השחורה", כדי לנסות להציגה כפעולה ישראלית עצמאית ולצמצם את סיכוייה בעבורו.
- ◀ היווצרות נסיבות בינלאומיות שיסיעו להצדקת הפעולה - למשל, הודעה של איראן על ביטול חתימתה על האמנה למניעת תפוצת נשק גרעיני, או גילויים חשובים נוספים על תכניתה הגרעינית, תוך הגעת הפעילות הבינלאומית לבלימתה למבוי סתום. מבחינה זו חשוב שפעולה של ישראל לא תיתפס כשיבוש המאמצים המדיניים לעצירת התכנית.
- ◀ קיום סיכוי ליצירת מהלך מדיני בעקבות הפעולה הצבאית. מאחר שיהיה קשה לעצור את תכנית הגרעין של איראן לחלוטין ולאורך שנים באמצעות תקיפת המתקנים, יהיה צורך לחתור לכך שהתקיפה תיצור מנוף למהלך מדיני שישלים וינצל אותה להשגחה נוספת של התכנית, אם לא לבלימתה המלאה.
- ◀ בחינת סיכויי החלופות למהלך צבאי – לא רק האם אפשר לעצור את תכנית הגרעין של איראן באמצעים לא-צבאיים, אלא גם האם אפשר לחיות עם איראן גרעינית תוך מזעור הסיכונים שבמצב זה לרמה נסבלת מבחינת ישראל. סוגיה זו תידון בהמשך.

מול הקשיים והסיכונים הכרוכים במימוש האופציה הצבאית, על ישראל לנקוט עמדה שהנטל העיקרי של הטיפול באיום הגרעיני האיראני - הן בנתיב המדיני והן בדרך הצבאית - חייב להיות מוטל על כתפי הממשל האמריקאי והמערכת הבינלאומית, ולא על ישראל. שתי סיבות לכך: האיום האיראני מופנה לא רק כלפי ישראל, אלא גם כלפי אינטרסים חיוניים של ארצות-הברית עצמה וכלפי בעלות בריתה; וארצות-הברית עשויה גם להיות ערוכה טוב יותר לניהול מבצע צבאי באיראן ולהתמודד עם השלכותיו ועם סיכונים. טיפול בבעיה בגודל כזה חייב להימצא באחריותה של מעצמת-על, בסיוע מעצמות אחרות, ולא באחריות מדינה באזור.

האופציה הצבאית: שיקולי ארצות-הברית

הממשל האמריקאי מגדיר את איראן כאגר הרציני ביותר שמדינה כלשהי מציבה בפניו, ובעיקר הוא רואה בחומרה רבה את האפשרות שאיראן תשיג נשק גרעיני. בעיני הממשל, הימצאות נשק גרעיני בידי איראן תיצור איום על האינטרסים החשובים ביותר של ארצות-הברית במזרח התיכון ומעבר לו. נשק כזה בידי איראן יאיים על בעלות בריתה באזור, ובראשן ישראל ומדינות המפרץ, תחזק מגמות רדיקליות במזרח התיכון ובעולם המוסלמי, תיצור איום על זרימת הנפט מהמפרץ הפרסי, תסייע להגביר את השפעתה של איראן בעיראק, תיצור סיכונים למעמדה ולנכסיה של ארצות-הברית באזור, ובכלל זה במפרץ, בעיראק ובאפגניסטן, ותאיים על היציבות במרחב. לדעת מזכיר ההגנה האמריקאי הנכנס, רוברט גייטס, לא ניתן לשלול את האפשרות שאיראן תנסה לתקוף את ישראל בנשק גרעיני. בתוך כך, ארצות-הברית גם חוששת כי רשת הביטחון הגרעינית תאפשר לאיראן לנקוט צעדים צבאיים קונבנציונליים נגד מדינות המפרץ, ובמקרים מיוחדים גם נגד כוחות אמריקאיים במפרץ, ולהגביר את מעורבותה בטרור. מסיבות אלה, הממשל רואה את עצמו מחויב לעשות כל מאמץ – ובכלל זה מאמץ צבאי, כאמצעי אחרון – למנוע את איראן מלהתחמש בנשק גרעיני. מהלך צבאי אמור להמחיש לאיראן, כי הממשל נחוש בדעתו לעצור את תכניתה הגרעינית.

רוב השיקולים הנוגעים לאופציה הצבאית בראייתה של ישראל תופסים גם לגבי ארצות-הברית; עם זאת, מערכת השיקולים שלה שונה מזו של ישראל בכמה היבטים:

◀ לארצות-הברית יש יכולת מבצעית משופרת יותר לביצוע מהלך צבאי: סביר להניח שבידה אמצעי תקיפה וחימוש טובים יותר; בסיסי היציאה שלה במפרץ ומסביב לגבולות איראן קרובים בהרבה ליעדים באיראן, ויש ביכולתה לבצע גיחות תקיפה רבות ותדירות יותר ולהשתמש בטילי שיוט. יתרון זה מאפשר לארצות-הברית לתקוף שוב ושוב את היעדים לאורך זמן, אם יהיה צורך,

ולנסות להשלימן במהלכים מדיניים בין גלי התקיפות. מבחינה מבצעית, אין ארצות-הברית צריכה לתאם את פעולתה עם מדינות אחרות.

ארצות-הברית עשויה לבחון גם את האפשרות של פעולה קרקעית נגד אתרי הגרעין באמצעות כוחות מיוחדים, בנפרד או במשולב עם תקיפה מהאוויר. אופציה זו בעייתית הרבה יותר עבור ישראל עקב המרחק, ריבוי היעדים, מורכבות הפעולה, הצורך במודיעין מדויק וסיכוני הכישלון. ספק אם ארצות-הברית תאמץ דרך פעולה זו, מאותן סיבות בעיקר.

גם לארצות-הברית חשוב לקבל תמיכה מדינית בינלאומית רחבה ככל האפשר למהלך צבאי, בייחוד לאחר שיצאה למלחמה בעיראק בלי גיבוי מספיק. ארצות-הברית לא תצטרך להתמודד עם סנקציות כלכליות או עם צעדי ענישה מדיניים בתגובה על מהלך צבאי באיראן, אבל היא עלולה לעמוד בפני גל של מחאות וביקורת בעולם המוסלמי, וגם במדינות אחרות. עם זאת, אם יחליט הממשל האמריקאי שמהלך צבאי נגד אתרי הגרעין באיראן חיוני להגנת האינטרסים של ארצות-הברית, הוא ירשה לעצמו לנקוט מהלך כזה למרות הביקורת הצפויה. אם הממשל יצליח להשיג תמיכה מראש של הממשלות האירופיות במהלך צבאי, לאחר כישלון המאמצים המדיניים, יקל עליו לפנות לאופציה הצבאית. בשלב זה הסיכויים לקבלת תמיכה כזאת אינם נראים גבוהים.

הממשל האמריקאי ישקול אם לשתף את ישראל במהלך צבאי יזום על ידו נגד איראן. מרוב הבחינות, פעולה אמריקאית-ישראלית משותפת לא תסייע הרבה לארצות-הברית. ישראל יכולה להגיש סיוע מודיעיני לארצות-הברית לפני הפעולה ואחריה, שמטבעו הוא מוצנע, אך סיוע ישראלי מבצעי במהלך הפעולה עצמה לא יתרום לארצות-הברית. יתר על כן, שיתוף פעולה מבצעי עם ישראל יחמיר את הביקורת על ארצות-הברית בעולם הערבי והמוסלמי. מסיבות אלה נראה שארצות-הברית תעדיף שלא לשתף את ישראל באופן ממשי בפעולה, אם תחליט לתקוף באיראן, וכנראה גם לא תידע אותה מראש לגביה עד סמוך לפעולה. בד בבד יצטרך הממשל לשקול אם להעדיף לתת "אור ירוק" לפעולה צבאית ישראלית עצמאית, ללא השתתפות ארצות-הברית, אם יחליט שאין מוצא אלא לנקוט צעד צבאי נגד איראן. מנקודת ראותו של הממשל, לפעולה ישראלית יתרון בכך שארצות-הברית, כדי לצמצם את הביקורת כלפיה, תוכל לטעון שאינה קשורה לפעולה. החיסרון הוא, שחלק מתגובותיה של איראן ומהביקורת הבינלאומית יופנה ממילא כלפי ארצות-הברית, שתתקשה להתנער לחלוטין מפעולה ישראלית, ושסיכויי הצלחת הפעולה עלולים להיות נמוכים יותר עקב הקשיים המבצעיים. מכל מקום, הממשל האמריקאי השתמש, לפחות במשתמע, באיום של פעולה ישראלית

כדי ללחוץ על האיראנים – ועל האירופים – לעצור את תכנית הגרעין של איראן.

איראן עלולה לנקוט צעדי תגמול גם נגד ארצות-הברית, בעקבות תקיפת מתקני הגרעין שלה, ובכלל אלה: פיגועי טרור נגד יעדים אמריקאיים במזרח התיכון ומעבר לו; מאמץ מוגבר לשיבוש מהלכיה של ארצות-הברית בעיראק, שם יש לאיראן השפעה בקרב ארגונים שיעים; פגיעה בכוחות אמריקאיים במרחב המפרץ או בעיראק באמצעות כלי נשק קונבנציונליים, ובכלל זה פגיעה בכלי שיט אמריקאיים בטיילי שיוט; ופיגועי טרור ופעולות צבאיות נגד בעלות בריתה של ארצות-הברית. במסגרת זו יש להביא בחשבון, שבעקבות תקיפה אמריקאית באיראן, עלולה זו להגיב בניסיון לפגוע ביעדים ישראלים, גם אם ישראל לא תהיה מעורבת בתקיפה. עם זאת, לארצות-הברית יש כושר הרתעה משמעותי יותר כלפי איראן, לעומת ההרתעה של ישראל, ובכלל זה יכולת לתגובה חוזרת בעקבות צעדי תגמול של איראן. משום כך יש להניח, שאם איראן תחליט להגיב על תקיפה אמריקאית, תגובתה תהיה מרוסנת וזהירה, כדי לא לגרור את ארצות-הברית להסלמה בתגובתה. מכל מקום, תגובה צבאית של איראן נגד יעדים אמריקאיים צפויה להוביל לתגובת-נגד אמריקאית, ולשרשרת של פעולות ופעולות-נגד.

בתגובה על תקיפה אמריקאית עלולה איראן לנסות לפגוע בזרימת הנפט מהמפרץ על-ידי חסימת מצרי הורמוז, או בניסיון לפגוע במכליות העוברות במפרץ. עם זאת, ספק אם איראן תתמיד בדרך כזאת לאורך זמן, גם משום שבכך תפגע בהכנסות הנפט שלה עצמה, וגם משום שארצות-הברית עשויה להפעיל כוח נגדי כדי לשמור על חופש השיט במפרץ. בכל מקרה, ארצות-הברית תצטרך להביא בחשבון שעומות צבאי עם איראן – אחת מיצרניות הנפט החשובות בעולם – עלול להוביל לזעזוע בשוק האנרגיה ולעלייה במחירי הנפט, כשאלה נמצאים ממילא בעלייה בשנים האחרונות.

הסתבכות ארצות-הברית בעיראק עשויה לשמש גורם בולם בשיקולי הממשל האמריקאי משום שדעת הקהל בארצות-הברית – וודאי בעולם בכלל – תתקשה לקבל הסתבכות צבאית בעוד מדינה. לקח הקשיים בעיראק כבר מניע גורמים בארצות-הברית לשאול, עד כמה איראן גרעינית אכן מהווה סכנה מהותית לאינטרסים האמריקאיים, והאם מתקפה צבאית תפתור את הבעיה האיראנית. עם זאת, מאחר שאין מדובר בתקיפה קרקעית נרחבת, ובשהייה ממושכת של כוחות אמריקאיים באיראן, אלא בפעולה מוגבלת בזמן ובהיקף, יוכל הממשל להניח שהתגובה הפנימית לפעולה הצבאית לא תהיה קשה, בעיקר אם יוכל להצדיק כראוי את נחיצותה. לחלופין, אם בחינתו של מהלך

צבאי באיראן תיעשה לאחר שעיקר הכוחות האמריקאיים יפוננו מעיראק, ייתכן שידיו של הממשל תהיינה חופשיות יותר לנקוט פעולה באיראן, ואולי אף יבקש להוכיח באמצעותה שכושר ההרתעה שלו לא נפגע בעקבות המלחמה וההסתבכות בעיראק.

לעמדה האירופית יהיה משקל חשוב בשיקולי הממשל האמריקאי. למרות דאגתן של הממשלות האירופיות מחתירתה של איראן לנשק גרעיני ומאמציה לפתח טילים לטווח ארוך המאיימים על אירופה, הן לא ישתתפו בפעולה צבאית נגדה. הן כנראה גם לא יתמכו במהלך צבאי, לפחות באורח פעיל, אלא בנסיבות קיצוניות - למשל אם ישתכנעו שאיראן אכן עלולה להפעיל נשק גרעיני. עם זאת, ככל שיתברר שאיראן מתקרבת לנשק גרעיני, תוך דחיית הלחצים עליה, תגדל תמיכתן של הממשלות האירופיות בהכבדת הסנקציות עליה, ואין להוציא מכלל אפשרות שיהיו כאלה שיגלו הבנה בשתיקה אם תתקוף ארצות-הברית את המתקנים. צריך לזכור, כי עמדתן של הממשלות האירופיות בסוגיית איראן עברה תמורה ניכרת מאז 2002, וכי ראש ממשלת בריטניה, טוני בלייר, כבר לא שלל מכול וכול מהלך צבאי נגד איראן.

משמעות הדברים היא, כי מהלך צבאי אמריקאי נגד אתרי הגרעין באיראן יהיה כרוך בקשיים ובעיות, הן מהבחינה הצבאית והן מהבחינה המדינית. ואולם אלה בעיות שמעצמה כארצות-הברית תוכל להתמודד אתן, אם תשתכנע כי חיוני לעצור את תכנית הגרעין של איראן וכי הדרך היחידה לעשות זאת היא באמצעות מהלך צבאי. ברור שכושר הספיגה ויכולת ההתמודדות של מעצמה עם הקשיים שייווצרו בעקבות מהלך צבאי גדולים מאלה של מדינה כמו ישראל. יתר על כן, אם ייווצרו נסיבות שיוכלו להצדיק פעולה צבאית נגד איראן בעיני דעת הקהל בארצות-הברית ובמדינות אחרות – לדוגמה, אם יובהר בעליל שאיראן אכן קרובה לנשק גרעיני, תוך פרישתה מהאמנה למניעת תפוצת נשק גרעיני – יקל על הממשל האמריקאי לקבל החלטה לתקוף את מתקני הגרעין באיראן.

להלכה, קיימת אופציה צבאית נוספת: לא להסתפק בפעולה נגד אתרי הגרעין באיראן, אלא לצאת למהלך צבאי קרקעי נרחב במטרה להפיל את המשטר האסלאמי בטהראן, כפי שארצות-הברית פעלה בעיראק ובאפגניסטן. ודאי שאופציה זו אינה מצויה בידי ישראל, אפילו להלכה. ואולם למעשה אין היא מצויה גם בידי ארצות-הברית. שטחה הגדול של איראן, פני השטח, גודל אוכלוסייתה וצבאה - כל אלה יעשו מבצע צבאי להשתלטות על מוקדי השלטון באיראן למורכב וקשה בהרבה מזה שבעיראק ובאפגניסטן. ולאחר ההסתבכות בעיראק קשה מאוד להניח שממשל אמריקאי יחליט ליזום מהלך דומה באיראן. עם זאת, אם יחליט הממשל לתקוף מהאוויר את אתרי הגרעין באיראן, אין להוציא מכלל אפשרות שיפגע גם ביעדים

אסטרטגיים נוספים על יעדי הגרעין. גם אופציה זו שמורה רק בידי ארצות-הברית, וקשה להניח שישראל תראה מקום או תוכל להשתמש בה בהיקף ממשי. יתכן גם שהממשל יחליט לתקוף תחילה יעדים אסטרטגיים אחרים באיראן, ולאז דווקא את אתרי הגרעין, כדי לאותת לאיראנים על כוונתו ונחישותו, ולהניע אותם לעצור את מאמציהם בתחום הגרעין.

ולבסוף, יש המציעים שארצות-הברית תפעיל אמצעים חתרניים כדי לנסות לשנות את המשטר האסלאמי בטהראן ולהעלות במקומו משטר מתון. הממשל האמריקאי כבר החליט להקצות כספים נוספים כדי לנסות להביא לידי שינוי המשטר באיראן על-ידי שידורי תעמולה וסיוע לאופוזיציה האיראנית. גם אופציה זו אינה מצויה בידי ישראל, אולם היא גם אינה מעשית בידי ארצות-הברית, וודאי שאין להסתמך עליה כאסטרטגיה עיקרית. אם המשטר באיראן יוחלף או ישתנה בעתיד, זו תהיה תוצאה של התפתחויות פנימיות, לא של התערבות והשפעה מבחוץ. לארצות-הברית אין כלים ממשליים לשנות משטר של מדינה מרכזית כמו איראן, אלא באמצעות מהלך צבאי נרחב - וכבר נאמר שאף זה אינו מעשי. אין גם ביטחון, שהחלפת השלטון באיראן תפסיק את חתירתה לנשק גרעיני, לנוכח התמיכה הניכרת בקרב הציבור הפוליטי במדינה בהשגת נשק גרעיני.

הערה אחרונה בעניין זה נוגעת לגישתה של ישראל. ראוי שעמדתה של ישראל תהיה, שהטיפול בבעיית איראן צריך להיות נתון בראש ובראשונה באחריותה של מעצמת-העל האמריקאית, כמובילת המערכת הבינלאומית. אולם אסור שישראל תופיע או תיתפס כמי שמדרבנת ודוחפת את ארצות-הברית לתקוף את איראן. ממילא נגרם לישראל נזק מסוים משום שנתפסה - שלא בדיון - כמי שעודדה את ארצות-הברית לצאת למלחמה בעיראק, ומוטב לה שלא תתרום לליבוי הגחלים האלה.

סיכום – האופציות לעצירת איראן

איראן מפגינה נחישות מרשימה להמשיך בחתירתה לנשק גרעיני, ויכולת ניכרת לתמרן בין הלחצים הבינלאומיים הגוברים עליה להשעות את פעילותה הגרעינית. גישתה מושפעת כנראה מהערכתה, שבינתיים יש ביכולתה לעמוד בלחצים המופעלים עליה משום שהאפשרות של הטלת סנקציות חמורות עדיין אינה קרובה, וכי סכנת תקיפה צבאית רחוקה עוד יותר.

◀ עדיין אפשר לנסות לעצור את מאמצי איראן להשיג נשק גרעיני, אולם התוצאה אינה מובטחת:

□ האופציה המדינית חייבת כנראה לעבור בנתיב של סנקציות כלכליות משמעותיות ומתמשכות. הסנקציות שהוטלו על איראן על-ידי מועצת הביטחון אינן מכאיבות מספיק, ולשם הטלת סנקציות משמעותיות נדרשת

הסכמה בינלאומית רחבה, שעדיין אינה בנמצא. אפילו אם יוטלו, יהיה אפשר לעקפן או להפר אותן, ואיראן עלולה לגלות נחישות להמשיך בדרכה לנשק גרעיני, גם אם תשלם מחיר כבד.

□ האופציה הצבאית אפשרית, אך היא בעייתית ומורכבת, בעיקר לגבי ישראל, כרוכה בקשיים מבצעיים ובסיכונים, והצלחתה להשיג את עיקר יעדיה אינה מובטחת. ישראל תגיע לצומת החלטה בדבר ביצוע פעולה צבאית רק אם האפיק המדיני ימוצה, אם יהיה ברור שארצות-הברית אינה מתכוונת לבצע מהלך צבאי בעצמה, וכאשר יתמלאו תנאים נוספים, שיעניקו סיכוי סביר להשגת יעדי הפעולה. לוח הזמנים לביצוע מהלך צבאי, של ארצות-הברית או של ישראל, צריך להיגזר מהערכת המודיעין לגבי המועד שבו תהיה בידי איראן פצצה גרעינית ראשונה. אולם למעשה לוח הזמנים עלול להיות קצר יותר: עד שאיראן תוכל לייצר, לפי ההערכה, כמות מספקת של חומר בקיע לייצור פצצה.

- ◀ ארצות-הברית ערוכה טוב יותר לבצע מהלך צבאי ולהתמודד עם השלכותיו וסיכונים, בעיקר עקב הימצאות כוחותיה בקרבת יעדים באיראן ויכולתה לבצענה תקיפות חוזרות לאורך זמן. אם תחליט ארצות-הברית לתקוף באיראן, נראה שהיא לא תשתף את ישראל בפעולה ואף לא תודיע לה מראש על החלטתה. חשוב שישראל לא תיתפס כמי שדוחפת את ארצות-הברית לבצע את המהלך.
- ◀ היעד הריאלי של פעולה צבאית יוכל להיות דחיית השלמתה של תכנית הגרעין של איראן לפרק זמן ניכר. ספק אם פעולה כזאת תוביל להפסקתה המוחלטת, אלא אם כן ארצות-הברית תתקוף שוב ושוב את יעדי הגרעין, לאורך שנים, עד שהמטרה האיראנית יתיאש מהשגת נשק גרעיני.
- ◀ לאיראן יש יכולת תגובה הן כלפי ישראל והן כלפי ארצות-הברית: תגובה צבאית מוגבלת; מעורבות בפיגועי טרור נרחבים כלפי יעדים ישראלים ויהודיים וכלפי יעדים אמריקאיים, בעיקר בעיראק ובמפרץ; הפעלת ארגונים הקשורים לאיראן, ובראשם חזבאללה, נגד ישראל ונגד ארצות-הברית; וצעדים כלכליים. תקיפה ישראלית ואולי גם אמריקאית תפתח חשבון ארוך טווח עם איראן.

חלק 2

והיה אם איראן תשיג נשק גרעיני

המשמעות לישראל

מתחילת שנות התשעים רואים מנהיגי ישראל בחומרה גוברת את האיום האיראני. חומרה זו נובעת מגישתו הקיצונית העוינת של המשטר האיראני כלפי ישראל, ממעורבותה הגוברת והולכת של איראן בטרור נגד ישראל, אך בעיקר ממאמציה להשיג נשק גרעיני. מנהיגים ישראלים רבים רואים באיום הגרעיני האיראני את האיום האסטרטגי החמור ביותר על ישראל – מה גם שהאיומים האחרים הצטמצמו לנוכח חולשתה הצבאית והמדינית של סוריה, והיעלמותה של עיראק מעל המפה ככוח צבאי – ויש ביניהם הרואים בו איום העלול לסכן בעתיד את קיומה. בשורש תפיסה זו עומד בעיקר החשש מפני הצירוף – העלול להתממש בעתיד הקרוב – בין המשטר הפונדמנטליסטי בטהראן, הקורא במפורש לחיסול מדינת ישראל, לבין הימצאות נשק גרעיני בידיו, העלולה להניעו לנסות ולממש בפועל את גישתו כלפי ישראל. ברור שלהערכת חומרתו של האיום יש השלכה על הדרך שבה יש לטפל בו: הערכה שהאיום קיומי ועלול להתממש תחייב לנסות לעצור אותו בכל דרך, ובכלל זה דרך צבאית, בעוד שהערכה שהאיום פחות חמור עשויה להוביל למסקנה שיש לטפל בו בדרכים מתונות יותר, ואולי אף אפשר לחיות עמו.

אין להקל ראש במשמעות החמורה מבחינתה של ישראל שתהיה להימצאות נשק גרעיני בידי איראן. במקרה זה ייווצר מצב חדש, שלראשונה מאז קום המדינה תהיה בידי מדינת אויב היכולת לפגוע בה פגיעה אנושה. איום זה ירחף מעל ישראל ומדינות נוספות גם משום שתהיה מידה רבה של אי-ודאות בנוגע לכוונותיה האסטרטגיות של איראן ומדיניות הגרעין העתידה שלה. המשטר האיראני ומערכת השיקולים שלו אינם מובנים ואינם מוכרים מספיק, גישתו רדיקלית ומידת נכונותו ליטול סיכונים אינה ידועה. אין היום נתונים שאפשר לבסס עליהם הערכה על מדיניותו העתידה של המשטר האיראני בנושא הגרעין, משום שהוא מכחיש כל כוונה להצטייד בנשק גרעיני, וודאי שאינו רומז מה תהיה מדיניותו כאשר יהיה בידו נשק זה. היעדר בסיס נתונים להערכה יתרום בפני עצמו לאי-הוודאות בנוגע למדיניות איראן, ויחייב זהירות וחשדנות כלפי כוונותיה, כל עוד לא יתבהרו.

גם התבטאויותיו של נשיא איראן מחמוד אחמדי-נג'אד בדבר מחיקתה של ישראל מהמפה אמנם אינן חדשות במהותן, ודומות להן כבר נשמעו מפי מנהיגים איראנים. ואולם החזרה עליהן, דווקא בתקופה שאיראן מצויה תחת לחץ בסוגיית הגרעין, עשויה ללמד על הקצנה גוברת בצמרת האיראנית כלפי ישראל, ועל רגישות מצטמצמת לדעת הקהל הבינלאומית. להלכה, אי-אפשר לשלול לגמרי את האפשרות – גם אם סבירותה נמוכה – שקבוצה פנאטית, או בתוך המשטר או שתתפצל ממנו, תשלוט בנשק הגרעיני ותחליט להפעילו נגד ישראל. וצריך לזכור גם את ההקשר האזורי: המזרח התיכון הוא אזור שבו נעשה שימוש נרחב באלימות ובכוח צבאי, וכבר הופעלו בו טילים בליסטיים ונשק כימי בהיקף ניכר אפילו במלחמות בין מדינות אסלאמיות. להלכה, באזור זה הסיכון של שימוש בנשק גרעיני עלול להיות גדול יותר מזה שבאזורים אחרים, או מזה שהיה בין המעצמות בתקופת המלחמה הקרה, גם משום שבמזרח התיכון טרם גובשו כללי משחק ומנגנוני הידברות שיצמצמו את סיכוני השימוש בנשק גרעיני.

למרות החומרה שיש באפשרות שיהיה נשק גרעיני בידי איראן, היוצרת פוטנציאל של איום קיומי על ישראל, השאלה העיקרית היא: האם איראן עלולה להשתמש בפועל ביכולתה הגרעינית נגד ישראל? לשאלה זו אין תשובה חד-משמעית וכל התייחסות אליה תהיה בינתיים בגדר הערכה בלבד – והערכה מטבעה עלולה להתברר כשגויה. ואולם בהנחה, הטעונה הוכחה במבחן הזמן, שאיראן תפעל כשחקן הגיוני, הבוחן והשוקל גם את המחיר ואת הסיכונים הכרוכים בצעדיו – גם אם על-פי סולם ערכים איראניים, ולא בהכרח מערביים – ואינו מודרך רק ממניעים אידיאולוגיים-דתיים, כמה סיבות יכולות לקזז מהסיכון שאיראן תפעיל נשק גרעיני נגד ישראל.

הסיבה האחת נוגעת למניעה של איראן. ככל שאפשר לשפוט, המניע הבסיסי של איראן להשיג נשק גרעיני הוא הגנתי-הרתעתי. כבר נאמר כי איראן החליטה מלכתחילה, במחצית השנייה של שנות השמונים, לפתח יכולת גרעינית צבאית, ככל הנראה כמשקל נגד ליכולתיה של עיראק בתחום הנשק להשמדה המונית, ובייחוד על רקע המכה הקשה שספגה איראן במלחמתה עם עיראק. האיראנים הודאגו בעיקר מהעובדה שלעיראק כבר היה אז נשק כימי וביולוגי וטילים, שטווח פגיעתם כיסה את טהראן וערים איראניות נוספות, שעיראק כבר השתמשה בנשק כימי ובטילים נגד יעדים באיראן, ושהיא נמצאה בדרכה לנשק גרעיני. מאוחר יותר, במקביל להיחלשות עיראק מאז מלחמת המפרץ, הונעה חתירתו של המשטר האיראני לנשק גרעיני מהצורך הגובר בעיניו להרתיע את ארצות-הברית מלהפעיל נגדו את יכולותיה האסטרטגיות. למשטר האיראני יש עניין להרתיע גם את ישראל מלתקוף את מתקני הגרעין של איראן. ואולם להערכת איראן של ישראל יש נשק גרעיני לא היה ככל הנראה משקל חשוב בהחלטתה לפתח נשק כזה לעצמו.

בינתיים אין סיבה להניח שחל שינוי בדומיננטיות של השיקול ההגנתי-הרתעתי בעיני איראן. המשטר האסלאמי האיראני – בשונה ממשטרו של צדאם חוסין – לא גילה עד כה נטייה למהלכים הרפתקניים והרי סיכונים. אמנם אין לשלול את האפשרות, שאם וכאשר תשיג איראן נשק גרעיני עלולה מערכת שיקוליה להשתנות, תצטמצם נטייתה לכלכל את צעדיה בזהירות ותעלה בעיניה חשיבותו של השיקול ההתקפי נגד ישראל. ואולם מותר להניח, שבדומה למדינות האחרות שהשיגו נשק גרעיני, ייתפס נשק זה בעיניה כקלף האחרון, שמותר וצריך להשתמש בו רק במצב של סכנה אסטרטגית קיצונית ומידית. ישראל אינה נתפסת כנראה בעיני האיראנים כמדינה המסכנת אותם במידה כזאת, ושאיתם לחיסול ישראל אינה בגדר אינטרס עליון, המצדיק שימוש בנשק גרעיני בכל מחיר לשם מימוש.

הסיבה השנייה היא כושר ההרתעה של ישראל כלפי איראן. גם לישראל – הנתפסת בעיני איראן כמעצמה אזורית חזקה בעלת מאגר נשק גרעיני גדול, ולפי פרסומים זרים גם נשק תרמו-גרעיני – יש כושר הרתעה כלפי איראן. אם המשטר האיראני מניח שלישאל יש יכולת מכה גרעינית שנייה, ספק רב אם ירשה לעצמו לתקוף את ישראל בנשק גרעיני, כאשר לפי הערכתו המחיר יהיה מכה גרעינית על ערים באיראן. למרות קיצוניותו, קשה להניח שהמשטר האיראני יהיה מוכן להקריב מיליוני איראנים כדי להנחית מכה גרעינית על ישראל. בניתוח תאורטי, מכה גרעינית על טהראן רבתי, המאכלסת בצפיפות מעל 12 מיליון איש, תגרום למספר עצום של נפגעים, תהרוס את התשתית הפיזית למשך שנים רבות, תפגע קשה באליטה האיראנית, וייתכן שתגרום להפלת המשטר. ייתכן גם שהאיראנים לא יתעלמו מהשיקול, שמכה גרעינית על ישראל עלולה להרוג אלפי מוסלמים החיים בישראל ותחת שלטונה ולפגוע באתרים קדושים לאסלאם ובראשם בירושלים. גם ליכולתה של ישראל ליירט טיל גרעיני באמצעות מערכת ה"חץ" עשוי להיות משקל לא מבוטל בעיני האיראנים, משום שהתרחיש הגרוע מבחינתם יהיה לנסות לתקוף את ישראל בנשק גרעיני – ולהיכשל בתקיפה.

בהנחה שאיראן תהיה רגישה למחיר שתשלם, מדיניותה הגרעינית כלפי ישראל תושפע ממאזן הכוחות האסטרטגי בינה לבין ישראל. מאזן זה יישאר נוטה לטובת ישראל גם בתקופה הראשונה לאחר שיהיה בידי איראן נשק גרעיני. איראן צריכה להניח, על בסיס פרסומים זרים, שלישאל יש מאגר גדול של נשק גרעיני, שלאיראן יידרשו שנים כדי שיהיה בידה מאגר דומה, ושלישאל יש אמצעי שיגור מגוונים יותר, כאשר לאיראן אין מערכת הגנה נגד טילים, כפי שיש לישראל. יתכן אפוא שיכולת ההרתעה של ישראל תניע מלכתחילה את האיראנים, לאור הערכתם את יחסי הכוחות. לחתור לבניית מאזן אימה גרעיני מול ישראל ולהרתעה גרעינית הדדית, ולא בהכרח ליזום שימוש בנשק גרעיני נגד ישראל.

הסיבה השלישית היא ההרתעה האמריקאית. לאיראן ברורים יחסי הכוחות בינה לבין ארצות-הברית, ואם היה לה ספק בעניין, שתי מלחמות המפרץ היו צריכות להבהיר לה את גודל הפער האסטרטגי-הצבאי ביניהן. התרחיש האחרון שאיראן תרצה בו הוא עימות צבאי בינה לבין ארצות-הברית. לאיראן גם ברורים הקשרים האסטרטגיים בין ארצות-הברית לישראל, וידועה לה מחויבותו של הממשל האמריקאי לקיומה של ישראל ולביטחונה, ובכלל זה מול האיום האיראני. איראן חייבת אפוא להניח, שהתקפה גרעינית על ישראל תוביל לתגובה אמריקאית קשה מאוד נגדה - בייחוד אם הממשל האמריקאי יבהיר זאת מראש. יתר על כן, שימוש בנשק גרעיני נגד ישראל יפגע ביעודו העיקרי כיום בעיני המשטר האיראני - לקיים הרתעה נגד ארצות-הברית - בהנחה שזו תגיב נגד איראן.

הסיבה הרביעית נוגעת לטווח הארוך. איראן עוברת בעשור האחרון תמורה פנימית חשובה, הנובעת מדרישה נרחבת, בעיקר בקרב הדור הצעיר, להרחבת החופש האישי והחופש הפוליטי במדינה, לשיפור המצב הכלכלי ולצמצום השחיתות בה. תמורה זו מתפתחת בקצב איטי, שיש בו עליות ומורדות, כשדווקא בשלוש השנים האחרונות הסתמנה נסיגה ניכרת בכוחם של המצדדים בשינוי. נסיגה זו השתקפה בין השאר בבחירתו של אחמדי-נג'אד הרדיקלי לנשיא איראן ואובדן הרוב בפרלמנט, שהיה בידי דורשי הרפורמה. ואולם הדרישה לשינוי היא אמיתית ונובעת מלמטה, ולכן יש בסיס להערכה שבסופו של דבר - בטווח זמן שאי-אפשר להעריכו - יתפתח באיראן משטר מתון יותר, שגם יהיה מוכן להידברות משמעותית עם ארצות-הברית, ואולי גם עם ישראל. אם יקרה הדבר, גם אם יהיה בידי איראן נשק גרעיני, תהיה לו משמעות פחות חמורה ומאיימת. במקרה כזה תיפתח הזדמנות משמעותית לפני ארצות-הברית והממשלות האירופיות לנסות לעצור את תכנית הגרעין של איראן, ואם כבר יהיה בידה נשק גרעיני - לנסות לשכנעה לחסלו, כחלק מעסקה כוללת.

ועוד היבט הנוגע לטווח הארוך: אם יתפתח תהליך שלום ממשי בין ישראל לבין הפלסטינים ו/או סוריה, שיוביל להסכם שלום - שיוביל ככל הנראה להפשרה נוספת בין ישראל לשאר מדינות ערב - תתקשה איראן להתעלם מהמצב החדש. התפתחות כזאת עשויה להביא לידי הידברות בין איראן לישראל; אך גם אם לא יקרה הדבר, קשה להניח שבנסיבות אזוריות כאלה תמצא איראן לנכון לתקוף את ישראל בנשק גרעיני.

בניתוח תאורטי, מה הם הסיכונים של עימות גרעיני עתידי אפשרי בין איראן לישראל? להלכה, ייתכנו כמה תרחישים של עימות כזה:

◀ התקפה גרעינית יזומה בידי אחד הצדדים. האפשרות האחת היא, שאיראן תבקש להשמיד את מדינת ישראל, או לפחות לפגוע בה פגיעה קשה מאוד, במתווה של מתקפת פתע, לאו דווקא בהקשר נסיבתי ישיר להתרחשויות

באזור. כבר נאמר, כי בניתוח הגיוני הסבירות לכך נראית נמוכה. הסבירות שישראל תיזום התקפה גרעינית על איראן שואפת לאפס.

◀ הידרדרות מעימות קונבנציונלי לעימות גרעיני. סיכוני הידרדרות כזאת אינם נראים גבוהים משום שסיכוני עימות קונבנציונלי נרחב בין איראן לישראל הם נמוכים עקב המרחק ביניהן. אפילו אם ישראל תבצע התקפה קונבנציונלית מוגבלת נגד איראן - למשל, בעקבות מעורבות איראנית ברורה בפיגוע טרור חריג בחומרתו נגד ישראל - הסיכון להידרדרות ממנה לעימות גרעיני אינם גבוהים.

◀ מכה גרעינית מקדימה עקב חשש ממשי של אחד הצדדים מפני התקפה גרעינית על-ידי הצד האחר, או עקב מיס-קלקולציה. סיכון זה אינו מבוטל כל עוד לא ייקבעו בין הצדדים כללי התנהגות בסביבה גרעינית. סוגיה זו תידון בהמשך.

◀ התקפה גרעינית של איראן על ישראל בתגובה על פגיעה באיראן או בבעלות בריתה. בעניין זה צריך להצביע על שתי אפשרויות:

□ התקפה גרעינית של איראן על ישראל בתגובה על התקפה אמריקאית או ישראלית על איראן. הגורם הקובע בתרחיש זה יהיה חומרת ההתקפה על איראן. סביר יותר כי התקפה קונבנציונלית על יעדים באיראן, כשבידה כבר מצוי נשק גרעיני, לא תוביל לתגובה גרעינית של איראן נגד ישראל - אם תישאר בידי איראן יכולת מכה גרעינית שנייה - אם כי אין לשלול אפשרות זו מכול וכול. לעומת זאת, בתרחישים של התקפה גרעינית של ארצות-הברית על איראן, מספר גדול מאוד של נפגעים איראנים, או הערכה של המשטר האיראני כי תגובה גרעינית נגד ישראל חיונית לשרידותו - או אז תעלה הסבירות של התקפה גרעינית איראנית נגד ישראל, בתנאי כמובן שבידי איראן תישאר יכולת מכה שנייה.

□ התקפה ישראלית כוללת על סוריה או על חזבאללה והיקלעותם למצב קשה, שיחייב את איראן לשקול לבוא לעזרתם. הסבירות שאיראן תשתמש בנשק גרעיני כדי לסייע לבעלות בריתה אינה נראית גבוהה, אם כי איראן עלולה במקרה זה לאיים על ישראל, במפורש או במרומז, בהפעלת נשק זה כדי להרתיע אותה.

התרחיש האחרון מעלה אפשרות נוספת: שאיראן תעניק לסוריה - בעלת בריתה הקרובה ביותר - מטרייה גרעינית כהגנה מפני ישראל, דהיינו תאיים לתקוף את ישראל בנשק גרעיני בתרחישי עימות בין ישראל לסוריה. לאפשרות זו יש שתי דרכים. האחת, איראן תבטיח מראש לסוריה, בחשאי או במוצהר, מטרייה גרעינית מפורשת

במקרה של התקפה ישראלית – כשהתנאי לכך הוא שאיראן תצהיר שבידה נשק גרעיני. והשנייה, איראן תחתום על הסכם הגנה עם סוריה בלי להתייחס בו במפורש לשימוש בנשק גרעיני. בשני המקרים – ובייחוד בראשון – תיצור איראן ממד הרתעתי כלפי ישראל, שבשיקולי מדיניותה כלפי סוריה תצטרך לכלול מרכיב חדש ומשמעותי של אי-ודאות בנוגע לתגובת איראן. לשיקול הרתעתי זה תהיה חשיבות משנית בתרחיש של עימות צבאי מוגבל בין ישראל לסוריה, אך הוא עלול להיות חשוב בתרחיש של מלחמה כוללת ביניהן, ובייחוד אם תיקלע סוריה למצוקה צבאית. מטרייה גרעינית איראנית עלולה גם לגרום לסוריה להעריך שחופש הפעולה שלה כלפי ישראל יתרחב בשעה שלרשותה רשת ביטחון גרעינית איראנית.

גם אם במהלך הזמן לא תנסה איראן להשתמש בנשק גרעיני נגד ישראל או נגד מדינות אחרות – והדבר עדיין טעון הוכחה – נותרו משמעויות מדאגות אחרות להימצאות נשק גרעיני בידי איראן. ראשית, איראן בעלת נשק גרעיני עלולה להתנהג ביתר אגרסיביות כלפי מדינות שונות, ובהן ישראל, על סמך תחושת הביטחון שיעניק לה הגיבוי הגרעיני. אמנם הימצאות נשק גרעיני עשויה להרגיע חלק מפחדיה של איראן ולחייב אותה ליתר זהירות ותבונה, כדי להימנע מהסלמה העלולה להוביל לעימות גרעיני. אולם שאיפותיה של איראן במרחב ובעולם המוסלמי ויחסה העוין מאוד לישראל עלולים לעודד אותה דווקא ליתר תוקפנות. תוקפנות זו עלולה להשתקף בהגברת מעורבותה בטרור ובחתרנות נגד מדינות אחרות. היא עלולה גם לבוא לידי ביטוי במדיניותה כלפי שכנותיה – למשל בסכסוכים אפשריים עם מדינות המפרץ או עם עיראק ועם אפגניסטן – אך גם בסוגיות לא-צבאיות, כגון מקורות הנפט ומחיריו. איראן עלולה להגביר את לחציה על מדינות המפרץ ולדרוש מהן לשותף אתה פעולה, ובכלל זה לצמצם את נוכחות כוחות ארצות-הברית במפרץ. אשר לישראל, אגרסיביות זו עלולה להתבטא לדוגמה בהנעת חזבאללה לפעול נגד ישראל; סוגיה זו תידון בהמשך.

שנית, הימצאות נשק גרעיני באיראן עלולה לדרבן מדינות אחרות באזור לנסות לפתח נשק גרעיני משלהן, ובכך להאיץ את מירוץ החימוש הגרעיני באזור. איראן עצמה עלולה להיות גורם מפיץ של טכנולוגיה ושל חומרים גרעיניים למדינות אחרות, ובעיקר מדינות שיהיה לה עניין בחיזוקן. מדינות נוספות באזור ירצו להשיג נשק גרעיני – או לפחות נשק כימי/ביולוגי – אם מתוך תחרות על הגמוניה באזור, ואם מתוך חשש מהאיום האיראני. המדינות העלולות להצטרף למירוץ הגרעיני הן מצרים, סוריה, עיראק, תורכיה, סעודיה ואלג'יריה. אולם סביר להניח שחלקן לפחות לא יעשו כן, משום שאינן רואות איום חמור בהימצאות נשק גרעיני באיראן, כפי שישראל רואה זאת. כך, אלג'יריה אינה מאוימת ולא תושפע במידה ממשית מהתגרענותה של איראן. עיראק – המדינה הערבית המאוימת ביותר בידי איראן – אינה יכולה לחזור למסלול הגרעיני בשנים הקרובות, אך עלולה לנסות לעשות כן בטווח הארוך

מאוד. תורכיה אינה מאוימת במישרין בידי איראן וזוכה לגיבוי נאט"ו, ולפיכך גורמים תורכיים רשמיים שוללים את האפשרות שארצם תבקש לפתח נשק גרעיני אם זה יהיה בידי איראן.

למצרים ולסעודיה בעיקר עשויה להיות סיבה חשובה להצטרף למירוץ הגרעיני. סעודיה עלולה להיות מאוימת על-ידי תוקפנות איראנית אפשרית והיא תגלה רגישות כלפיה במיוחד עקב חששה ליציבות משטרה ולעתיד מאגרי הנפט שלה. בינתיים אין לה תשתית טכנולוגית מתאימה והיא עשויה להעדיף להישען על תמיכת ארצות-הברית, אך היא עלולה לנצל את יכולותיה הכספיות כדי לנסות להשיג יכולת גרעינית מאוחר יותר. איראן אינה מאיימת במישרין על מצרים, אך כמדינה מובילה באזור תתקשה מצרים להישאר מהצד כאשר איראן וישראל מצויות על המסלול הגרעיני. על אלה אפשר להוסיף את סוריה, העלולה לראות בדוגמה האיראנית דרך נאותה לחזק את כושר ההרתעה שלה כלפי ישראל ולשפר את מעמדה הצבאי והאזורי, וייתכן שתוכל להשיג לשם כך סיוע גרעיני מאיראן. בסיכומו של עניין זה, התגרענותה של איראן לא תשמש בהכרח מניע ישיר לרוב מדינות האזור הנוגעות בדבר להיכנס למרוץ הגרעיני, והן גם ייתקלו בלחצים בינלאומיים כבדים להימנע מכך. ואולם אם מדינה ערבית, כדוגמת מצרים, תחליט לעשות כן, היא עלולה להניע מדינות נוספות ללכת בעקבותיה. העובדה שכמה מדינות ערביות הודיעו בסתיו 2006 על כוונתן לפתח יכולת גרעינית – אמנם לצרכי שלום – עלולה לשמש סנונית ראשונה לתרחיש כזה.

שלישית, יכולת גרעינית תחזק את מעמדה של איראן כעמוד התווך של הגורמים הרדיקליים במרחב ובעולם המוסלמי, ולהעניק תנופה נוספת לחיזוקו של הציר השיעי באזור. השגת הנשק הגרעיני עלולה לחזק את המגמה הרדיקלית בתוך איראן עצמה, לפחות לטווח הקצר, ולהגביר את יוקרתו של המשטר. היא גם עלולה להניע משטרים מתונים במרחב להתאים יותר את מדיניותם לזו של איראן משום שיהיו חשופים יותר ללחצה של איראן, גם אם כמה מהם – בעיקר אלה שבמפרץ – יבקשו דווקא להגביר את הישענותם על ארצות-הברית, כמשקל-נגד לאיום האיראני. המשטר האיראני עלול גם להשתמש בגיבוי הגרעיני כדי להגביר את המאבק בארצות-הברית על השפעה ושליטה במפרץ. משקלה של איראן עלול לעלות גם משום שמאז החלשתו והפלתו של משטר צדאם חוסין, אין שחקן אזורי שיוכל לאזן ולבלום את איראן במרחב המפרץ. חיזוק הגורמים הרדיקלים עלול לפגוע במערכת יחסי השלום שישראל חותרת לבנות עם העולם הערבי והמוסלמי.

יש הרואים בהימצאות נשק גרעיני בידי איראן סיכון נוסף והוא, שאיראן תעביר נשק כזה לארגוני טרור, בעיקר לחזבאללה. במקרה כזה, אלה עלולים לנסות לסחוט את ארצות-הברית, את ישראל או מדינות נוספות לקבל את דרישותיהם, יעזו יותר בביצוע פיגועים נגדן בחסות הנשק הגרעיני, ובמקרה קיצוני במיוחד אף ישתמשו בנשק הגרעיני נגדן. למרות החומרה שבאפשרות זו, סבירותה נראית נמוכה. מלבד

הבעיות והמגבלות הכרוכות באחזקה ובשימוש בנשק גרעיני בידי ארגוני טרור, קשה לראות איזה אינטרס חשוב יהיה לאיראן בהעברת נשק גרעיני לארגונים כאלה: העברתו לידיהם לא תחזק את כושר ההרתעה של איראן או את חתירתה להגמוניה אזורית; היא תחזק את דימויה של איראן כמדינה לא-אחראית וככזו שאין רסן למעורבותה בטרור, מאחר שיהיה ברור לכול כי היא מקור הנשק; והיא גם תיתן בידי חזבאללה כושר סחטנות כלפי איראן. אם מטרתה של איראן תהיה להרתיע את ישראל מלפגוע בחזבאללה, סביר יותר שתעדיף לעשות זאת בעצמה, ולא שתעביר נשק גרעיני לארגון לצורכי הרתעה. ומעל לכול, הגעתו של נשק גרעיני לידי ארגוני טרור עלולה להוציא את השליטה וההפעלה הנוגעות לנשק כה מסוכן ורגיש מידה של איראן ולהעביר אותן לרשותם של ארגונים, שמידת אחריותם מצומצמת ויכולת ההרס שלהם גדולה. יש גם להניח שסוריה תתנגד בתוקף לכך שלארגון הנמצא בשטח השפעתה יהיה נשק גרעיני, העלול לסבך אותה קשות עם ישראל ולצמצם את חופש הפעולה שלה.

להימצאות נשק גרעיני בידי איראן, ובעיקר אם זו תערוך ניסוי גרעיני, עלולה להיות השפעה נוספת על ישראל. במצב זה עלולה להיווצר בציבור בישראל אווירת חרדה מפני האפשרות של התקפה גרעינית איראנית. אווירה כזאת עלולה להיות מושפעת מהצהרות מאיימות שישמיעו מנהיגי איראן, אך גם מהתקשורת ומגורמים אחרים בישראל. גם הצהרות המושמעות בישראל כי נשק גרעיני בידי איראן ייצור איום קיומי לישראל, וכי איראן עלולה להשתמש בנשק זה יכולות לתרום להיווצרות אווירה כזו. אם תתפתח אווירה כזאת, היא עלולה להשפיע, לפחות לפרק זמן מסוים, על הגברת הירידה מישראל וצמצום העלייה אליה, ועל ירידת ההשקעות הכלכליות בישראל.

הימצאות נשק גרעיני בידי איראן תיצור מצב חסר תקדים מבחינת יכולתה לפגוע בישראל. היא גם עלולה להחמיר כמה מבעיות הביטחון של ישראל מבחינת מורכבותן והיכולת לטפל בהן ומבחינת העלייה ברמת אי-הוודאות שעמה יהיה על ישראל להתמודד. ואולם ספק אם החמרת האיום האיראני תוביל למימוש בפועל, וכבר נאמר כי יש כמה סיבות חשובות שאיראן לא תנסה להפעיל נשק כזה נגד ישראל. הנחה כזאת צריכה להשפיע על דרך הטיפול של ישראל באיום הגרעיני האיראני: אם המסקנה תהיה שהימצאות נשק גרעיני בידי איראן תחמיר את בעיות הביטחון של ישראל, אך לא תוליד להתקפה גרעינית עליה, רצוי לשקול דרכים חלופיות לפעולה צבאית לטיפול באיום הזה.

משמעותיות אזוריות

הלחימה בלבנון בקיץ 2006 והזיקה הישירה בין איראן לחזבאללה מחייבות לבחון גם את ההשלכות של איראן גרעינית על זירת לבנון ועל דרך הפעולה של חזבאללה. איראן הקימה את חזבאללה ובנתה אותו צבאית ופוליטית כדוגמה המוצלחת ביותר של

ייצוא המהפכה האיראנית, וכשלוחה קדמית אסלאמית-שיעית של המשטר האיראני. ואולם לבניית עוצמתו הצבאית של חזבאללה יש משמעות נוספת בעיני איראן: היא תרמה תרומה חשובה לבנייתו של מערך הרקטות הגדול – בעיקר הרקטות ארוכות הטווח – ושל מערכת הביצורים של הארגון בדרום לבנון, כחלק מיכולת ההרתעה של איראן כלפי ישראל. לשם כך הייתה איראן מוכנה לספק לחזבאללה, ללא מעצורים, נשק איכותי, שיוכל לפגוע במטרות אסטרטגיות בישראל. בכך ביקש המשטר האיראני להבהיר לישראל, שאם היא תנסה לפגוע באיראן, ובעיקר באתרי הגרעין שלה – יופעל מערך הרקטות נגדה, כחלק מתגובתה של איראן.

עדיין מוקדם לקבוע כיצד ישפיע העימות בלבנון על מעמדה של איראן ועל כושר ההרתעה שלה כלפי ישראל. התשובה על שאלה זו תהיה תלויה במידה רבה בתהליכים שיתפתחו לאחר הלחימה, ואת אלה יהיה אפשר לסכם לפחות כמה חודשים לאחר סיומה. אם יתברר כי חזבאללה נפגע במידה זו או אחרת מבחינה צבאית ואולי גם מבחינת מעמדו הפוליטי, אזי גם איראן עשויה להיפגע בשני מובנים. מבחינה אחת, החשובה יותר, יכולת השימוש של איראן בחזבאללה כמכשיר הרתעה כלפי ישראל עשויה להיפגע: חזבאללה יתקשה לבנות מחדש את מערכת הביצורים בגבול עם ישראל, וייתכן שיתקשה גם לשקם את כל מערך הרקטות שלו. וישראל גם הוכיחה שאינה נרתעת מעימות, גם אם המחיר הוא ירי אלפי רקטות לשטח ישראל, עם כל הפגיעה האנושית והחומרית הכרוכה בכך. מהבחינה השנייה, העימות בלבנון הפנה את תשומת הלב הבינלאומית והערבית לסכנה של ערעור היציבות האזורית הטמונה בחזבאללה, כשאייראן (וסוריה) מאחוריו, ובהתחזקות הציר השיעי.

לנקודה אחרונה זו יש משמעות חשובה נוספת. ראוי לחשוב מה היו שיקוליה של ישראל וכיצד הייתה נוהגת, ומה היו מהלכיהם של המשטר האיראני וחזבאללה, לו העימות בלבנון היה פורץ במצב שבו לאיראן כבר היה נשק גרעיני. בעימות של 2006 נמנעה איראן מלהתערב לטובת חזבאללה – מעבר למאמץ לשלוח לו אמצעי לחימה – ואף לא איימה להגיב נגד ישראל אם זו תמשיך לפגוע בחזבאללה. הימנעות זו נבעה כנראה מחוסר יכולתה של איראן להתערב לעצירת המתקפה הישראלית על הארגון, ואולי גם מחשש מפני תגובה ישראלית נגדה. ואולם כשיהיה בידי איראן נשק גרעיני, בנסיבות של עימות כולל בין ישראל לחזבאללה, יהיה צורך להביא בחשבון שאיראן תאיים להתערב בדרך כלשהי – אולי אף ברמז על שימוש בנשק גרעיני – כדי להרתיע את ישראל מלפגוע בו. קשה להניח שאיראן תחליט להשתמש בנשק גרעיני כדי לסייע לחזבאללה בעת עימות נרחב עם ישראל. אולם עצם הימצאותו של נשק גרעיני בידי איראן, וודאי אם זו תאיים, במפורש או במרומז, להשתמש בו בנסיבות של עימות נרחב בין ישראל לחזבאללה, עלול לתרום להצרת חופש הפעולה של ישראל כלפי הארגון.

אם יהיה בידי איראן נשק גרעיני, היא עצמה עלולה להניע את חזבאללה להפעיל את מערך הרקטות שלו באורח יזום נגד ישראל, אם וכאשר תראה צורך בכך. אין גם להוציא מכלל אפשרות שחזבאללה עצמו, בלא הכוונה איראנית בהכרח, יגלה יותר תוקפנות כלפי ישראל, בהעריכו שחופש הפעולה הצבאי שלו גדל היות שלפטרון שלו יש כושר הרתעה משופר מול ישראל. עם זאת, גם אם תסתמן תוקפנות מוגברת של חזבאללה, סביר יותר להניח שזו תתגלה בנסיבות מיוחדות ובאירועים בודדים, ולא תתבטא בהכרח במהפך במדיניותו כלפי ישראל. זאת משום שגישתו של הארגון מונעת גם על-ידי שיקולים מרסנים נוספים, ולא רק על-ידי מידת תמיכתה של איראן. שיקולים אלו יכולים להיות האפשרות שישראל תפגע בסוריה, הנתונה ממילא במצב של חולשה, אם חזבאללה יחצה "קווים אדומים" בהתנהגותו כלפי ישראל; או שאלת מקומו של הארגון במערכת הלבנונית. יש גם להניח כי התקפתה הכוללת של ישראל על יעדי חזבאללה בקיץ 2006 והשפעת המבצע על יכולותיו ועל מעמדו של הארגון, ישמשו אף הן גורם מרתיע ומרסן בשיקוליו.

הימצאות נשק גרעיני בידי איראן תיצור איום גם כלפי מדינות נוספות במרחב – בעיקר עיראק, סעודיה ומדינות המפרץ הקטנות, ובמידה פחותה גם תורכיה, מצרים וירדן. הסבירות שאיראן תשתמש נגדן בנשק גרעיני נמוכה מאוד, אלא אם כן תיקלע איראן בעתיד הרחוק למלחמה כוללת עם עיראק, כדוגמת המלחמה ביניהן בשנות השמונים. ואולם משמעות האיום היא תוקפנות איראנית אפשרית כלפיהן, חיזוק כוחם של הגורמים הרדיקלים באזור, העלול להשפיע לשלילה על יציבות משטריהן, והרחבה אפשרית של מירון החימוש הגרעיני באזור. מאחר שאין מדובר באיום קיומי עליהן, ומאחר שאין להן יכולת לנקוט פעולה צבאית נגד איראן, קשה לצפות שישפיעו על עצירת התעצמותה הגרעינית של איראן, למרות דאגתן הגוברת ממנה.

הממשלות האירופיות מודאגות מהאפשרות של הימצאות נשק גרעיני באיראן. אין הן חוששות מהפעלת נשק גרעיני נגדן, אולם המאמץ האיראני להגדיל את טווח טילי ה"שהאב", כך שיכלול חלקים מאירופה, או לרכוש ולפתח טילים לטווח של 3,000-4,000 ק"מ, שיכסה את כל אירופה, מעורר אצלן דאגה שאיראן תנסה להפעיל סחטנות גרעינית כלפיהן בסוגיות שבמחלוקת; אין להן הסבר חלופי להארכת טווח הטילים. חשוב לא פחות, הממשלות האירופיות חוששות שנשק גרעיני בידי איראן יערער את היציבות במזרח התיכון: איראן עלולה להיות אגרסיבית יותר; המזרח התיכון עלול להיות רדיקלי יותר; מירון החימוש באזור עלול לקבל תאוצה, כשאחת המועמדות להצטרף למרוץ זה עלולה להיות תורכיה – שרוב שטחה כבר נמצא בטווח טילי ה"שהאב-3" – ובכך היא תיצור מתחים נוספים בנאט"ו; ומשטר בקרת הנשק יפגע פגיעה קשה. ומעל לכל אלה, האיום הגרעיני האיראני על ישראל, היוצר פוטנציאל להידרדרות אזורית, אף הוא מדאיג את מדינות אירופה.

משום כך, אם יהיה בידי איראן נשק גרעיני, סביר להניח שממשלות אירופיות יסכימו להשתתף בהטלת סנקציות עליה לפרק זמן מסוים, בין השאר משום שנכשלו בעצירתה בדרך לגרעין ואמינותן תעמוד במבחן. אך נראה שבסופו של דבר הן ישלימו עם איראן גרעינית, תוך ניסיון למזער את הסיכונים הכרוכים במצב זה.

ולבסוף, נשק גרעיני בידי איראן, תוך עקיפת מגננוני הפיקוח של הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית, ולמרות המאמצים הבינלאומיים לבלום אותה, יהיה מכה קשה למשטר בקרת הנשק, לסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית ולאמנה למניעת תפוצת נשק גרעיני. גודל המכה – שמשמעותה גדלה בעקבות הניסוי הגרעיני שערכה צפון-קוריאה באוקטובר 2006 – יהיה תלוי בהתנהגותה של איראן ובתגובה הבינלאומית על צעדיה: האם תשיג איראן את הנשק בעקבות ביטול חברותה באמנה או תוך הפרתה? האם תערוך ניסוי גרעיני או שתנקוט מדיניות של עמימות גרעינית? האם המערכת הבינלאומית תהיה מסוגלת להטיל סנקציות חמורות על איראן לאורך זמן, או שתסתפק בסנקציות קלות שיוסרו כעבור זמן – כמו במקרה של הודו ופקיסטן? ברור שלמהלכה של איראן – ובייחוד אם תודיע שבידה נשק גרעיני ותבצע בו ניסוי – יהיו השלכות קשות יותר על משטר בקרת הנשק משהיו לניסויים הגרעיניים שעשו הודו ופקיסטן במאי 1998, מסיבה משולשת: איראן – שלא כהודו ופקיסטן – חברה באמנה למניעת תפוצת נשק גרעיני מאחר שהיא גם חתמה עליה וגם אישרה אותה; איראן עקפה את אמצעי הפיקוח שהסוכנות הטילה עליה; ואיראן תגיע לנשק גרעיני למרות מאמצים בינלאומיים נרחבים לעצור אותה. התפתחות כזאת תכרסם קשה באמון בסוכנות וביכולת הפיקוח שלה, תפגע במאמצי הפיקוח שלה בעתיד ותקרא תיגר על תוקף ההנחות הבסיסיות של האמנה למניעת תפוצת נשק גרעיני. פגיעה זו תהיה קשה יותר אם ממשלות שונות, שוויתרו בעבר על שאיפותיהן לנשק גרעיני, יבחנו מחדש את עמדותיהן לאור הפרשה האיראנית.

מדיניות הגרעין העתידה של איראן

אין כיום בסיס עובדתי מספיק כדי לקבוע מה תהיה מדיניות הגרעין העתידה של איראן לאחר שיהיה בידה נשק גרעיני. סימני-השאלה נוגעים לשלב שעד אליו תחליט איראן להגיע בפיתוח יכולתה הגרעינית, לדרך שבה תחליט להציג את יכולתה הגרעינית, ומעל לכול – לשימוש שתחליט לעשות בנשק הגרעיני, כשהיה בידה. ייתכן מאוד שהאיראנים עצמם טרם החליטו מה תהיה מדיניות הגרעין שלהם, וכי יגבשו אותה רק לאחר שיהיה בידם הנשק או בסמוך לכך. בהיעדר נתונים, ההערכה בסוגיה זו תתבסס על ההיכרות עם מדיניות הביטחון והחוץ של המשטר האיראני ועל ניתוח הגיוני של מערכת השיקולים הרלוונטיים שלו.

הערכה זו מעלה שלושה תרחישים עיקריים בדבר התנהלותה של איראן במסלול

הגרעיני:

◀ הליכה עד סף הנשק הגרעיני: במקרה זה איראן תחליט שלא לייצר בינתיים נשק גרעיני מבצעי, אך תפתח בחשאי יכולת לייצרו בתוך זמן קצר – בסדר-גודל של כמה חודשים – ובשלב זה תעצור בינתיים. השיקול האיראני לפתח אופציה גרעינית ללא השלמת מימושה יהיה בעיקרו שיקול המחיר והעונש. איראן עשויה להעריך שבמצב זה תוכל להמשיך לטעון, כי אין בידה נשק גרעיני ואין היא חותרת אליו, וכי יהיה קשה להוכיח שהשיגה נשק גרעיני, בתקווה שכך תצמצם את המחיר שתשלם בזירה הבינלאומית בגין פיתוח הנשק. ייתכן שלשם כך איראן אף תימנע מלפרוש מהאמנה למניעת תפוצת נשק גרעיני ותבקש להופיע כממלאת את התחייבויותיה הבינלאומיות. בו בזמן תוכל איראן להעריך, שקרבתה לנשק הגרעיני ויכולתה לפתחו בתוך זמן קצר, יעניקו לה את מידת ההרתעה האסטרטגית הדרושה אם יגבר האיום האמריקאי או הישראלי לבצע מהלך צבאי נגדה – מה גם שהיא ממשיכה לפתח בגלוי טילים ארוכי טווח שימשו אמצעי שיגור. החיסרון בתרחיש זה, מבחינתה של איראן, הוא שגישה זו לא תעניק לה את היוקרה הפנימית והאזורית שהיא מבקשת לרכוש בהשגת נשק גרעיני, והיא גם לא תספק לה הרתעה אמינה אם תעמוד בפני סכנה של תקיפה מידית.

◀ מדיניות של עמימות גרעינית: איראן לא תערוך ניסוי גרעיני ולא תודיע שבידה נשק גרעיני, ואף תכחיש כנראה את קיומו. ואולם ההערכה במערב ובישראל – ברמה של ודאות או סבירות גבוהה – תהיה שיש בידה נשק גרעיני מבצעי. בדומה לתרחיש הקודם, גם בתרחיש זה תוכל איראן לנסות לטעון שאינה מפתחת נשק גרעיני. אמנם בכל מקרה איראן תהיה חשודה בכך שכבר השיגה נשק גרעיני, אולם מצבה יהיה נוח יותר בהיעדר הוכחה לכך ובהימנעותה מלהודות בקיום הנשק. בשונה מהתרחיש הקודם, הנשק הגרעיני בתרחיש זה יהיה זמין לשימוש מדי, אם יהיה בו צורך. לפיכך אמינות ההרתעה הגרעינית כלפי ארצות-הברית או ישראל תהיה גבוהה יותר משום שהן יניחו שאיראן כבר יכולה להפעילו. למדיניות זו יש עוד שני יתרונות מבחינתה של איראן: הסתרת הנשק תסייע לה לבנות בחשאי מאגר גדל והולך של נשק גרעיני; ומדיניות של עמימות לא תאיץ מדינות אחרות להצטרף למרוץ חימוש גרעיני, שגם לאיראן אין בו כל עניין. גם לפי תרחיש זה לא תזכה איראן במלוא היוקרה הפנימית והאזורית שהנשק הגרעיני אמור להעניק לה, ואמינות ההרתעה שלה תפגע במשהו. אולם יתרונות אלה יושגו בהדרגה, ככל שתתחזק ההערכה שלאיראן יש יכולת גרעינית, גם אם היא עצמה לא תספק עדות חותכת לכך.

◀ מדיניות של נשק גרעיני מוצהר, ואולי אף מופגן: מדיניות זו עלולה להתנהל בשני תרחישי משנה – הראשון, איראן תצהיר שיש בידה נשק גרעיני, או

שתשגר סימנים מעידים ברורים שהשיגה נשק זה; והשני, הצהרה זו תגובה בניסוי גרעיני האמור לבסס את אמינותה. (איראן חתומה על האמנה לאיסור ניסויים גרעיניים, אם כי לא אישרה אותה, ולפיכך היא התחייבה שלא לבצע ניסויים כאלה). מבחינתה של איראן, לגישה זו יש שני יתרונות. הראשון, היא מעניקה אמינות גבוהה להרתעה הגרעינית: ניסוי גרעיני לא יותיר מקום לספק שאיראן השיגה את הנשק; גם הצהרה על השגת נשק גרעיני ללא עריכת ניסוי תתקבל קרוב לוודאי כאמינה. היתרון השני הוא, שמדיניות של נשק מוצהר, בשונה משני התרחישים הקודמים, תאפשר הידברות עם צדדים אחרים – למשל ממשלות אירופיות – לשם צמצום הסכנה של עימות גרעיני עקב אי-הבנה, שבו גם איראן אינה מעוניינת. לעומת זאת, הצהרה על השגת נשק גרעיני, וודאי ניסוי גרעיני, יגררו לחץ בינלאומי על איראן, הצפוי לכלול סנקציות כלכליות וצעדים נוספים. עם זאת, הצהרה על הימצאות נשק גרעיני ללא ניסוי עשויה להותיר ספק שמא היא שקרית – עד לקבלת הוכחות מודיעיניות – משום שאיראן עלולה להצהיר על השגת הנשק טרם שזה יהיה בידה, אם תעריך שהיא זקוקה להרתעה מידית כדי למנוע התקפה קרובה עליה. ברור שהצהרה של איראן שיש ברשותה נשק גרעיני תחייב את ישראל ומדינות נוספות לקבלה כאמינה – גם אם יתעורר חשד שהיא שקרית – עד שלא יוכח אחרת.

איזו מדיניות גרעינית תבחר איראן? באין בסיס נתונים אפשר להעריך שהחלטתה של איראן תושפע משני שיקולים עיקריים. השיקול האחד הוא מידת נכונותה של איראן לשלם מחיר כבד שייגבה ממנה בזירה הבינלאומית, לפחות בתקופה הסמוכה לחשיפת הימצאותו של הנשק הגרעיני. בעניין זה אפשר להניח, שכובד הלחץ הבינלאומי הנוכחי על איראן, בטרם הגיעה ליכולת גרעינית, עשוי להשפיע על שיקוליה ומדיניותה לאחר שתגיע ליכולת זו – ככל שהלחץ הנוכחי עליה יהיה כבד יותר ובעל משמעויות מעשיות, עשוי לגדול עניינה שלא להצהיר על נשק גרעיני ולהימנע מניסוי בו. השיקול השני הוא גודל חששה מפני התקפה עליה ובכלל זה התקפה על אתרי הגרעין שלה. ככל שחשש זה יהיה גדול יותר, עשוי לגבור עניינה של איראן בנשק גרעיני זמין ובמדיניות גרעינית מוצהרת כדי להרתיע את התוקף. לשיקול זה עשויה להצטרף נטייתה של ההנהגה האיראנית הנוכחית לקבוע עובדות בסוגיית הגרעין, תוך גילוי חוסר רגישות לדעת הקהל העולמית.

בשקלול שני שיקולים אלה, בניתוח הגיוני, נראית יותר ההנחה שאיראן תעדיף לפחות בתחילה את מדיניות העמימות, אלא אם כן הנסיבות יאלצו אותה לנקוט מדיניות מוצהרת כדי לבנות הרתעה אמינה ומידית עקב חשש מהתקפה עליה. מדיניות

העמימות עשויה להעניק לאיראן את התוצאה האופטימלית. היא עשויה לצמצם את הלחץ הבינלאומי עליה, באין הוכחה ברורה שיש בידה נשק גרעיני. מצד שני, ההערכה שיש לאיראן נשק גרעיני, גם בהיעדר הצהרה שלה או ניסוי גרעיני, תוכל להספיק כדי ליצור הרתעה אמינה יחסית מפני התקפה עליה. איראן מודעת לחוסר הסבלנות הגובר כלפיה בסוגיית הגרעין, וייתכן שתשתדל לא להרגיז עוד יותר את הגורמים הבינלאומיים על-ידי מדיניות מוצהרת, בייחוד אם ייתלה תג של מחיר על מדיניות כזו. מבחינה זו איראן עשויה ללמוד ממדיניותה של ישראל: אף שישראל לא הצהירה שיש לה נשק גרעיני ולא ערכה ניסוי גרעיני, הכול בעולם מאמינים, שיש בידה נשק גרעיני. בחירה במדיניות של עמימות גם תעניק לאיראן מידה של גמישות: אם תעריך איראן שזו לא הקנתה לה הרתעה מספקת, היא תוכל לעבור למדיניות של הצהרה. לעומת זאת, מדיניות של הצהרה, אם תתברר כמזיקה, אין ממנה חזרה. מסיבות אלה המתניו הודו ופקיסטן שנים מהשגת הנשק ועד שערכו ניסוי גרעיני מוצהר.

אף על פי שהאפשרות ההגיונית יותר היא, שאיראן תבחר, בשלב הראשון לפחות, במדיניות העמימות, היא עלולה לעבור ממנה – לאחר פרק זמן שקשה להעריכו – למדיניות מוצהרת, ואולי אף תערוך ניסוי גרעיני. מותר להניח, שבעניין זה תפיק איראן לקחים מהמקרה של צפון קוריאה. ככל שהסנקציות שיוטלו כנראה על צפון קוריאה בעקבות הניסוי הגרעיני שעשתה יהיו קלות וקצרות מועד, עשויה איראן להתחזק בדעתה לנקוט מדיניות דומה, ולהפך.

בכל מקרה צריך להניח, שאם תעבור איראן את הסף הגרעיני, היא לא תסתפק בייצור פצצה גרעינית אחת או שתיים. איראן תבקש לבנות מאגר גדול יחסית של כלי נשק גרעיניים ובכלל זה מגוון של אמצעי שיגור: טילים בליסטיים, מטוסי תקיפה וטילי שיוט. הנחה זו נובעת מעניינה הצפוי של איראן לחזק את כושר ההרתעה שלה כלפי יריביה, לצמצם את הסיכונים ואת האפקטיביות של התקפה על מתקני הגרעין שלה, ולבנות יכולת מכה גרעינית שנייה למקרה של התקפה גרעינית עליה.

הנחה זו מוליכה למסקנה שבניית יכולתה הגרעינית של איראן תהיה תהליך הדרגתי, שיתפתח מייצור הפצצה הראשונה ועד מערך גרעיני מבצעי מלא, שלרשותו אמצעי שיגור מגוונים. בין שני השלבים יעברו כמה שנים: קצב הייצור הגרעיני העתידי של איראן אינו ידוע, אך אפשר להעריך שהיא תוכל לייצר ארבע עד חמש פצצות בתוך שלוש שנים לאחר ייצור הפצצה הראשונה. כדי להגיע למערך גרעיני מבצעי, איראן תזדקק לשמונה עד עשר פצצות לפחות. אמנם האפקט של איראן גרעינית יתחיל להיווצר מרגע חציית הסף, כאשר תהיה בידה פצצה ראשונה, אך אפקט זה יהיה שונה ומצומצם יותר מזה של מערך גרעיני מלא. כאשר יהיו בידי איראן פצצה או שתיים, סביר להניח שהיא לא תנסה לתקוף בהן – אפילו אם תאמץ מדיניות גרעינית התקפית – אלא במצב של חוסר ברה מול סכנה חמורה במיוחד. להנחה זו

סיבה כפולה: איראן עלולה להיכשל בהתקפה מסיבות טכניות, או עקב יירוט אמצעי השיגור, ולא תישאר בידיה יכולת לחזור על ההתקפה; ובכל מקרה, לא תיוותר בידיה יכולת מכה גרעינית שנייה כדי להרתיע התקפה גרעינית עליה.

כל מדיניות שבה תבחר איראן תיצור ממד משמעותי של אי-ודאות אצל ישראל, ארצות-הברית ומדינות אחרות באזור, לפחות בתקופה הראשונה לאחר שתגיע איראן לקרבת יכולת גרעינית. אי-ודאות זו נוגעת לשתי שאלות בסיסיות:

אם תבחר איראן במדיניות של עצירה על הסף הגרעיני או במדיניות של עמימות, כיצד יהיה אפשר לדעת או להעריך שאיראן הגיעה ליכולת גרעינית? במקרה זה, אם לא יושג מידע מודיעיני אמין וחד-משמעי על מצב היכולת של איראן – וברור שקשה להשיג מידע כזה, וייתכן שיידרש פרק זמן ארוך להשגתו – יהיה צורך להסתייע בסימנים מעידים על כוונותיה ויכולותיה, כגון: עזיבת איראן את ההסכם למניעת תפוצת נשק גרעיני, או את ההסכם למניעת ניסויים גרעיניים; או עדויות אמינות על הצלחתה לייצר כמויות גדולות של אורניום מועשר, אפילו באיכות לא-צבאית, או פלוטוניום. אלא שמטבעם של סימנים מעידים, הסתמכות עליהם עלולה להוביל לטעות מודיעינית, לחומרה או לקולה, בהערכה לגבי מצב היכולת הגרעינית של איראן. עם זאת, הניסיון מהמקרים של הודו ופקיסטן יכול ללמד כי במשך הזמן נחשפת היכולת הגרעינית, גם ללא הצהרה עליה.

האם איראן עלולה להפעיל נשק גרעיני נגד ישראל – או נגד מדינה אחרת – בהתקפת פתע יזומה, או בתגובה על צעדים צבאיים שיינקטו נגדה? נכון שמהרגע שאיראן תשגר טילים לעבר ישראל יהיה אפשר לאתר ולוודא את שיגורם, אולם התרעה מראש לקראת התקפה גרעינית היא סוגיה מורכבת וקשה מאוד להערכה. מספר המשתתפים בהכנת התקפה גרעינית יהיה קטן וההכנות לקראתה ייעשו בהסתר, בדרך כלל במתקנים תת-קרקעיים סגורים; בשונה מהתקפה קונבנציונלית, ההכנות להתקפה גרעינית יפלטו החוצה מעט מאוד סימנים מעידים, שעל בסיסם יהיה אפשר לבנות התרעה גרעינית; גם כאשר יפלטו סימנים מעידים על הכנות להתקפה גרעינית – לדוגמה ידיעות על הכנות איראניות לספיגת תגובה ישראלית – יהיה ניתן לפרשן בזיקה לכוונותיה של איראן בהקשר אחר, למשל בהקשר הגנתי ולא התקפי; יהיה קשה להפריד בין מידע הנוגע לטילים או מטוסים הנושאים חימוש קונבנציונלי לבין מידע הנוגע לאלה הנושאים חימוש גרעיני; זמן ההתרעה לקראת התקפה גרעינית יהיה קצר אם אמצעי השיגור יהיה טילים; ואין מספיק ניסיון הנוגע להתקפות גרעיניות שיוכל לסייע להגדרה ולזיהוי של סימנים מעידים הקשורים להתקפה גרעינית. וצריך להניח, שאם המשטר האיראני יחליט לתקוף את

ישראל, ומתוך מודעותו לביצועי מערכת ה"חץ", הוא עלול לעשות זאת על-ידי שיגור בו-בזמן של מספר גדול ככל שיוכל של טילים גרעיניים, בתקווה שלפחות אחד מהם יפגע במטרתו.

אי-הוודאות בנוגע למדיניות הגרעין של איראן תחייב את ישראל, ואולי גם מדינות נוספות, לנהוג בזהירות ולנקוט צעדי-נגד, לפחות כל עוד לא תתבהר תמונת מדיניותה של איראן בצורה אמינה. בו בזמן, אי-ודאות זו עשויה להניע גם את איראן להתנהל בזהירות, בהנחה שגם לה אין עניין בהידרדרות גרעינית. ומצד שני, מצב כזה של אי-ודאות עלול להוביל למיס-קלקולציה ולצעדים מוטעים של כל הנוגעים בדבר.

סיכום - המשמעות של איראן גרעינית

- ◀ הימצאות נשק גרעיני בידי איראן תיצור איום אסטרטגי חמור על ישראל: ייווצר צירוף מדאיג, ראשון מסוגו, בין יכולת פגיעה אנושה בישראל לבין משטר רדיקלי, המצהיר על שאיפתו להשמדת ישראל. בעצם צירוף כזה יש משום איום על קיומה של ישראל.
- ◀ האפקט של איראן גרעינית ייווצר מהשלב שבו תהיה בידה פצצה גרעינית ראשונה. ואולם מלוא המשמעות של התפתחות זו תסתמן כשיהיה ברשותה מערך גרעיני מבצעי מלא, ובו שמונה עד עשר פצצות לפחות ואמצעי שיגור מגוונים – תהליך שידרוש כמה שנים נוספות.
- ◀ עם זאת אילוצים חשובים פועלים על איראן ואלה יקזזו מחומרתו של האיום. בעטיים סביר יותר להניח שהמשטר האיראני – אם יפעל כשחקן הגיוני, גם אם במונחים איראניים, המונע לא רק מדחפים אידיאולוגיים ודתיים, אלא גם שוקל את המחיר ואת הנזקים העצומים – לא יפעיל נשק גרעיני נגד ישראל. אילוצים אלה הם: ייעודו המשוער של הנשק הגרעיני בעיני איראן, ההרתעה הישראלית וההרתעה האמריקאית.
- ◀ הבעיה היא שמידת השפעתם של אילוצים אלה מתבססת על הנחות והערכות, וכל עוד אלה לא יאומתו תצטרך ישראל להתייחס לאיום האיראני במלוא הזהירות והחומרה.
- ◀ גם אם יתברר במהלך הזמן, שאיראן לא תשתמש בנשק גרעיני נגד ישראל, הימצאותו בידה תוביל לשינוי אסטרטגי בתמונת המזרח התיכון: הסביבה האסטרטגית של ישראל תהיה פחות יציבה; איראן תיצור איום בעל ממדים חדשים כלפי כמה מדינות, ובראשן ישראל; איראן עלולה לנהל מדיניות אגרסיבית יותר; היא עלולה לעודד גורמים רדיקליים באזור ובעולם המוסלמי להרחיב את

תמיכתה בארגוני טרור ולהגביר את לחצה על המחנה המוסלמי המתון; מדינות נוספות – כדוגמת מצרים, סעודיה, סוריה, ובטווח הארוך עיראק – עלולות לנסות להצטרף למירוץ החימוש הגרעיני; יגדלו הסיכונים לאינטרסים האמריקאים במרחב; איראן עלולה להעניק מטרייה גרעינית, מפורשת או מרומזת, לסוריה; המשטר הסורי וחזבאללה עלולים להעריך שחופש הפעולה שלהם כלפי ישראל גדל; ואיום הפצצה הגרעינית עלול ליצור בישראל אווירת חרדה, שתשפיע לרעה על העלייה לישראל, הירידה ממנה וההשקעות הכלכליות בה.

- ◀ איראן בעלת נשק גרעיני תיצור ממד משמעותי של אי-ודאות אצל מדינות באזור, ובראשן ישראל. אי-ודאות זו תנבע הן מהקושי לעמוד על מדיניות הגרעין העתידה של איראן ועל מידת נכונותה להשתמש בנשק גרעיני, ומהאפשרות של שיקול מוטעה והידרדרות בלתי-מכוונת. אי-ודאות זו עלולה להתקיים בעיקר בשנים הראשונות של הימצאות נשק גרעיני בידי איראן, עד שאפשר יהיה לפתח עמה – אם תשתף פעולה – כללי התנהגות בסביבה גרעינית. אווירה כזאת עלולה להוביל לתקופות של מתחים ומשברים, ובנסיבות קיצוניות אף להידרדרות גרעינית.
- ◀ מצד שני, אווירת החששות עשויה להניע את הנוגעים בדבר – ובהם איראן עצמה – להתרסן, לנהוג זהירות-יתר ולהימנע מנקיטת צעדים העלולים להוביל להידרדרות גרעינית, ובכלל זה במצבים של עימות קונבנציונלי. אם יתברר שהתפיסה הגרעינית של איראן תהיה הגנתית-הרתעתית, ולא התקפית, ויתאפשר לפתח אותה ערוצי הידברות וכללי התנהגות משותפים – ייתכן שיהיה אפשר לצמצם את גורמי המתח הללו במשך השנים.

חלק 1

המענה לאיראן גרעינית

בחלק זה של העבודה ייבחנו הצעדים שיכולות לנקוט ישראל ומדינות אחרות, אם וכאשר תגיע איראן ליכולת גרעינית צבאית, כדי לצמצם את האיום הטמון במצב הזה. המענה למצב שבידי איראן יהיה נשק גרעיני נחלק לשתי קבוצות של צעדים ותגובות. הקבוצה הראשונה כוללת צעדים שמטרתם להחזיר את הגלגל לאחור, דהיינו, לנסות לגרום לביטול קיומו של נשק גרעיני בידי איראן. הקבוצה השנייה כוללת צעדים הנובעים מהנחת הימצאותו של נשק גרעיני ברשות איראן, למרות מאמצי המניעה, ומטרתם לצמצם את הסיכונים והאיומים שינבעו ממנו. מבחינתה של ישראל, חלק מהצעדים הנדרשים בשני כיווני הפעולה האפשריים, המגמות היא יכולה לנקוט בעצמה; צעדים אחרים יכולות לנקוט מדינות אחרות, ולישראל תהיה יכולת מוגבלת בלבד להשפיע עליהם או להשתלב בהם.

החזרת הגלגל לאחור

פירוק נשקה הגרעיני של איראן לאחר שיהיה בידה יהיה קשה ומסובך יותר מעצירת פיתוחו לפני ייצורו. גם במצב זה צריך לבחון את אפשרויות הפעולה בשתי דרכים: באמצעות פעולה צבאית ובאמצעות מאמץ מדיני.

פעולה צבאית נגד איראן ואתרי הגרעין שבה, לאחר שיהיה ברשותה נשק גרעיני – בין אם תבוצע על-ידי ארצות-הברית ובין אם על-ידי ישראל – תהיה מסובכת ומורכבת בהרבה מפעולה שתיעשה לפני שתשיג אותו, ולמעשה תהיה קרובה לבלתי-אפשרית, משתי סיבות. האחת, לאחר שיהיה בידי איראן נשק גרעיני היא תוכל לפזר ולהסתיר אותו באתרי אחסון שונים, חשאיים ומוגנים היטב. מצב זה יחייב השגת מודיעין מדויק לא רק על תשתית הייצור של הנשק, אלא גם על אתרי האחסון ועל אמצעי השיגור עבור הנשק הגרעיני. הניסיון לגבי עיראק מלמד שיהיה קשה מאוד להשיג מודיעין איכותי מעין זה, וכנראה שאין זה מעשי. לפיכך האפשרות שבידי איראן ייוותרו אתרי גרעין קריטיים ונשק גרעיני שלא ייפגעו בתקיפה, עקב היעדר מודיעין איכותי עליהם, תהיה ממשית ביותר.

הסיבה השנייה היא חיזוק כושר ההרתעה של איראן לאחר שתשיג נשק גרעיני. אם פעולה צבאית להשמדת אתרי הגרעין באיראן תישקל כאשר בידי איראן יהיה נשק גרעיני, ובעיקר מערך גרעיני מבצעי, צריך להביא בחשבון שאיראן תגיב על התקיפה בהפעלת נשק גרעיני, אם תישאר בידיה יכולת מכה שנייה. הסבירות של תגובה גרעינית איראנית נגד ארצות-הברית נראית נמוכה, מה גם שספק אם יש באזור יעדים אמריקאיים שיהיו פגיעים להתקפה גרעינית איראנית. הסבירות של תגובה גרעינית איראנית נגד ישראל – במקרה של התקפה אמריקאית, ובעיקר ישראלית, על אתרי הגרעין באיראן – נראית גבוהה מזו של תגובה גרעינית נגד ארצות-הברית. בכל מקרה, אם תבהיר ארצות-הברית מראש, שתגובה גרעינית איראנית כלפיה או כלפי בעלות בריתה תוביל למכה גרעינית קשה על איראן, יצטמצם הסיכון של תגובה גרעינית איראנית. ואולם תהיה אשר תהיה סבירות התגובה של איראן, זו אפשרות שצריך להביא בחשבון השיקולים בטרם תקיפה.

שתי הסיבות יחד מובילות למסקנה, כי נשק גרעיני בידי איראן יצמצם במידה ניכרת מאוד את האופציה הצבאית לביטול יכולתה הגרעינית, שבלאו הכי היא בעייתית. מאחר שהיעד הנדרש יהיה חיסול מלוא המאגר הגרעיני של איראן, יידרשו תנאים מיוחדים להצדיק פעולה צבאית למימוש, ובפועל השגת היעד תהיה קשה מאוד עד בלתי-אפשרית. גם מהלך צבאי כולל יותר, שמטרתו תהיה להפיל את המשטר – וסיכויי מימושו לפני שאיראן תשיג נשק גרעיני אינם גבוהים – לא יהיה רלוונטי כאשר לאיראן תהיה יכולת הרתעה גרעינית.

הדרך החלופית לביטול היכולת הגרעינית של איראן יכולה להיות צעדים מדיניים וכלכליים שייצרו לחץ על איראן, אך גם יציעו לה פיתויים, כדי להניעה לחסל את הנשק הגרעיני שברשותה ואת תשתית ייצורו. מטרת צעדים אלה תהיה לפגוע ברווחים הפנימיים והאזוריים שאיראן תבקש להפיק מהשגת נשק גרעיני, לצמצם את מניעה להחזיק נשק זה ולשכנע אותה באמצעות עונשים, שמחיר החזקתו יהיה יקר מדי. צעדים כאלה יכולים להתחלק לשני סוגים עיקריים: במרכיב הפיתויים – ערבויות ביטחון ותגמולים כלכליים וטכנולוגיים; ובמרכיב העונשים – אמצעים לבידודה המדיני וסנקציות כלכליות.

בשונה מהאופציה הצבאית, לישראל אין יכולת להשפיע במידה ממשית על הצעדים המדיניים והכלכליים כלפי איראן. צעדים אלה הם עניין לגורמים בינלאומיים. ישראל יכולה לתרום להם בעקיפין על-ידי מגעים מדיניים עם ממשלות, באמצעות אספקת מודיעין ופעילות הסברתית, אך אין לה היכולת להשתלב בצעדים כלפי איראן – לא בתחום הפיתויים ולא בתחום העונשים. המהלך היחידי שישראל יכולה לתרום לו תרומה מהותית עשוי להיות במסגרת הרעיון של פירוק הנשק הגרעיני במזרח התיכון, שיידון להלן.

ערביות ביטחון לאיראן יכוונו להרגיע את חששותיה מפני התקפה צבאית עליה ומפני ניסיונות לערער את משטרה. יש היגיון בצעד זה: מאחר שהחשש מפני עוצמתה הלא-קונבנציונלית של עיראק, ומאוחר יותר מפני התקפה אמריקאית, היו בין הסיבות החשובות לפיתוח תכנית הגרעין הצבאית של איראן, יש בצעדים אלה כדי לצמצם את מניעה להחזיק בנשק גרעיני. צעדים אלה יכולים להיות: התחייבות אמריקאית בגיבוי בינלאומי שלא לתקוף את איראן בשום צורה ולא לנסות לערער את משטרה; סיוע כלכלי וטכנולוגי נדיב לאיראן, ובעיקר למגזר האנרגיה שלה, ובכלל זה הפשרת הנכסים הכלכליים המוקפאים שלה בארצות-הברית; צעדים לנירמול היחסים בין איראן לארצות-הברית; הסרת האמברגו על אספקת נשק קונבנציונלי ממדינות המערב לאיראן, שהוטל עליה מאז המהפכה; והכרה במעמדה של איראן במפרץ הפרסי ושילובה בברית ביטחון אזורית. תמורת צעדים אלה תידרש איראן לחסל את מאגר הנשק הגרעיני שלה ואת תשתית ייצורה, וכן לנקוט צעדים נוספים הנוגעים להימנעותה ממעורבות בטרור, מחבלה בתהליך השלום הערבי-ישראלי ומצעדי חתרנות במדינות אחרות.

הסיכויים להחזיר את הגלגל הגרעיני האיראני לאחור באמצעות לחצים ופיתויים מדיניים-כלכליים אינם אפסיים. יש תקדימים לכך שמדינות כדוגמת ארגנטינה, ברזיל, ולוב ויתרו על תכניותיהן הגרעיניות בשלבים שונים, בעקבות צירוף של לחצים ופיתויים. דרום אפריקה ויתרה על מאגר נשק גרעיני. ואולם חלק מהפיתויים כבר הוצעו לאיראן במהלך 2005-2006, במסגרת המאמץ לשכנעה לעצור את תכניתה הגרעינית – ובינתיים היא לא השתכנעה לקבלם. הסיכוי שתקבל אותם לאחר שיהיה בידיה נשק גרעיני, בתמורה לפירוקו, נראה קטן יותר. יתר על כן, חשיבותו של הנשק הגרעיני לביטחונה ולמעמדה האסטרטגי של איראן – כפי שהיא נתפסת בעיניה – גדולה כנראה יותר מאשר בעיני אותן מדינות שוויתרו על שאיפותיהן הגרעיניות. עם זאת, אין לבטל צעדים אלה כחסרי סיכוי והם עשויים אולי להועיל בשני תנאים אפשריים: אם יחול שינוי פנימי בצמרת המשטר האיראני לטובת גורמים מתונים יותר; או אם יתלוו לצעדים אלה צעדי ענישה חמורים ומשמעותיים, שיתקבלו מתוך הסכמה בינלאומית נרחבת.

הלחצים על איראן יכולים לכלול צעדי בידוד מדיניים וסנקציות כלכליות. הצעדים המדיניים עשויים להתבטא בהורדת דרג הייצוג בין מדינות שונות לאיראן עד כדי ניתוק היחסים אִתָּה, בפגיעה בנורמליזציה של היחסים עמן ובהרחקת איראן ממסגרות בינלאומיות למיניהן והטלת חרם עליה. צעדים כאלה אינם חסרי חשיבות, משום שאיראן רגישה למעמדה הבינלאומי ואינה רוצה להימצא בבידוד מדיני. הם גם עשויים לסייע להרתעת מדינות אחרות באזור מללכת בעקבות איראן. הבעיה היא, שספק אם תושג הסכמה כוללת על צעדים מדיניים משמעותיים כלפי איראן, לנוכח עמדותיהן של מדינות שהיחסים עם איראן חשובים להן, כמו רוסיה וסין. גם אם תושג

הסכמה בדבר נקיטתם, קשה להניח שאמצעים אלה יימשכו לאורך ימים. לפיכך, צעדים מדיניים לבדם לא יניעו כנראה את איראן להתפרק מנשקה הגרעיני.

הסיכוי להשיג שיתוף פעולה בינלאומי בהטלת סנקציות כלכליות, ולעצור באמצעותן את תכנית הגרעין של איראן, גדול יותר בטרם זו תשיג נשק גרעיני. לאחר השגת הנשק, יש להניח שתושג הסכמה להטיל סנקציות, כפי שהוטלו על הודו ופקיסטן וכמוסכם כלפי צפון-קוריאה. הבעיה היא מידת החומרה של הסנקציות, ובעיקר התמדתן. הסיכוי להתמיד בסנקציות חמורות יקטן לאורך הזמן, ככל שאיראן תפגין נחישות להתמודד עמן ולא לוותר על יכולתה הגרעינית, ולנוכח משקלו של הנפט האיראני. במצב זה יש להניח – כפי שקרה לגבי הודו ופקיסטן – שממשלות שונות יעדיפו להשלים בשלב כלשהו עם הימצאות נשק גרעיני בידי איראן, במקום להתמיד בהטלת הסנקציות. סביר להניח, שמידת ההצלחה או הכישלון להטיל סנקציות משמעותיות ומתמשכות על צפון-קוריאה, בעקבות הניסוי הגרעיני שערכה באוקטובר 2006, תשמש סימן מעיד לצפוי לגבי איראן.

ולבסוף, דרך נוספת העשויה להישקל כדי להחזיר לאחור את תכנית הגרעין של איראן היא הסכמה כללית בין מדינות האזור לכונן מזרח תיכון נקי מנשק להשמדה המונית, במסגרת משטר ביטחון אזורי. הרעיון אינו חדש והוא מועלה מדי פעם בפעם על-ידי מדינות שונות, ובהן מדינות ערביות בראשות מצרים, מאז שנות השמונים. מטרתו העיקרית עד כה הייתה להניע את ישראל להסכים לפיקוח בינלאומי על הפעילות הגרעינית שלה, ובהמשך הדרך להתפרק מיכולותיה הגרעיניות במסגרת שלום כולל והתחייבות של המדינות האחרות באזור שלא לפתח נשק להשמדה המונית. עד כה טרם הועלה הרעיון במסגרת המשא והמתן לעצירת תכנית הגרעין של איראן, אולם הוא מוזכר מפעם לפעם בהקשר הזה, בעיקר על-ידי מצרים, כדרך אפשרית למניעת התגרענותה הצבאית של איראן. מצרים מבקשת להשיג שתי מטרות גם יחד: לפרק את ישראל מיכולותיה הגרעיניות; ולמנוע את איראן מלהשיג נשק גרעיני. כך עלה בידי המצרים להביא לאזכור הרעיון בהחלטת מועצת הנגידים של הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית מתחילת פברואר 2006, שהעבירה את הטיפול בסוגיית הגרעין של איראן אל מועצת הביטחון.

גם אם הרעיון של מזרח תיכון נקי מנשק גרעיני טרם הועלה במסגרת ההידברות עם איראן, הוא עשוי לעלות בשני פרקי זמן: הראשון, בטרם יהיה בידי איראן נשק גרעיני, אם הגורמים הבינלאומיים ישתכנעו שהלחץ המדיני אינו עוצר את איראן והדרך הצבאית בעייתית מדי, ולכן נותרה רק הדרך של פירוק חימוש אזורי; והשני, לאחר שיהיה נשק גרעיני בידי איראן, אם הגורמים הבינלאומיים יעריכו שהדרך הצבאית ואופציית הסנקציות לא יחזירו את הגלגל לאחור. בשני המצבים האלה עשוי לעלות הרעיון, שהדרך היחידה למנוע את איראן מלהשיג או להחזיק נשק גרעיני היא הסכמתה של ישראל להצטרף למשטר פיקוח אזורי על נשק להשמדה המונית.

מאחר שהנושא טרם נדון כנראה עם איראן, לא ידועה עמדתה כלפיו. אמנם נשיא איראן דרש בפברואר 2006 כי המזרח התיכון והעולם כולו יהיו נקיים מנשק גרעיני; אולם דבריו היו כלליים והתייחסו למדינות הגרעיניות האחרות, ולא לאיראן, שאינה מודה בכוונתה לפתח נשק גרעיני. לכן לא ניתן להסיק מדבריו על עמדת איראן בסוגיה הזאת. בהנחה ששאיפתו של המשטר האיראני לנשק גרעיני נובעת ממכלול סיבות, שלהערכתו כי לישראל יש נשק גרעיני אין כנראה משקל חשוב ביניהן - אין ביטחון שיסכים לעסקה כזאת. בכל זאת אפשר להניח שלוש הנחות בעניין הזה: (א) אם איראן תימצא תחת לחץ מדיני-כלכלי משמעותי ומתמיד, היא עשויה להסכים לרעיון של מזרח תיכון נקי מנשק גרעיני, אם הוא ייראה רציני. במקרה זה היא תוכל להציג את הסכמתה לוותר על נשק גרעיני כניצחון, משום שהוא יהיה כרוך בצעד דומה של ישראל. (ב) אם הנושא יועלה לדיון, סביר להניח שאיראן לא תסתפק בדרישה להטלת פיקוח על פעילותה הגרעינית של ישראל, אלא תדרוש פירוק היכולת הגרעינית של ישראל כתנאי להסכמתה לעסקה. (ג) איראן עשויה להציג הסכמה לרעיון משיקולים טקטיים, כדי לגלגל את נטל הסירוב לעבר ישראל, בהנחה שישראל לא תסכים לרעיון.

משמעות הדברים היא, שאם לא תימצא דרך מדינית או צבאית לעצור את איראן בחתירתה לנשק גרעיני או לפרקה מנשק זה, אם תשיגו, עלולה ישראל לעמוד בפני הצעה או דרישה להסכים לתפיסה של מזרח תיכון נקי מנשק להשמדה המונית, בערבות בינלאומית ומעצמתית, כדרך מעשית למנוע נשק גרעיני מאיראן. אזכור תפיסה זו בהחלטה הנזכרת של הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית מפברואר 2006, וכן בחבילת "המקלות והגזרים" שהוגשה לאיראן ביוני 2006, עלולה לשמש סנונית ראשונה בעניין זה, גם אם משמעותה עדיין אינה מעשית. עם זאת, מאחר שתכנית הגרעין של איראן נועדה למטרות אחרות, ולא דווקא לפירוק יכולתה הגרעינית של ישראל, ספק אם רעיון המזרח התיכון בלא נשק להשמדה המונית יזכה לתנופה ממשית, אלא אם כן תחליט איראן לוותר על תכניתה הגרעינית עקב הלחצים עליה.

האם ישראל צריכה להצטרף ליוזמה לכינון מזרח תיכון נקי מנשק גרעיני ולשלם במטבע גרעיני משלה, כדרך לפירוק נשקה הגרעיני של איראן? הסוגיה מורכבת וחורגת מסוגיית הטיפול באיראן גרעינית. ואולם בשיקוליה בסוגיה זו תצטרך ישראל להתמודד עם השאלות האלה: (א) מה הסיכוי לפרק את נשקה הגרעיני של איראן בדרכים אחרות? (ב) מה מידת היכולת למזער את הסיכונים ולחיות עם איראן גרעינית? (סוגיה זו תידון בהמשך). (ג) מה תהיה מידת הפגיעה בהרתעה האסטרטגית של ישראל כלפי מדינות ערב ואיראן, אם תסכים לוותר על חלק מיכולותיה האסטרטגיות, בייחוד כל עוד אין שלום מלא בינה לבין העולם הערבי? (ד) מה תהיה איכות החלופות שישראל תוכל לקבל לביטחונה בתמורה לויתור על יכולות אסטרטגיות? (ה) מה

תהיה הזיקה האפשרית בעתיד בין מאזן הכוחות הלא-קונבנציונלי למאזן הכוחות הקונבנציונלי? (ו) מה מידת היציבות שאפשר לצפות לקיום משטר של מזרח תיכון נקי מנשק גרעיני לאורך זמן, בין השאר לאור היכולת לבנות תשתית של אמון הדדי בין השחקנים האזוריים? האם אפשר לסמוך על איראן שתקיים את התחייבויותיה – אם תסכים לקבל על עצמה – ואכן תתפרק מנשקה הגרעיני במסגרת פירוק חימוש אזורי, לאור להתנהלותה עד כה? והאם יתאפשר לאמת באורח אמין ומלא את התפרקות איראן מנשקה הגרעיני, בייחוד לנוכח עברה העשיר בצעדי הסתרה והונאה, שלא כולם התגלו?

לחיות עם איראן גרעינית

כישלון למנוע את התחמשותה הגרעינית של איראן או פירוקה מנשק כזה יחייב את ישראל, את ארצות-הברית ועוד מדינות להיערך למצב חדש וחסר תקדים של הימצאות נשק גרעיני בידי מדינה שמשטרה רדיקלי עם שאיפות כלל-אסלאמיות ואזוריות, הדוגל במחיקת ישראל מהמפה והמאיים על מדינות נוספות. היערכות זו חייבת להיעשות בטרם ייווצר המצב הזה, והיא תדרוש נקיטת צעדים שונים כדי לצמצם את הסיכונים לישראל, וגם למדינות המתונות באזור ולאינטרסים מערביים בו. בהיערכות מוקדמת כזאת יש בעיה, משום שמשתמעת ממנה הכרה בחוסר היכולת לעצור את איראן בטרם תשיג נשק גרעיני והשלמה עם השגתו. ואולם נקיטת חלק מצעדים אלה דורשת זמן והכנה מוקדמת, ולכן חשוב לא לעכבם. הדרך הנכונה היא לתכנן את הצעדים הנדרשים ולנקוט אותם בפרופיל נמוך, מבלי להרפות את המאמצים לעצור את מאמצי איראן לייצר נשק גרעיני. הצעדים הנדרשים צריכים לכוון לחיזוק כושר ההרתעה של ישראל – בגיבוי ארצות-הברית ומדינות נוספות – כלפי איראן, כדי לשכנעה שתשלם מחיר בלתי-נסבל אם תשקול שימוש בנשק גרעיני. בו בזמן, צעדים אלה יכוונו לצמצום את הסיכונים האחרים שינבעו מההתחמשות הגרעינית של איראן, גם אם לא תשתמש בנשק גרעיני. מטבע הדברים, ישראל תצטרך לנקוט חלק מהצעדים; צעדים אחרים, שיהיו מעבר ליכולתה, יוכלו להינקט על-ידי מדינות אחרות ובראשן ארצות-הברית.

במוקד הצעדים צריך להימצא חיזוק כושר ההרתעה של ישראל כלפי איראן. בעניין זה צריך להבחין בין הרתעה כלפי שימוש בנשק קונבנציונלי ובטרור לבין הרתעה מהפעלת נשק גרעיני. לישראל יש כיום כושר הרתעה מסוים כלפי איראן. כושר זה נובע מיכולת הענישה של ישראל: איראן מניחה שלישאיראן יש יכולת תקיפה קונבנציונלית מוגבלת, באמצעות מטוסים או טילים, על יעדים באיראן, ויש לה האפשרות לנסות להניע את ארצות-הברית להעניש את איראן. עם זאת, גם לאיראן יש יכולת הרתעה מוגבלת כלפי ישראל: איראן יכולה להפעיל את חזבאללה – בעיקר את מערך הרקטות שלו – נגד צפון ישראל, לעודד טרור פלסטיני, לבצע

פיגועי טרור מרשימים משלה ולנסות לשגר טילי "שהאב-3" לשטח ישראל. הרתעה זו מקזזת חלק מכושר ההרתעה של ישראל כלפי מעורבותה של איראן בטרור נגדה, ומשום כך ישראל לא פעלה מעולם נגד איראן כשזו הפעילה את חזבאללה וארגונים פלסטיניים נגד מטרות בישראל. נשק גרעיני בידי איראן עלול לצמצם במשהו את ההרתעה הישראלית כלפי שימוש איראני בטרור ובאמצעים קונבנציונליים, ויש מקום לפעול לחיזוק הרתעה זו באמצעים שונים – לאו דווקא באמצעות הרתעה גרעינית. סביר להניח שלהערכה כי לישראל יש יכולת גרעינית אין תרומה להרתעת האיראנים משימוש באמצעים קונבנציונליים ובטרור, משום שהם מניחים כנראה שישראל לא תתקוף אותם בנשק גרעיני אלא בנסיבות קיצוניות במיוחד.

ההרתעה הישראלית כוונה עד כה כלפי מדינות בעלות יכולת צבאית קונבנציונלית, נגד מדינות בעלות יכולת לוחמה כימית או ביולוגית ויכולת שיגור טילים, כמו סוריה ועיראק, וכן נגד הפעלת טרור. הרתעה זו לא הספיקה כדי להניא את צדאם חוסיין מלשגר טילים, ואת חזבאללה מלירות רקטות אל ישראל. אם תשיג איראן נשק גרעיני יהיה צורך לחזק את יכולתה של ישראל להרתיע את איראן מלהפעיל נגדה נשק גרעיני. מעשית, לבניית כושר הרתעה כלפי איראן גרעינית נחוצים כמה מרכיבים: שישראל תוכל להטיל עונש כבד מאוד על איראן; שהמשטר האיראני יבין היטב שלישאל יש יכולת להענישו, ושיהיה רגיש לחומרת העונש; שיכולת הענישה של ישראל תהיה מחוסנת במידה מספקת מפני מתקפת פתע גרעינית של איראן; ושישראל תצליח להעביר לאיראן את המסר בדבר יכולת הענישה שלה בצורה שאינה משתמעת לשני פנים, כדי לצמצם אפשרות של אי-הבנה מצד איראן. ישראל צריכה לשקול לצרף נדבכים נוספים לכושר ההרתעה שלה. נדבכים כאלה יכולים להיות:

- ◀ חיזוק אמינות ההרתעה כלפי איראן.
- ◀ השגת ערביות ביטחון מארצות-הברית ו/או נאט"ו.
- ◀ שיפור ההגנה נגד טילים.
- ◀ בחינה מחדש של מדיניות העמימות הגרעינית.

לפי כל הסימנים, איראן – ככל מדינות האזור – סבורה שלישאל יש מאגר של נשק גרעיני. משום כך, אם איראן תשקול להנחית מכה גרעינית על ישראל, זה יהיה פועל יוצא של אחת משתי הנחות. ההנחה האחת, שאיראן תהיה מוכנה להסתכן בתגובה גרעינית של ישראל או של ארצות-הברית על עריה, ובלבד שתנצל את יתרון הגודל שלה כדי להשמיד את ישראל או את חלקה באמצעות מכה גרעינית. סבירותה של הנחה זו נראית נמוכה: כבר נאמר שלמרות גישתו הרדיקלית של המשטר האיראני, קשה להניח שיהיה מוכן להקריב את חייהם של מיליוני איראנים, ולהרוס את מדינתו ואולי גם את עצמו, כדי להשיג את המטרה של השמדת ישראל, שהיא אמנם חשובה בעיניו, אך אינה חיונית לביטחונה של איראן. ההנחה החלופית היא, שהמשטר

האיראני יעריך שהתקפה גרעינית על ישראל תצליח, ולא תותיר בידה יכולת מכה שנייה על איראן, וכי במקרה זה ארצות-הברית תגיב בדרכים שונות נגד איראן, אך לא תנחית עליה מכה גרעינית.

לפיכך, בניית תאורטי, לשם חיזוק כושרה העתידי של ישראל להרתיע את המשטר האיראני מלתקוף את ישראל בנשק גרעיני צריך יהיה לשכנע אותו, בין השאר, בנקודות אלה:

◀ שגם אם תותקף ישראל בנשק גרעיני, תיוותר לה יכולת מכה שנייה על איראן, שתגבה מחיר כבד מאוד מזו האחרונה. יכולת מכה שנייה, כלומר קיום מערכות נשק שישרדו גם לאחר התקפה גרעינית, נחשבת לאמצעי ההרתעה היעיל ביותר בין מדינות גרעיניות. לפי פרסומים זרים, ישראל מודעת היטב לצורך לקיים יכולת מכה שנייה, והיא בונה אותה על-ידי פיזור, הסוואה, ניידות, מיגון וקיום רמת כוונות גבוהה להפעלה מידית של אמצעי התגמול שלה, ועל-ידי הגדלה וגיוון של אמצעי השיגור שלה. לפי פרסומים אלה, היא גם מתכוונת להשתמש בצוללות כבסיס ימי לכוח תגמול אסטרטגי, שיספק ביטחון נוסף להפעלת מטוסים וטילים מהיבשה. לישראל נותרו כמה שנים עד שלאיראן יהיה מערך גרעיני מלא, והיא תוכל לנצל את פרק הזמן הזה כדי לפתח את מרכיבי יכולת התגמול שלה. לא ידוע אם איראן מעריכה שלישאיראן יש יכולת מכה שנייה, אולם סביר להניח שזו אכן הערכה לאור הפרסומים הרבים על יכולותיה הגרעיניות של ישראל. כדי להסיר ספק, ישראל תצטרך לדאוג לכך שהמשטר האיראני יבין את מהות יכולת התגמול שלה, ושיהיה ברור לו, שבמקרה של התקפה גרעינית על ישראל, היא תילחם על נפשה בנחישות, ולכן לא תהסס להגיב בהנחתת מכה מרבית על איראן.

◀ שארצות-הברית צפויה להגיב במלוא עוצמתה נגד איראן אם זו תתקוף את ישראל בנשק גרעיני. איראן מודעת למחויבותה הבסיסית של ארצות-הברית לקיומה ולביטחונה של ישראל. עם זאת, יש מידה של בעייתיות ב"הרתעה מורחבת", כלומר בהרתעת תוקפנות שלא תכוון נגד ארצות-הברית עצמה, אלא נגד בעלות בריתה. במצב זה עלול להתעורר ספק אם ארצות-הברית אכן תנחית מכה גרעינית על איראן, שכן זו עלולה לגרום תגובת נגד גרעינית של איראן – אם תישאר בידה יכולת מכה שנייה – נגד ארצות-הברית עצמה. בעייתיות זו עלולה ליצור ספק אצל ישראל בדבר היכולת להסתמך על תגובת ארצות-הברית, ועלולה לעודד את איראן לנסות להרתיע את ארצות-הברית מלהגיב במכה גרעינית באמצעות איום במכה גרעינית נגדית. משום כך חשוב שארצות-הברית תבהיר לאיראנים מראש, כי לא תהסס להגיב נגדם במלוא עוצמתה האסטרטגית אם יתקיפו את ישראל בנשק גרעיני.

- ◀ לאחרונה הצהיר הנשיא בוש כי ארצו תגן על ישראל מפני האיום האיראני, ובכלל זה באמצעים צבאיים, אם יהיה צורך, ועל כך נוספו פרסומים שארצות-הברית תספק לישראל "מטריית הגנה" מפני התקפה גרעינית איראנית. יש מקום לשקול לעבות מחויבות זו בשתי דרכים נוספות. האחת, על-ידי סיכום מראש עם הממשל האמריקאי, שאם וכאשר תשיג איראן נשק גרעיני, יצהיר הממשל שכל התקפה גרעינית על ישראל תחשב בעיניו להתקפה על ארצות-הברית, שתוביל למכה גרעינית של ארצות-הברית על איראן. מבחינה זו תשמש היכולת האסטרטגית של ארצות-הברית כמעין "יכולת מכה שלישית" כלפי איראן. הדרך השנייה היא לבחון אפשרות של ברית הגנה עם ארצות-הברית ו/או הצטרפות לנאט"ו על בסיס כזה או אחר. סוגיות ברית ההגנה עם ארצות-הברית וההצטרפות לנאט"ו הן מורכבות, חורגות מההקשר הישיר של האיום הגרעיני האיראני, ויש בהן צדדים לכאן ולכאן. אך בהקשר זה יש מקום להעיר ארבע הערות קצרות: (א) יש חשיבות לעיתוי צעדים כאלה, אם יינקטו, וייתכן שהעיתוי הנכון לנקיטתם יהיה בעת משבר בסוגיית איראן. (ב) אם ישראל תנקוט צעדים אלה, יהיה נכון למנוע יצירת רושם בעיני איראן של ישראל אין יכולת הרתעה מספקת משלה, וכי היא תלויה בהרתעה האמריקאית. (ג) להישענות אסטרטגית על ארצות-הברית או נאט"ו עלול להיות מחיר - למשל בדמות דרישה מישראל להצטרף למסגרת של מזרח תיכון נקי מנשק גרעיני. עקב מחיר זה, נכון לבחון אם אפשר להשיג את עיקר התועלת הכרוכה בברית גם בלי לכרות אותה. (ד) גם אם ישראל תגלה עניין בברית כזו, אין ביטחון שהצד השני - ארצות-הברית או נאט"ו - ירצו בכך.
- ◀ שהתקפה גרעינית על ישראל עשויה להיכשל. הדרך הטובה ביותר לכך היא להפגין את יכולות מערכת ההגנה נגד טילים, ובמרכזה מערכת ה"חץ", ולשפר את ביצועיה. אם איראן תשתכנע שקיימת אפשרות סבירה, אפילו לא מובטחת במלואה, שמערכת ה"חץ" תיירט את הטיילים הגרעיניים בדרכם לישראל, היא עשויה שלא לנסות לתקוף את ישראל, אם בכלל תשקול זאת. בו בזמן, מערכת ה"חץ" היא גם אחד המרכיבים היכולים לשמר את יכולת המכה השנייה.

לשיקולי ההרתעה עשויה להצטרף שאלת יחסי הגודל בין איראן לישראל בהקשר הגרעיני. רפסנג'אני, לשעבר נשיא איראן, התייחס לסוגיה זו בהתבטאות יחידה במינה וחריגה בסוף שנת 2001, כשטען כי "אפילו הפעלת פצצה גרעינית אחת בתוך ישראל תשמיד הכול, ואילו פצצה כזאת תגרום רק נזק לעולם המוסלמי". ייתכן שבדברים אלה יש השתקפות של חשיבה איראנית, כי במצב של איום גרעיני הדדי בין איראן לישראל, יהיה לאיראן יתרון אסטרטגי בשל פגיעותה הרבה יותר של ישראל למכה

גרעינית. צריך לומר כי לגודל השטח והאוכלוסייה יש חשיבות משום שהם משפיעים על יכולת השיקום לאחר מכה גרעינית, ומבחינה זו, להלכה, אכן יש לאיראן יתרון על ישראל. ואולם מנהיגי איראן יצטרכו לשקול, ראשית לכול, האם הם מוכנים להקריב מיליוני איראנים והרס עצום לשם פגיעה בישראל, בטרם ישקלו את שאלת שיקומה של איראן לעומת שיקומה של ישראל.

במסגרת חיזוק כושר ההרתעה, תצטרך ישראל לשקול מחדש את מדיניות העמימות הגרעינית שלה. השיקולים בעניין זה מורכבים. מצד אחד, הצורך לשכנע את האיראנים בדבר קיום יכולת מכה שנייה אמינה המצויה בידי ישראל, ולמנוע הערכה איראנית שגויה בעניין זה, עשוי לחייב לחשוף פרטים על היכולות שבידי ישראל ועל מידת שרירותן. יתר על כן, אם תנקוט איראן מדיניות של נשק גרעיני מוצהר, ובמיוחד אם תעשה ניסוי גרעיני, ישראל עשויה לראות צורך להגיב במהלך דומה כדי למנוע ספק אצל האיראנים בדבר יכולותיה, וכדי לצמצם את האפקט הפסיכולוגי של הצעד האיראני. מצד שני, כבר נאמר שאיראן מאמינה ממילא שלישאל יש יכולת גרעינית מגוונת, וכי סביר שהיא מעריכה, או לפחות מביאה בחשבון, שלישאל יש כנראה יכולת מכה שנייה. על סמך הנחה זו, ויתור על מדיניות העמימות לא יתרום הרבה לאמינות כושר הרתעה של ישראל. חשוב מכך, חשיפת היכולת של ישראל עלולה לדרבן מדינות נוספות באזור, ובראשן מצרים, להצטרף למעגל החימוש הגרעיני, אם עדיין יהססו לעשות זאת לאחר התגרענותה של איראן. חשיפת היכולת של ישראל עלולה להביא עליה ביקורת בינלאומית, גם מצד ארצות-הברית, שתקזז במשהו מהביקורת ומהלחצים על איראן, ותעמיד את שתיהן על בסיס דומה.

בין השיקולים הללו, ההחלטה של ישראל תצטרך ליפול כנראה על בסיס שקלול שתי הערכות: הערכת הצורך לשכנע את איראן בדבר יכולת התגובה של ישראל, והערכת הסיכון שמדיניות מוצהרת בידי ישראל תניע את מצרים ומדינות נוספות לחתור לנשק גרעיני. בין שתי הערכות אלה, הכף נראית נוטה לטובת המשך מדיניות העמימות: יהיה מקום לשנותה רק אם יתברר שהיא פוגעת קשה בהרתעה הישראלית, ובינתיים הסיכון לכך אינו נראה גבוה.

על סוגיית העמימות עלול להשפיע גם היעדר ההידברות בשלב זה בין ישראל לאיראן. ההערכה האיראנית שלישאל יש נשק גרעיני ושיש לה יכולת מכה שנייה, עשויה שלא להספיק לצורכי הרתעה אמינה. גם אם זו הערכתה של איראן, היא עלולה שלא להבין את "הקווים האדומים" של ישראל ואת המצבים שבהם ישראל עלולה להגיב במכה גרעינית. לפיכך אם ארצות-הברית תבהיר במפורש את מחויבותה להגיב במכה גרעינית על התקפה גרעינית של איראן על ישראל, לא תצטרך ישראל לעבור למדיניות גרעינית מוצהרת: ארצות-הברית תוכל להגדיר את "הקווים האדומים" במקומה. ואולם אם לא תינתן הבהרה אמריקאית מספקת בעניין זה, ואם לא תתפתח הידברות בין איראן לישראל, ייתכן שיגבר השיקול לעבור - בתיאום מראש עם ארצות-

הברית - למדיניות מוצהרת, שתבהיר את "הקווים האדומים" של ישראל ותאפשר עצירה של משברים לפני הסלמה.⁷ מצד שני, אם ייפתחו ערוצי הידברות בין איראן לישראל בסוגיית הגרעין, תוכני ההידברות עשויים לגרום לישראל לוותר על מדיניות העמימות.

בעיית ההרתעה כלפי איראן מורכבת עוד יותר. הימצאות נשק גרעיני בידי איראן תחייב את ישראל לנסות לבנות מאזן הרתעה יציב כלפיה, שימנע הידרדרות גרעינית לא מכוונת, כפי שנבנתה בין המעצמות בתקופת המלחמה הקרה. הבעיה היא, שבין ישראל לאיראן אין מערכת כללים מקובלת להתנהגות בסביבה גרעינית, וללא תקשורת והידברות ביניהן לא יהיה אפשר להגיע להבנה על כללים כאלה. מאזן הרתעה יציב צריך להתבסס על ההנחה שהצד האחר פועל משיקולים הגיוניים, ועל הבנה טובה של שיקולי היריב ודרך קבלת ההחלטות שלו. אי-הכרת מערכת השיקולים של המשטר האיראני ומתכונת קבלת ההחלטות שלו, הרדיקליות של מנהיגיו, והיעדר תקשורת בינו לבין ישראל, ובמידה רבה גם בינו לבין ארצות-הברית, יעשו את איראן לשותף לא יציב למאזן הרתעה מול ישראל.

התבטאויותיו של נשיא איראן אחמדי-נג'אד בעניין מחיקתה של ישראל מהמפה והכחשת השואה ממחישות את הבעיה. אחמדי-נג'אד מייצג קבוצת פוליטיקאים שעלו לשלטון משורות "משמרות המהפכה" - רדיקלים לאומנים, המבקשים לחזור לערכי המהפכה, והנוקטים סגנון של התעמתות עם ארצות-הברית והמערב ושנאה לישראל. במונחים ישראלים או מערביים, אין היגיון בהתבטאויותיו, שזורות בהן נימות משיחיות והוא נתפס כמנהיג מסוכן שצריך לבלמו. הוא גורם נזק הסברתי ומדיני לאיראן ומספק הצדקה לחששותיה של ישראל מפני התגרענותה של ארצו. ואולם הוא סבור אחרת, ומסיבות הקשורות כנראה למעמדו הפנימי אין הוא נרתע מלומר את מה שהוא חושב, ואינו מגלה רגישות לגיוניים המופנים כלפיו. מנהיגים מסוגו בראשות המשטר האיראני עלולים לנקוט מהלכים לא צפויים, פזיזים ומנוגדים להיגיון המקובל, והתנהלות כזאת גם תקשה לבנות יחסי הרתעה יציבים עם איראן גרעינית. בתנאים אלה, ישראל תצטרך להביא בחשבון התנהגות לא אחראית, לא הגיונית במונחים מערביים, ואפשרות של טעויות מצד איראן בסוגיית הגרעין.

הבעיה היא הדדית. לא רק לישראל קשה להבין את איראן, גם לאיראן קשה להבין את ישראל. מאז המהפכה, נקטה הנהגת איראן בדרך כלל מדיניות זהירה ולא הרפתקנית, ונמנעה מליטול סיכונים מיותרים בכלל, וכלפי ישראל בפרט. כך, היא נהגה בצורה זהירה ומושכלת בעידוד חזבאללה לפעול נגד ישראל ונמנעה בדרך כלל מלחצות "קווים אדומים" - כדוגמת הפעלה מסיבית יזומה של מערך הרקטות שסייעה לבנות בעבור חזבאללה בדרום לבנון - באורח העלול להוביל לתגובה ישראלית

7 ראו: ראובן פדהצור, "האיום האיראני - הפצקתה?", נתיב, 2 (109), מארס 2006.

רחבה נגד הארגון או נגד סוריה. ואולם ספק אם המשטר האיראני מבין מספיק את השיקולים, הכוונות ו"הקווים האדומים" של ישראל, ועקב כך הוא עלול לשגות בצעדיו כלפיה ולתרום להידרדרות. אם ראשי המשטר באיראן אכן היו מודעים או שותפים להחלטת חזבאללה לחטוף את חיילי צה"ל, שהובילה להסלמה של יולי 2006, הדבר יכול ללמד על אי-הבנתם את מערכת השיקולים של ישראל.

במצב כזה ישראל ואיראן לא ידעו כיצד הצד האחר עומד לפעול בהקשר הגרעיני, וכל אחת מהן עלולה להקצין את צעדיה. אי-ודאות זו עלולה להגדיל את הסיכונים של מיס-קלקולציה, תגובות-יתר, הסלמת משברים וקושי לרסן את ההסלמה במועד. משום כך יהיה חיוני לישראל לפעול לבניית ערוצי תקשורת והידברות, ולו עקיפים, עם איראן. אפשרות זו אינה בלתי-סבירה למרות הנתק הנוכחי בין הצדדים. לאיראן עצמה עשוי להיות אינטרס חשוב למנוע מיס-קלקולציה של ישראל ושל ארצות-הברית, העלולה להוביל להידרדרות בלתי-רצויה ולפגיעה אמריקאית/ישראלית באיראן. בבניית תקשורת כזו אפשר להסתייע בקשריהן של מדינות אירופיות, תורכיה ואחרות עם איראן, ובהידברות הנוצרת מפעם לפעם בדרגי עבודה בין איראן לארצות-הברית. בניתוח תאורטי, הידברות עתידית כזאת עשויה לכלול גם הבהרות שיגדירו את "הקווים האדומים" של כל צד, שחצייתם עלולה להוביל לתגובה גרעינית, וגם צעדים בוני אמון שמטרתם לצמצם את סיכוני אי-ההבנה וההידרדרות בין הצדדים. בעניין זה אפשר ללמוד מניסיון של הודו ופקיסטן, שיש בו דמיון חלקי למקרה האיראני-ישראלי. לאחר הניסויים הגרעיניים שערכו שתי המדינות בשנת 1998 הגדירה פקיסטן את התרחישים שבהם תפעיל את הנשק הגרעיני: אם הודו תכבוש חלק גדול משטחה, תשמיד חלק גדול מצבאה, תחנוק אותה מבחינה כלכלית או תפעיל בה חתרנות בהיקף גדול. בנוסף הודיעו הודו ופקיסטן שלא יהיו הראשונות להשתמש בנשק גרעיני, ושלא יתקפו את המתקנים הגרעיניים של הצד האחר. הן גם הגיעו להסכם בדבר נקיטת צעדים בוני אמון למניעת הידרדרות גרעינית, ובכלל זה התייעצויות על האסטרטגיה הגרעינית שלהן ודיווח מראש לצד השני על אירועים העלולים ליצור רושם של התקפה גרעינית ועל ניסויי טילים מתוכננים.

את בניית ההרתעה הישראלית כלפי איראן צריך להשלים חיזוק כושר ההרתעה של ארצות-הברית כלפיה. לארצות-הברית יש כושר הרתעה משמעותי כלפי איראן, הנובע מעצם היותה מעצמת-על, מיכולותיה הקונבנציונליות והלא-קונבנציונליות, ומנכונותה המוכחת להפעיל יכולות אלה נגד מדינות שחצו בעיניה את "הקו האדום". כבר נאמר, כי לאיראן ברורים יכולותיה האסטרטגיות של ארצות-הברית ויחסי הכוחות ביניהן. היכולות האמריקאיות מרתיעות את איראן מליזום תקיפות ישירות על יעדים אמריקאיים במזרח התיכון באמצעים קונבנציונליים, ואין ספק שירתיעו אותה מליזום התקפה על ארצות-הברית בנשק גרעיני, אם וכאשר יהיה בידה. ואולם יש מגבלות על יכולתה של ארצות-הברית להרתיע את המשטר האיראני מלהשתמש בטרור נגדה או

להפעיל אמצעי חתרנות נגד בעלות בריתה ובעיראק. גם לא ברור מה תהיה אמינות ההרתעה האמריקאית כלפי הפעלת נשק גרעיני בידי איראן נגד בעלות בריתה של ארצות-הברית. לפיכך, אם וכאשר איראן תשיג נשק גרעיני, יהיה מקום לעבות את כושר ההרתעה של ארצות-הברית כלפיה. מאחר שקשה מאוד להניח שאיראן תתקוף את ארצות-הברית בנשק גרעיני, אלא בנסיבות קיצוניות במיוחד, יהיה על ארצות-הברית לחזק את כושר ההרתעה שלה בכמה תחומים:

◀ בראש ובראשונה חיזוק כושר ההרתעה שלה כלפי שימוש של איראן בנשק גרעיני - או אפילו כלפי איום בשימוש בנשק גרעיני - נגד בעלות בריתה של ארצות-הברית ובראשן ישראל. החשוב ביותר הוא להסיר כל ספק אצל האיראנים שארצות-הברית תקיים את מחויבותה לביטחונן של בעלות בריתה, ותהיה נחושה להגיב על התקפה גרעינית איראנית על בעלות בריתה בכל האמצעים שברשותה, ובהם נשק גרעיני. מתן גיבוי כזה לבעלות בריתה - בדמות הצהרה נשיאותית ברורה וחד-משמעית, ואם צריך גם באמצעות הסכם הגנה - חיוני הן כדי למנוע מיס-קלקולציה איראנית בעניין נחישותה של ארצות-הברית להגיב במלוא עוצמתה על התקפה גרעינית, והן כדי לחזק את ביטחונן העצמי של בעלות בריתה, ולמנוע את כניעת המדינות היותר חלשות ביניהן לתכתיבים של איראן.

◀ נקיטת צעדים לחיזוק ההרתעה נגד מהלכי תוקפנות קונבנציונלית מצד איראן, שיישענו על יכולתה הגרעינית. צעדים כאלה יכולים להתבסס על יכולותיה הקונבנציונליות של ארצות-הברית במזרח התיכון ולכלול גם הסכמי הגנה, בניית קואליציות וקביעת מסגרות להתייעצות משותפת ולשיתוף פעולה בעת משברים. צעדים אלה יכולים לכלול גם שיפור ההגנה האקטיבית והפסיבית של בעלות הברית ושיפור יכולות ההתערבות והתגובה של ארצות-הברית בעת משבר שבמוקדו איראן.

◀ נקיטת צעדים להרתעת איראן מפני העברת נשק גרעיני לארגוני טרור. כבר נאמר כי סבירותה של אפשרות זו אינה נראית גבוהה; אבל בשל החומרה שבה, יהיה מקום להפנות מאמץ מודיעיני לאיתורה, להזהיר את איראן במיוחד מפני מהלך כזה ולפעול נגדה ונגד ארגוני הטרור, אם יתממש. חשוב יותר להרתיע את איראן מפני הגברת מעורבותה בטרור, ולהרתיע ארגוני טרור, ובראשם חזבאללה, מפני הגברת פעילותם בהסתמכם על רשת הביטחון הגרעינית האיראנית.

ולבסוף, בעקבות השגת נשק גרעיני על-ידי איראן, יראו ארצות-הברית והממשלות האירופיות צורך לפעול לצמצום תפוצה נוספת של הנשק הגרעיני במזרח התיכון, ובעיקר לנקוט צעדים למניעת הצטרפות מדינות נוספות למרוץ החימוש הגרעיני

ולחזק את משטרי בקרת הנשק. לישראל יש עניין שצעדים כאלה יינקטו, אולם עליה להביא בחשבון שבמסגרתם עלול לעלות הרעיון של מזרח תיכון נקי מנשק גרעיני, שכבר נדון לעיל.

סיכום - המענה לאיראן גרעינית

- ◀ השגת נשק גרעיני על-ידי איראן תעמיד בפני ישראל, ארצות-הברית ומדינות נוספות אתגר בעייתי ומורכב. בכל אחת מדרכי הפעולה, המדינית-כלכלית והצבאית, יהיה קשה יותר לפרק את איראן מנשק גרעיני לאחר השגתו, מאשר לעצור אותה בדרך לנשק הזה. יהיה קשה מאוד לשכנע את המשטר האיראני לפרק נשק גרעיני משום שיכולת המיקוח שלו תתחזק, האופציה הצבאית לחיסול המאגר הגרעיני לא תהיה מעשית כנראה, יכולת הלחץ עליו תקטן, וויתור על נשק זה ייתפס בעיניו ככניעה וכסימן חולשה.
- ◀ לישראל יש יכולת מסוימת להרתיע את המשטר האיראני משימוש באמצעים קונבנציונליים ובטרור, הנובעת מיכולותיה הקונבנציונליות לפגוע באיראן, ומקרבתה לארצות-הברית. יכולת זו מתקזזת כיום בחלקה משום שגם לאיראן יש כושר הרתעה מוגבל כלפי ישראל, בעיקר עקב מעורבותה בטרור. נשק גרעיני בידי איראן עלול לצמצם עוד את יכולת ההרתעה של ישראל, ויהיה צורך לנקוט צעדים לחזקה.
- ◀ על ישראל לחזק את יכולתה להרתיע את המשטר האיראני משימוש בנשק גרעיני נגדה, אם וכאשר יהיה בידיו. מאמציה בעניין זה צריכים להיות בכמה כיוונים: בחיזוק מרכיבי יכולת המכה השנייה, אם זו אכן קיימת בידה, כפי שטוענים מקורות זרים. ובהפנמת ההכרה אצל המשטר האיראני בדבר משמעות היכולת הזאת; בחיזוק מחויבותה של ארצות-הברית להגיב נגד המשטר האיראני במלוא עוצמתה האסטרטגית, אם זה יפעיל נשק גרעיני נגד ישראל; ובשיפור יכולת ההגנה של ישראל נגד טילים.
- ◀ הימצאות נשק גרעיני בידי איראן, ובעיקר אם זו תצהיר עליו, תחייב את ישראל לבחון מחדש את מדיניות העמימות הגרעינית שלה. השיקולים בעניין זה מורכבים ויצטרכו להבחין לפי התנאים שייווצרו אז, ובהם: התנהלותה של איראן; מידת הצורך לחזק את ההרתעה כלפיה; סיכויי ההידברות אִתָּה בסוגיית הגרעיני; עמדת ארצות-הברית; וסיכויי הצטרפות מדינות נוספות למעגל הגרעיני. המסקנה בשלב הזה: מדיניות העמימות רצויה יותר לישראל ועדיף להמשיך בה, אך ייתכן שהתנאים שיתפתחו יחייבו אותה לוותר עליה.

סיכום

בארבע השנים האחרונות התגלו פרטים רבים על אתרי הגרעין והפעילות הגרעינית של איראן. גילויים אלה אינם מותירים ספק שאיראן אכן חותרת לפתח נשק גרעיני, וכי היא נמצאת במרחק של כמה שנים מהשגתו: לפי ההערכה המקובלת בישראל שלוש עד ארבע שנים, ולפי הערכת ארצות-הברית - חמש עד שמונה שנים. בו בזמן, גילויים אלה מותירים סימני-שאלה חשובים הן בדבר יכולותיה והן בדבר כוונותיה ומדיניותה העתידות של איראן בסוגיית הגרעין. שאלה מרכזית בתחום היכולת היא: האם איראן מקיימת אתרי גרעין סודיים, שעדיין אינם ידועים, שבהם היא מנהלת את עיקר פעילותה הגרעינית. תשובה חיובית על שאלה זו תשפיע על לוח הזמנים שבו ניתן לצפות להופעת הנשק הגרעיני באיראן - שההערכה לגביו אינה מוצקה מספיק - ועל בדיקת ההיתכנות של האופציה הצבאית נגד האתרים באיראן.

הערכת המדיניות הגרעינית העתידה של איראן מסובכת יותר משום שאין שום בסיס עובדתי להעריך איזו אסטרטגיה תנקוט איראן כשיהיה בידיה נשק גרעיני. היעדר בסיס כזה נובע מכך שאיראן מכחישה לחלוטין כל כוונה להשיג נשק גרעיני, ולכן גם אינה חושפת פרט כלשהו על כוונותיה אם וכאשר יהיה ברשותה נשק כזה. בהיעדר מידע מספיק, לא נותר אלא לנסות להעריך את התנהגותה הגרעינית של איראן על יסוד הכרת התנהגותה עד כה, וניסיון לשחזר את מערכת השיקולים הרלוונטיים שלה על בסיס הנחות הגיוניות. מטבע הדברים, כל הערכה פגיעה לטעויות ולליקויים, על אחת כמה וכמה במקרה של איראן, לא רק משום שמסד הנתונים שבבסיסה חסר וחלקי, אלא גם משום שקשה להבין את גישתה של ההנהגה הרדיקלית הנוכחית בטהראן. במיוחד קשה להעריך עד כמה מדיניותו הגרעינית של המשטר האיראני כלפי ישראל תושפע ממניעים דתיים-אידיאולוגיים, ולא רק משיקולים של סיכונים ומחיר. קשיים וסימני-שאלה מהותיים אלה מעלים את האפשרות שייתכנו תפניות והפתעות הנוגעות להתנהלותה הגרעינית של איראן. למשל, הערכת הזמן המקובלת בישראל לבניית פצצה גרעינית ראשונה, שלוש-ארבע שנים, נעשתה על בסיס מצב פעילותה הגרעינית המוכרת של איראן. ואולם אם איראן מקיימת פעילות חשאית שאינה מוכרת, טווח הזמן הזה עלול להיות קצר יותר, וקיצורו ישפיע על הפעילות לסיכול מאמציה הגרעיניים של איראן. דוגמה חמורה בהרבה: ניתוח הגיוני של מערכת

שיקוליה של איראן מוביל למסקנה שהיא חותרת לנשק גרעיני לצרכים הגנתיים-הרתעתיים, והסיכון שתשתמש בנשק זה כדי לתקוף מדינות אחרות, ובהן ישראל, אינו גבוה. ואולם מסקנה זו מחייבת בחינה מחדש מתמדת וזהירות רבה, כדי לצמצם את סיכוני ההפתעה של התקפה גרעינית, במיוחד משום שתוצאותיה תהיינה חמורות מאין כמותן.

האם עדיין אפשר לעצור את איראן בדרכה לנשק גרעיני? מעשית עדיין אפשר לעצרה, אולם התנאים לכך עדיין אינם קיימים וההצלחה בכך אינה מובטחת. יש סיכוי לבלום את איראן באמצעות סנקציות כלכליות ומדיניות, אולם התנאי לכך הוא הסכמה בינלאומית להטלת סנקציות כואבות ומתמשכות על איראן, והסכמה כזאת קשה להשגה. גם אם תושג הסכמה להטלת סנקציות משמעותיות, אם איראן תגלה נחישות להשלמת תכניתה הגרעינית, תוך נכונות לשלם מחיר כבד עבורה - הסנקציות כנראה לא יעצרו אותה. לחלופין, אפשר לנסות לעצור את איראן באמצעות התקפה צבאית, אמריקאית או ישראלית, על אתרי הגרעין שלה. התקפה כזאת היא מהלך קשה ומורכב, הכרוך בסיכונים. מהלך כזה אפשרי, כאשר בביצועו יש יתרון ניכר לארצות-הברית על ישראל בשל המרחק מהיעדים, האפשרויות הטכנולוגיות והיכולת להתמודד עם תוצאות התקיפה. הצלחתה של פעולה צבאית עשויה לגרום לדחיית השלמתה של תכנית הגרעין האיראנית לפרק זמן ניכר, אך לא בהכרח לעצירתה המוחלטת, אלא אם כן תתקוף ארצות-הברית שוב ושוב את מתקני הגרעין של איראן לאורך שנים, עד שאיראן תתיאש מהשגת נשק גרעיני. אם תרחיש כזה לא יתממש, המשמעות היא, שאם תהיה איראן נחושה מספיק להמשיך בדרכה, למרות המחיר שתשלם ועל אף מאמצי הסיכול המדיניים או הצבאיים, יהיה בידה בסופו של דבר נשק גרעיני.

לאיראן גרעינית תהיה משמעות חמורה לגבי ישראל, וטמון בה פוטנציאל של איום לקיומה. לראשונה תהיה למדינת אויב יכולת לפגוע פגיעה אנושה בישראל, כאשר ליכולת זו נלוות כוונות מוצהרות של המשטר האיראני לחסל את ישראל. צירוף זה בפני עצמו ייצור רמת סיכון חדשה וגבוהה על ישראל. עם זאת, על סמך הנחה שאיראן תפעל כשחקן הגיוני, יהיו גורמים חשובים שיקזזו מחומרת האיום הגרעיני האיראני ומסיכוני מימושו נגד ישראל: ההרתעה הישראלית; ההרתעה האמריקאית; וההנחה שאיראן מפתחת יכולת גרעינית כקלף אחרון שיוכל להרתיע את יריביה, ובראשם ארצות-הברית, ולבלום סכנה אסטרטגית ומידית לביטחונה, ולכן לא תשתמש בה כדי לנטרל איום משני כמו ישראל.

גם אם יתברר שאיראן לא תשתמש בנשק הגרעיני שבידה נגד ישראל ומדינות אחרות, יהיו לכך משמעותות מדיניות אחרות:

◀ איראן עלולה לגלות יתר אגרסיביות במדיניות הביטחון והחוץ שלה, ובכלל זה כלפי ישראל; איראן תיעשה לעמוד התווך של המחנה הרדיקלי האסלאמי ותיצור

- אילוצים על מדינות מתונות להתיישר לפי מדיניותה; מדינות נוספות – בעיקר מצרים, סעודיה ובטווח הארוך עיראק – עלולות להצטרף למעגל הגרעיני.
- ◀ התגרענותה של איראן תיצור ממד חמור של אי-ודאות בעיני ישראל ומדינות אחרות בנוגע לכוונותיו ולמדיניותו של המשטר האיראני בסוגיית הגרעין. אי-ודאות זו עלולה לגבור עקב מהלכים והצהרות של איראן בהקשר הזה, גם אם לא תפעיל נשק גרעיני, ולהוליד תקופות של מתח.
- ◀ נשק גרעיני בידי איראן עלול ליצור אווירת חרדה בישראל, העלולה להשפיע לשלילה, לפחות בתקופה הראשונה, על העלייה לישראל, וכן להשפיע על הירידה ממנה ועל השקעות כלכליות בה.

מסקנת הדברים היא משולשת: (א) ארצות-הברית, ישראל ומדינות אחרות חייבות לעשות כמיטב יכולתן לעצור את איראן בדרכה לנשק גרעיני, משום שלאחר שיהיה בידה נשק זה, יהיה קשה הרבה יותר, ומבחינה צבאית למעשה בלתי-אפשרי, להחזיר את הגלגל לאחור ולפרק את נשקה; (ב) המהלך הצבאי צריך להיכלל בין דרכי הפעולה שיישקלו, הן כאופציה בפני עצמה והן לשם עיבוי הלחצים המדיניים על איראן; (ג) בו בזמן מדינות אלה צריכות להיערך לתרחיש שבו איראן תשיג נשק גרעיני, למרות מאמצי הסיכול, אך בלי לוותר על המאמצים הללו.

מה צריכה ישראל לעשות במסגרת היערכותה לתרחיש הזה:

- ◀ לחזק את כושר ההרתעה שלה כלפי איראן. לישראל יש כיום כושר הרתעה מוגבל כלפי איראן בנוגע להפעלת יכולות קונבנציונליות וטרור, הבנוי על יכולותיה האסטרטגיות וזיקתה לארצות-הברית. כושר זה עלול להתכרסם בחלקו אם יהיה בידי איראן נשק גרעיני. בכל מקרה, ישראל חייבת לנצל את השנים שנותרו עד שאיראן תשיג נשק גרעיני – אם תשיג – כדי לחזק את מרכיבי יכולותיה להרתיע את איראן מפני שימוש בנשק כזה. צעדים בכיוון זה יכולים לכלול: חיזוק אמינות ההרתעה כלפי המשטר האיראני, גם על-ידי שכנועו שאם ישראל תותקף בנשק גרעיני תיוותר לה יכולת תגובה, וזו תגובה מאיראן מחיר כבד ביותר; שכנוע איראן שהתקפה גרעינית על ישראל עשויה להיכשל לאור יכולותיה של מערכת ההגנה נגד טילים.
- ◀ להדק את שיתוף הפעולה האסטרטגי עם ארצות-הברית כלפי איראן. ישראל צריכה לשאוף שהממשל האמריקאי יבהיר לאיראן כי כל התקפה גרעינית על ישראל או על בעלות בריתו האחרות תיחשב כהתקפה על ארצות-הברית עצמה ותחייב אותו לפעול בלא רתיעה ובמלוא עוצמתו האסטרטגית נגד איראן. ישראל תצטרך לשקול מחדש את האפשרות של עיבוי כושר ההרתעה שלה על-ידי כריתת ברית הגנה עם ארצות-הברית ו/או הצטרפות לנאט"ו בעיתוי מתאים.

- ◀ לנקוט צעדים, בשיתוף ארצות-הברית ומדינות נוספות, לצמצום הסיכונים האחרים – מלבד האיום בהתקפה גרעינית – שינבעו מהימצאות נשק גרעיני בידי איראן.
 - ◀ לבחון מחדש את מדיניות העמימות הגרעינית שלה. לישראל עדיף להמשיך במדיניות העמימות, אולם ייתכן שייווצרו תנאים שיחייבו אותה לוותר עליה, ובהם התנהגותה של איראן, הצורך לחזק את ההרתעה כלפיה ולהבהיר את "הקווים האדומים" של ישראל, או היווצרות ערוצי תקשורת עם איראן בנושא הגרעיני.
 - ◀ לתת דעתה לאפשרות שתופנה אליה הצעה או דרישה להסכים לרעיון של מזרח תיכון נקי מנשק גרעיני, כדרך למנוע נשק גרעיני מאיראן, או לפרקו לאחר שיהיה בידה.
 - ◀ לבחון את האפשרות להסדר שלום עם המשטר הסורי בעיתוי מתאים, בתקווה שזה יוביל לצמצום יחסיו הקרובים עם איראן והפסקת תמיכתו הצבאית בחזבאללה. אם יהיה אפשר להגיע לשלום עם סוריה, שבעקבותיו תחול הפשרה נוספת ביחסים בין ישראל לשאר מדינות ערב, תצטמצם גם השפעתה של הגישה המיליטנטית האיראנית, ואולי אף תחל הידברות בין איראן לישראל. אך גם אם לא תתפתח הידברות כזו, קשה להניח שבנסיבות אזוריות כאלה תמצא איראן לנכון לתקוף את ישראל במכה גרעינית.
- האם ישראל יכולה לחיות עם איראן גרעינית? הדבר אפשרי, אולם יהיה קשה להעריך זאת מראש. למתן תשובה חיובית יוכלו לסייע כמה תנאים – שחלקם אינם קיימים עדיין – שיצמצמו את האיום הגרעיני האיראני ואת חוסר הוודאות הכרוך בו, כגון:
- ◀ הצטברות מידע מודיעיני אמין, לפיו אין בכוונת איראן להשתמש בנשק גרעיני נגד ישראל.
 - ◀ מתן מחויבות אמריקאית ברורה להגיב במכה גרעינית נגד איראן, אם זו תתקוף את ישראל בנשק גרעיני.
 - ◀ גיבוש הערכה בישראל, על בסיס מידע וסימנים מעידים, כי יכולותיה האסטרטגיות אכן מרתיעות את איראן מלהשתמש בנשק גרעיני.
 - ◀ יצירת ערוצי הידברות ותקשורת, ולו בצינורות עקיפים, בין ישראל לאיראן, שיאפשרו יצירת כללי משחק ואמצעים בוני אמון בסביבה גרעינית, ויסייעו למניעת הידרדרות גרעינית.
 - ◀ כניסת אישים מתונים יותר למעגל מקבלי ההחלטות באיראן.

ולבסוף, הימצאות נשק גרעיני בידי איראן תחייב את ישראל לנסות לבנות מאזן הרתעה יציב מול איראן, שימנע הידרדרות בלתי-מכוונת לעימות גרעיני. הבעיה היא, שבין איראן לישראל אין מערכת כללים מקובלת להתנהגות בסביבה גרעינית, אין תקשורת והידברות ואין הבנה מספקת של מערכת השיקולים וקבלת ההחלטות של הצד האחר. אי-ודאות זו עלולה להגדיל את הסיכונים של שיקול מוטעה והידרדרות. בהנחה שגם לאיראן יהיה עניין למנוע אי-הבנה של ארצות-הברית וישראל, העלולה להוביל להסלמה ולפגיעה בה עצמה, האפשרות של בניית ערוצי קשר כאלה, יתכן באמצעות ממשלות אירופיות, אינה בלתי-סבירה.

JCSS Memoranda 2005–

No. 87, January 2007, Ephraim Kam, *A Nuclear Iran: Analysis and Implications* [Hebrew].

No. 86, November 2006, Uzi Rubin, *The Global Reach of Iran's Ballistic Missiles*.

No. 85, September 2006, Aviezer Yaari, *Whom Does the Council Advise? A New Model for the National Security Council* [Hebrew].

No. 84, August 2006, Yoram Schweitzer, ed. *Female Suicide Bombers: Dying for Equality?*

No. 83, May 2006, Hussein Agha and Ahmad S. Khalidi, *A Framework for a Palestinian National Security Doctrine* [Hebrew].

No. 82, February 2006, Ram Erez, ed., *Civil-Military Relations in Israel in Times of Military Conflict* [Hebrew].

No. 81, January 2006, Meir Elran, *Israel's National Resilience: The Influence of the Second Intifada on Israeli Society* [Hebrew].

No. 80, December 2005, Asher Tishler and Yoed Shefi, *The Optimal Structure of the Defense Industry in Israel: Significance and Implications* [Hebrew].

No. 79, November 2005, Paul Rivlin, *The Russian Economy and Arms Exports to the Middle East*.

No. 78, November 2005, Yoram Schweitzer and Sari Goldstein Ferber, *Al-Qaeda and the Internationalization of Suicide Terrorism*.

No. 77, September 2005, Mark A. Heller and Rosemary Hollis, eds., *Israel and the Palestinians: Israeli Policy Options* [Hebrew].

No. 76, June 2005, Yoram Schweitzer and Sari Goldstein Ferber, *Al-Qaeda and the Globalization of Suicide Terrorism* [Hebrew].

No. 75, March 2005, Uzi Eilam, *L'Europe de la Défense* [Hebrew].